

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
ВІДДІЛ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

XI ВОЛОШИНСЬКІ ЧИТАННЯ

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
ВІДДІЛ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

XI ВОЛОШИНСЬКІ ЧИТАННЯ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Київ – 2023

УДК 373.01.37.01 (082)

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки
НАПН України (протокол № 13 від 18 грудня 2023 р.)

Редакційна колегія:

Яценко Т. О. – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Слижук О. А. – кандидат педагогічних наук, доцент.

Рецензенти:

Малихін О.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України;

Грицак Н. Р. – доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство. XI Волошинські читання: зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2023. 300 с.

У збірнику подано матеріали, у яких актуалізовано значущість науково-методичного доробку професора Н. Й. Волошиної, висвітлено особливості організації навчальної діяльності в закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти в сучасних реаліях, презентовано інноваційний досвід учителів-словесників, акцентовано на діалогічній взаємодії між сучасними письменниками та учнями-читачами.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

© Інститут педагогіки НАПН України,
2023

ЗМІСТ

<i>Бабійчук Т. В.</i> Літературні фотозони, буктрейлери, театральні вітальні як складники науково-практичної конференції.....	10
<i>Балаховська Ю. М.</i> Диджиталізація як важливий складник сучасної освіти.....	17
<i>Бартіш С. В.</i> Самоосвітня діяльність як ефективна умова розвитку творчого потенціалу педагога-словесника.....	20
<i>Беценко Т. П.</i> До питання про лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту як різновид інтелектуально-творчої діяльності: загальні зауваги	26
<i>Бібік Н. М.</i> Інтегроване навчання в шкільній освіті: тенденції впровадження.....	32
<i>Бистрицька Н. А.</i> Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти: специфіка експертизи.....	36
<i>Бондаренко Л. Г.</i> Використання стратегій розвитку критичного мислення у процесі вивчення художнього твору.....	42
<i>Васюта С. Д.</i> Дитинство в контексті заробітчанського наративу за книгою «Мама по скайпу» на уроках позакласного читання в шкільному курсі української літератури.....	46

<i>Гладишев В. В.</i> Дві зустрічі з «нашим академіком».....	52
<i>Гоголь Н. В.</i> Реалізація культурологічного підходу в підручниках української літератури для 5-6 класів НУШ.....	58
<i>Грицак Н. Р.</i> Читання художньої книги крізь призму реалій війни.....	65
<i>Грона Н. В.</i> Інфомедійна грамотність як базовий компонент вивчення української літератури в ЗВО.....	70
<i>Гудз М. С.</i> Медіатехнології – одна із форм впровадження медіаосвіти.....	74
<i>Дев'ятко Н. В.</i> Світоглядні суперечності образу Софійки у повісті Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або прокляття роду Кулаківських».....	77
<i>Дятленко Т. І.</i> Застосування прийомів технології розвитку критичного мислення на уроках української літератури в 5-6 класах.....	84
<i>Жила С. О.</i> Мистецький контекст у процесі вивчення української літератури: роздуми над модельною начальною програмою «Українська література. 5-6 класи».....	90
<i>Івашина Г. М.</i> Інструментарій формувального оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів на уроках української літератури	97

- Ізергіна Н. В.** Форми використання методичної спадщини Н. Й. Волошиної на уроках української та зарубіжної літератур.....104
- Ісаєва О. О.** Стратегії і тактики шкільної літературної освіти крізь призму подолання психотравми свідка війни.....109
- Касаткін О. С.** Методичні підходи до викладання літератури в шкільній освіті України в реаліях війни.....115
- Конончук Н. В., Ковалінська І. Ю.** Моделювання уроків української літератури засобами ейдос-технології.....121
- Коткова Л. І.** Використання щоденникової прози Тараса Шевченка на уроках української літератури.....128
- Котляренко С. В.** Технології мовленнєвого розвитку у процесі вивчення літератури.....135
- Кузнєцова Г. П.** Фонетичні основи усного мовлення вчителів-словесників: до джерел усності.....139
- Молочко С. Р.** Формування культурної компетентності здобувачів освіти в процесі вивчення української літератури.....145
- Мхитарян О. Д.** Специфіка вивчення історіософської лірики Дмитра Кременя в системі МАН України.....153

Небеленчук І. О. Формування ціннісних орієнтирів учнів на прикладі сучасної поезії про війну.....	160
Новиков А. О. У чому винен Пушкін.....	167
Овдійчук Л. М. Сучасна проза для дітей як джерело формування духовних цінностей здобувачів освіти у ЗЗСО.....	173
Павленко Д. І., Сазонова О. В. Місце книги «Месопотамія» у творчому доробку Сергія Жадана.....	180
Павленко М. С. Твори сучасних авторів у шкільній програмі....	186
Пахаренко В. І. Дидактичні аспекти нової шкільної програми з української літератури для 8-9 класів.....	190
Расевич Л. П. Міжпредметні зв'язки з історією України на уроках української літератури в 9-му класі як засіб формування національної свідомості учнів.....	194
Резніченко Т. В. Уроки української літератури – уроки для життя.....	201
Сазонова О. В., Трубіна К. С. Проблема долі та свободи особистості в художньому світі В. Стуса.....	208
Слижук О. А. Вивчення сучасної української літератури у 5-7 класах НУШ: тематичний підхід.....	213

Ткаченко В. І. Виховання духовних цінностей на уроках зарубіжної літератури.....	218
Ткаченко Л. В. Застосування інтерактивних методів на уроках літературного читання.....	223
Токмань Г. Л. Прочитання мілітарного мотиву ліричного твору на уроках української літератури в 10-11 класах.....	228
Тригуб І. А. Формування ключових компетентностей учнів на уроках інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 6 класі НУШ.....	234
Цінько С. В. Креативність як складник професіограми вчителя української літератури.....	240
Чижевський Б. Г. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-спортивна гра «Сокіл» («Джура») – стратегічна платформа виховання дітей та учнів.....	245
Чорна К. Д., Сазонова О. В. Засоби художньої умовності, фантастики, ірреального у творах І. Франка.....	252
Шевчун Т. Є. «Крадійка книжок» М. Зузака: книжка як символ духовності, незламності, людяності.....	256
Шовкопляс Г. Є. Викладання біографії письменника: щодо проблеми вибору біографічного матеріалу.....	261

Шуляр В. І., Гладішев В. В. Методичне забезпечення вивчення творчості Дмитра Кременя сучасними школярами.....268

Шуляр В. І. Ніла Волошина: істинна, професійна, справжня.....274

Щербина О. О. Розвиток літературно-творчих здібностей здобувачів освіти.....280

Ягнич М. Є. Інноваційні проєкти як інструмент розвитку творчості та критичного мислення на уроці української літератури.....287

Яценко Т. О. Навчання української літератури в 5-6 класах Нової української школи: методичний аспект.....293

Бабійчук Тамара Василівна,
кандидат педагогічних наук,
викладач-методист Бердичівського
фахового педагогічного коледжу,
patriotka_tamara@ukr.net

ЛІТЕРАТУРНІ ФОТОЗОНИ, БУКТРЕЙЛЕРИ, ТЕАТРАЛЬНІ ВІТАЛЬНІ ЯК СКЛАДНИКИ НАУКОВО- ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Ключові слова: науково-практична конференція, Володимир Даниленко, літературна фотозона, буктрейлер, театральна вітальня.

На аудиторних заняттях з літератури, а також на заняттях літературного клубу студенти познайомилися із захопливими творами талановитого письменника-земляка Володимира Даниленка («Клітка для вивільги», «Ніч з профілем жінки», «Тіні в маєтку Тарновських», «Сонечко моє чорне й волохате», «Капелюх Сікорського»; знайомство відбувалося впродовж трьох років; у групах пропонувалися різні романи). Радіоп'єси В.Даниленка з успіхом використовувалися на заняттях української мови. Окремі твори В.Даниленка, самобутнього автора інтелектуальної прози, були запропоновані викладачем для самостійного прочитання студентами («Кохання в стилі бароко», «Маски Діани Стогодюк», «Клуб "Старий Пегас"», «Газелі бідного Ремзі»). Отож протягом доволі тривалого часу викладачі систематично і цілеспрямовано готували юнаків і дівчат до проведення науково-практичної конференції за творами Володимира Даниленка. Органічними важливими складниками такого масштабного заходу, як засвідчив

досвід, стало створення літературних фотозон, буктрейлерів, театральної вітальні.

Фотозона є родзинкою не тільки будь-якого свята, а й серйозного заходу – науково-практичної конференції. Фотозона допоможе зберегти надовго пам'ять про цей захід, адже насамперед передбачає оригінальні світлини, що фіксують багатий спектр емоцій учасників. Літературна фотозона повинна бути, з одного боку, яскравою, цікавою, навіть магічною, а з іншого – такою, що допомагає відчутти і аромат художнього твору, і можливість увійти в нього, і бажання ще раз його прочитати (бо відкриваєш нове), порекомендувати іншим.

До науково-практичної конференції, присвяченої творчості В.Даниленка, можна створити стільки літературних фотозон, скільки творів письменника внесено до програми. Підписом кожної фотозони є назва книги (Додаток 1).

Буктрейлер – це короткий (до трьох хвилин) відеоролик, що рекламує книгу. Буктрейлер візуалізує зміст, інформує, інтригує майбутнього читача. Створення буктрейлерів може бути розвивальною як індивідуальною, так і груповою роботою студентів. Кожен такий твір, який синтезує літературу, візуальне мистецтво та Інтернет, має бути представлений глядачам, що робить буктрейлер більш якісним, а роботу над ним – більш мотивованою (Додаток 2).

Театральна вітальня, яка є захопливою формою роботи з творчими студентами, має позитивну енергетику, тому завжди доречна в аудиторії, де говорять про художні книги. Глядачі мають змогу ще раз поринути у світ думок і почуттів героїв, побачити їх зблизька, відчутти їхній психічний стан, можливо, зрозуміти абсолютно нове, спостерігаючи за мімікою, жестами, рухами

героїв, розшифровуючи таємниці їхнього голосу, інтонації (Додаток 3).

Додаток 1. Орієнтовне обладнання літературних фотозон

Зона «Клітка для вивільги»: на столі – а) клітка для птахів, б) платівки з голосами оперних співаків; голосами птахів; на стіні – а) фото Соломії Крушельницької, Квітки Цісик, Василя Сліпака, Раїси Кириченко; б) фото птахів, у центрі – вивільга. *Зона «Тіні в маєтку Тарновських»:* на столі – свічки, віяло, перуки, темні окуляри, на стільцях – а) фрак (для чоловіків), тростинка, б) корсет. *Зона «Сонечко моє чорне й волохате»:* у зоні – піаніно, на столі – ноти, на стіні – нотні ключі. *Зона «Ніч з профілем жінки»:* на столі – ікона, на стільці – чорний довгий плащ з глибоким капюшоном. *Зона «Капелюх Сікорського»:* на стіні – а) фото Ігоря Сікорського, б) дзеркало; на вішалці – капелюхи, різні за розміром, кольором, фасоном; на столі – макети гелікоптерів, кабіна пілота. *Зона «Газелі бідного Ремзі»:* на столі – а) старовинне письмове приладдя, обов'язково – кілька пер; б) 40 великих конвертів, у яких – уривки поезій про кохання; на стільці – чоловічий і жіночий татарський національний одяг. *Зона «Клуб "Старий Пегас"»:* на стіні – велике фото Пегаса і Поплавського, на столі – «дипломи» університетів, карти для ворожіння, на стільцях – лаврові вінки. *Зона «Кохання в стилі бароко»:* на стіні – а) фото усіх будинків, згаданих у романі, б) фото скульптур, що прикрашають будинки; на столі – кросворди. *Зона «Маски Діани Стогодюк»:* на столі – різні маски, мобільні телефони, на стіні – дзеркала.

Додаток 2. Текстовий матеріал для буктрейлерів

1.Сьогодні ми як ніколи маємо бути стійкими до маніпуляцій, що ними нас годують ЗМІ. Хто розробляє матеріали, яким ми маємо вірити, – це одне з питань, на які в нас повинна бути конкретна відповідь.

Образ журналіста 70-х років ХХ ст., на перший погляд, далекий від сучасного працівника медіапростору. Це не так. Журналіст – це насамперед людина зі своїм світоглядом, пріоритетами, мораллю, поведінкою. Люди, що творять газети і радіопередачі, яскраво змальовані на сторінках роману «Клітка для вивільги» Володимира Даниленка. Є серед них і приховані маніпулятори, і нахабні брехуни, і чесні високопорядні журналісти, що їх за сміливе слово влада фізично знищує. Читайте роман «Клітка для вивільги» Володимира Даниленка.

2.«Зло завжди повертається до того, хто його скоїв. Це закон, який ніхто не зможе відмінити». У цьому переконаний 14-літній інтелектуал Борик Першко. І допомагає пришвидшити справедливу розплату. Як він це робить, хто йому допомагає, – про це в романі «Ніч із профілем жінки» Володимира Даниленка. Чи справді стають моральними люди, які спокутали гріхи, як довго триває їхнє зцілення? Читайте містично-інтелектуальний детектив «Ніч із профілем жінки» В. Даниленка. Дружба підлітків, перше кохання, віра в Творця, нквд, психоз, батьки і вчителі, підступність, зрада, кагебістське розслідування, містика, сторінки трагічної історії України... Читайте роман В. Даниленка самі і рекомендуйте іншим захопливий твір нашого земляка.

3. Що робити підлітку, на очах у якого руйнується сім'я, хоча мама і тато, здається, кохають одне одного? Відповідь знайдете в романі «Сонечко моє чорне й волохате» В. Даниленка. Уривок з роману показують наші студенти.

Славко: Мене звати В'ячеслав, я син піаніста Євгенія Луня. Хочу спитати у вас, пане Левку, чи повернеться моя красуня мама до тата. Вона його вигнала, бо він не вмів заробляти гроші, а вона втомилася тримати на своїх плечах сім'ю і працювати для того на п'яти роботах.

Левко Ребкало: Донна – жінка шляхетна, створена для чоловіка художнього типу. Як ювелір, що може відрізнити діамант від підробки, донна відразу відрізняє талановитого чоловіка від звичайного. Вона шукає серед чоловіків неординарну особистість і, зачарована талантом, готова бути з ним до кінця. Донні одержимий талантом чоловік важливіший, ніж просто чоловік, від якого вона може народити дітей. Для донни створюють шедеври архітектури, пишуть музику й сонети. Я відповів на Ваше питання, В'ячеславе?

Славко: Навіть більше, ніж я сподівався.

Левко Ребкало: Але якщо у Ваших батьків не складеться, Ви маєте сприйняти це по-чоловічому стримано, бо життя взагалі-то – річ непередбачувана.

Ми представили роман «Сонечко моє чорне й волохате» В.Даниленка.

Додаток 3. Зразок театральної вітальні з героями В.Даниленка

Герберт фон Караян: Я Герберт фон Караян, художній директор Віденської державної опери. У вас, Аліно, багата країна, якщо такі, як ви, співають у провінційних ресторанах. Візьміть, будь ласка, моє запрошення працювати в столиці Австрії. Таких голосів, як у вас, я ще не чув ніколи.

Олійник: Який був гарний диплом (рве диплом на шматки).

Аліна: Що ви робите, капітане?! (кидається до Олійника).

Олійник: Сядь! На польові роботи! В резервацію! Там з тебе виб'ють усі фанаберії! Твої діти будуть мріяти вирватися до міста, щоб відшкребти пемзою п'яти і заговорити по-городському, зливаючись із мільйонами таких, як самі.

Геньо Бакалець: Якщо в цій країні знищують талановитих людей і затикають горлянки преси, то я, журналіст Геньо Бакалець, знайду, як повідомити про це світу.

Максим Корсаков: Ви говорите, Миколо Васильовичу, про свободу, ніби для більшості інших людей це щось важливе. Для народу, який пережив тиранію і кріпацтво, свобода – це порожній звук, а буханець чорного хліба для більшості значить більше, ніж свобода. Так думаю я, льотчик Максим Корсаков.

Борис Тен: Максиме, ви розумний і благородний чоловік. Послухайте мене, старого чоловіка, перекладача «Іліади» і «Одіссеї» українською мовою: для вільних людей свобода потрібна, як повітря, і коли її не стає, вони відразу задихаються. Ось чому за ними постійно стежать.

Борик Першко: Мене звати Борик Першко. Мені 14 років. Нещодавно я пережив стан клінічної смерти, після чого став із захопленням читати літературу, яка адресована дорослим. Це твори філософського і релігійного змісту. Я вирішив побути привидом, який лякатиме тих людей, що мають серйозні проблеми з мораллю. І мені вдалося те, чого не зміг зробити навіть священник. Я навернув цих людей до добра. Так, кажуть, що я харизматичний, що я навіть Месія. Кажуть, що я шукав слави будь-якими способами, як Макіавеллі. Але це не так. Я хотів, щоб у світі не було зла. Чому мене назвали злочинцем, лідером агресивної секти? А хто тоді садисти, повії, пияки, психопати, брехуни, ледарі, сексоти? Я прийшов у цей світ, аби врятувати його від духовного застою і деградації. Так, як давні юдеї мріяли звільнитись від Риму й відродити власне царство Ізраїль, так я хочу відновити своє царство – Україну. І Україна має бути високодуховною... А хто ви?

Бенедь: Не бійся мене, Борику. Я дід Бенедь, мене, певно, уже й забули, бо я вмер. Тепер маю роботу – сортуємо тих, хто попрощався з життям. Одних відправляємо на торфовище, других – у сад, а третіх – на переробку.

Борик Першко: А кого ви відправляєте на переробку?

Бенедь: Тих, з кого вже нічого путнього не буде. З черствих, байдужих людей, нездатних любити, співчувати, за когось переживати й піклуватися. Таких пускають на переробку. З них уже не буде ніякого толку. ...тільки нерозвинуті душі йдуть на переробку, і в них стирається пам'ять про попереднє життя. А розвинуті світлі душі можуть жити вічно.

Балаховська Юлія Михайлівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри методики викладання

української мови та літератури

Українського державного

університету імені Михайла Драгоманова

Balakhovska@ukr.net

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: реформа освіти, учитель, диджиталізація, диджитал-інструменти.

Нині триває реформа шкільної освіти. Серед причин, що її зумовили, відсутність серед способів навчання мотивації учнів до навчання; переобтяженість і затеоретизованість матеріалу підручників; використання вчителями застарілих дидактичних засобів; відсутність у вчителів справжньої мотивації до особистісного та професійного зростання тощо. Окрім того, в Концепції НУШ ідеться про цифровий розрив між учителем та учнем, про нову роль учителя – «не як єдиного наставника та джерела знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини» [2]. У зв'язку з освітніми і політичними реаліями сьогодення надзвичайно важливою є інформаційно-цифрова компетенція вчителя, адже диджиталізація навчання дозволяє учням отримувати доступ до якісної освіти незалежно від місця перебування, покращує комунікацію їх із педагогами, сприяє підготовці до майбутнього життя в цифровому суспільстві.

Кілька років тому використання цифрових технологій у процесі навчання лякало вчителів. Сьогодні педагогічна спільнота

усвідомила, що диджиталізація надає більше можливостей і має безліч переваг для роботи з учнями, вона стала органічною частиною освітнього процесу. Хоча використання сучасних інструментів все одно повністю не може замінити традиційного навчання (зустрічі вчителів і учнів, спільна взаємодія, живе спілкування, розвиток критичного мислення, навичок спільної роботи тощо), проте диджиталізація суттєво сприяє в нинішніх реаліях налагодженню ефективного навчання. Серед її переваг можна виокремити наступні: 1) диджитал-інструменти допомагають зробити навчання цікавішим завдяки використанню мультимедіа, інтерактивних завдань тощо. Вони дозволяють зосередитися не тільки на теорії, але й на практичному застосуванні знань; 2) диджитал-інструменти дають можливість доступу до великої кількості інформації з різних джерел, а також доступ до онлайн-курсів; 3) диджитал-інструменти дозволяють навчатися в будь-який час та в будь-якому місці, що суттєво полегшує співпрацю вчителя й учня та сприяє застосуванню індивідуального підходу до навчання [3].

Важливими передумовами диджиталізації шкільної освіти є забезпечення належної підготовки вчителів та учнів до використання цифрових технологій та доступність необхідного обладнання та програмного забезпечення. Учителі повинні бути знайомими з різними платформами для дистанційного навчання, такими як Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom тощо. Вони повинні вміти створювати та організовувати віртуальні класи, завдання та тести, працювати з цифровими матеріалами та створювати їх (презентації, відеоуроки, інтерактивні завдання тощо). Сучасні педагоги також повинні знати, як оцінювати та надавати фідбек учням за допомогою цифрових інструментів, та

вміти працювати з онлайн-ресурсами (електронними підручниками, веб-сайтами, базами даних тощо).

Серед прикладів диджиталізації поширеним є використання електронних підручників, які стали невід’ємним атрибутом сучасного здобувача освіти. Такі підручники є доступними, зручними, дозволяють швидко шукати потрібну інформацію. Крім того, електронні підручники зручно оновлювати та виправляти відповідно до сучасних вимог. Ще одним прикладом є застосування мобільних додатків, що містять інтерактивні завдання, тести, ігри на засвоєння та закріплення знань, що суттєво полегшує роботу вчителя й робить навчання цікавішим. Інтерактивні вправи дозволяють отримувати миттєвий зворотний зв'язок і навчатися у власному темпі.

Отже, диджиталізація навчання є невід’ємним складником нинішньої освіти. Вона спрямована на безперервність освітнього процесу і його індивідуалізацію, а також дозволяє осучаснити навчання, зробити його цікавішим і доступнішим.

Література

1. Галюка О.С. Соціально-професійні ролі вчителя в умовах нової української школи. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/>
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Тимошенко В. Діджиталізація в освіті: допомагає чи шкодить навчальному процесу? URL: <https://delo.ua/education/didzitalizaciya-osviti-dopomagaje-ci-skodit-navcalnomu-procesu-415284/>

Бартіш Світлана Володимирівна,

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри української та зарубіжної

літератур і методик їх навчання

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

switlana_bartisch@ukr.net

САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНА УМОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГА-СЛОВЕСНИКА

Ключові слова: креативність, педагогічна майстерність, самоосвіта, творча особистість, творчий потенціал.

Однією з проблем сучасного суспільства є потреба його в компетентних, висококваліфікованих фахівцях, конкурентоспроможних на ринку праці. Учитель має надзвичайні потенційні можливості впливати на формування особистості, світогляду, політичних переконань, настроїв і моралі підростаючого покоління. Але реалізація цих можливостей залежить в кожному окремому випадку від особистих якостей педагога; реальну роль відіграють його таланти, любов до дітей, бажання працювати. Окрім цього, височінь соціального положення професії педагога, її престиж залежить від тієї системи суспільних відносин, у якій живе і працює вчитель. Це добре розуміли в усі часи.

Учителеві необхідно постійно займатися самоосвітою, оскільки педагоги – це люди, завдання яких повідомляти істину, яку вони нерідко інтерпретують відповідно до своїх поглядів, що склалися за десять і більше років до моменту її повідомлення; мають обмежені в порівнянні з учнями часові можливості для

отримання інформації; мають нерідко обмежене професійними інтересами середовище спілкування. У результаті нерідко картина світу, яка є у вчителя, може не відповідати реаліям, що змінилися, а тому значно відрізнятись від картини світу, яку сприймають його учні. Тому в нових умовах потрібен учитель, який володіє необхідними знанням і вмінням, принципами й методами пізнання теорії й практики своєї педагогічної діяльності, усвідомлює шлях до їх набуття. Тільки за таких умов учитель буде здатний творчо мислити, самостійно орієнтуватися в найрізноманітніших проблемних ситуаціях педагогічної дійсності, критично їх оцінювати й оперативно знаходити шляхи подолання суперечностей, що виникають. Тобто сенсом і метою освіти є постійний розвиток людини та її становлення.

Викладання мови і літератури є особливою, специфічною галуззю творчої педагогічної діяльності, що вимагає від словесника нестандартного художнього педагогічного мислення, особливої естетичної природи процесу передачі мовно-мовленнєвих та літературних знань, предметних компетентностей і компетенцій, організації професійно-педагогічного спілкування з усіма суб'єктами навчально-виховного простору [4, с. 52].

До показників творчого потенціалу вчителя належать широкий кругозір, пізнавальні інтереси, ініціативність, творчий досвід, активна професійна позиція, висока самоорганізація професійної діяльності, відчуття творчості, оригінальність мислення, здатність до педагогічної імпровізації, нестандартність, яка пов'язана з пошуками нових дієвих методів, форм, технологій навчання і виховання та зорієнтована на перетворення існуючих умов. Здатність до педагогічної творчості є обов'язковою характеристикою словесника-майстра.

Художньо-педагогічна творча природа професійної діяльності вчителя мови і літератури як підґрунтя розвитку педагогічної майстерності зобов'язує його мати специфічні, професійно значущі та особистісні креативні якості, здібності, навички, які в комплексі забезпечують творчий стиль поведінки й продуктивно-перетворювальної діяльності, ексклюзивність педагогічних дій, способів і результатів, готовність до творчих конструктивних перетворень у сферах життєдіяльності. О. Куцевол наголошує на наступних:

- мотиваційно-креативні властивості: мотиви, інтереси, потреба в самореалізації, творча позиція;
- емоційно-креативні властивості: емпатія, багатий емоційний досвід, експресивна та емоційна емоційність;
- інтелектуально-креативні властивості та здібності: інтуїція, здатність до перетворень, уява і фантазія, дивергентне мислення, прогнозування;
- естетичні креативні властивості та здібності: прагнення до краси, естетична емпатія, почуття форми, стилю;
- комунікативно-креативні властивості: здатність співробітничати у творчій діяльності, мотивувати творчість інших, акумулювати творчий досвід;
- екзистенціальні креативні властивості: позитивна «Я-концепція», нонконформізм, індивідуальний стиль діяльності [1, с. 24].

Не можемо не погодитись із твердженням В. Сидоренко, що учитель-філолог інтерпретує учням певні виміри мовно-літературного комунікативного дискурсу, зокрема *художній*, витлумачуючи як активний читач створений автором художній текст, який віддзеркалює творчі пошуки, літературні і художньо-зображувальні знахідки митця, індивідуальну манеру письма,

мистецьке новаторство, додаючи елементи власного літературно-критичного професійного бачення тексту; *психолого-педагогічний*, організовуючи процес навчання, виховання і гармонійного розвитку особистості, її підготовку до життя на ґрунті високоартістичних культурно-історичних і мистецьких творів, героїчних вчинків людей, краси їх взаємин, духовного багатства, що зумовлює зміни у внутрішньому світі й поведінці; *естетичний*, допомагаючи дитині художньо-емоційно освоїти дійсність через естетичні погляди, почуття, судження конкретного автора, трактуючи систему образів, подій, учинків персонажів літературного твору, знаходячи вплив художньо-мистецьких напрямів, стильових течій, ідеалів доби на світобачення митця, причому глибина і культура рецепції, переосмислення прочитаного залежить від особистісних естетичних смаків, творчої уяви, образного мислення, художніх здібностей вчителя-філолога [4, с. 54].

Для того щоб на високому рівні виконувати свої професійні обов'язки, педагог, у першу чергу, повинен бути зацікавлений у своїй діяльності. За цих умов має значення і внутрішня мотивація до діяльності (покликання, хист, бажання, талант), і зовнішня (заохочення як матеріальне (така заробітна плата, яка б забезпечила педагогу належний рівень життя), так і моральне (повага з боку суспільства до самої професії вчителя як такої та визнання її цінності). Компоненти внутрішньої і зовнішньої мотивації є взаємопов'язаними і тому відсутність хоча б одного з них суттєво гальмують загальний процес [5, с. 198].

На розвиток компетентностей учителя, а відтак і його творчого потенціалу, впливають внутрішня та зовнішня сфери. **Внутрішня сфера** складається з п'яти «само-»: самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку, самовиховання, самоаналізу.

Зовнішня сфера – це педагогічні поради, постійно діючі семінари, методичні об'єднання, творчі групи та інші форми методичної роботи.

Самоосвітню діяльність педагога можна розглядати як сукупність декількох «само-»:

- самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;
- самооблік – вміння брати до уваги наявність своїх якостей;
- самовизначення – вміння вибрати своє місце в житті, суспільстві, усвідомлювати свої інтереси;
- самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність;
- самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей;
- самокритичність – вміння критично оцінювати перевагу та недоліки власної роботи;
- самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність;
- саморозвиток – результат самоосвіти [2].

І. Жорова, Т. Кузьмич, Л. Назаренко схиляються до думки, що система самоосвітньої роботи педагога передбачає поточне і перспективне планування; підбір раціональних форм та засобів засвоєння і збереження інформації; оволодіння методикою аналізу і способами узагальнення свого та колективного досвіду; поступового освоєння методів дослідницької та експериментальної діяльності.

План самоосвіти педагога повинен містити: перелік літератури, яку планується опрацювати; визначені форми самоосвіти; термін завершення роботи; передбачувані результати (підготовка доповіді, виступ на засіданні МО, участь у конференціях, підготовка методичних розробок і рекомендацій,

опис досвіду роботи, оформлення результатів у вигляді звітів тощо) [3].

З таким тлумаченням можна погодитись, якщо мова йтиме про звітність самого процесу і результатів самоосвіти (але чи буде це вже самоосвітою?). Окрім того, складання планів, здача планів, покрокова звітність кожного етапу перезавантажує учителя паперовою роботою, а власне на самоосвіту вже не залишається часу.

Отже, самоосвіта як безперервний процес, з яким стикається кожна людина (а не лише педагог) у процесі своєї життєдіяльності, є одним з визначальних і неодмінних компонентів розвитку художньо-педагогічної творчості вчителя-словесника.

Література

1. Куцевол О. Портрет творчого вчителя літератури. *Дивослово*. 2007. № 1. С. 24-29.
2. Роль самоосвіти у підвищенні професійної майстерності педагога. URL: http://metodvpu.blogspot.com/2013/12/blog-post_11.html
3. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності: методичні рекомендації / Укладачі: Жорова І.Я., Кузьмич Т.О., Назаренко Л.М. Херсон: РПО, 2012. 48 с.
4. Сидоренко В. Художньо-педагогічна творчість як визначальний компонент розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. Донецьк. 2012. № 3. С. 51-56
5. Шмиголь І. Сутність та структура професійної компетентності педагога. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. №4(1). С. 197-204.

Беценко Тетяна Петрівна,

доктор філологічних наук, професор

Суми, Україна

tpb2016@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК РІЗНОВИД ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАГИ

Ключові слова: лінгвокультурологічний аналіз, художній текст, лінгвокультурема, безеквівалентна лексика.

У сучасній науково-освітній парадигмі актуальною і вкрай необхідною є лінгвокультурологія як галузь наукових знань. Доконечно потрібним різновидом роботи з текстом у процесі вивчення мови і літератури у ВНЗ та школі постає лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребами глибинного дослідження мовнокультурної дійсності рідної та чужих картин світу, що можливе на основі аналізу різнорівневої організації художніх текстів різних культур, які репрезентують духовно-матеріальні, морально-етичні, естетичні цінності етносу.

Мета розвідки – з'ясувати зміст поняття **лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту**; окреслити загалом ключові підходи у пошуковій лінгвокультурем як основних одиниць у пізнанні етнокультурних реалій.

Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту розглядаємо як самостійний, незалежний різновид наукового розбору, передусім – філологічного (лінгвістичного), що передбачає інтегрування знань різновекторного змісту з метою

вияву культурно значущих одиниць у визначеному творі словесного мистецтва.

Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту базується на описові різнорівневих мовних одиниць, актуалізованих у творі, як засобів відображення позатекстової дійсності, що безпосередньо вказують на етномовний національно-культурний континуум, є своєрідними орієнтирами у певній національній реальності, покликані бути модусами позначення етнічної дійсності, мають чітко виражений національний колорит, слугують маркерами національної картини світу.

Основні завдання **лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту** вбачаємо у встановленні етнокультурної семантики різнорівневих лінгвоодиниць, у їх співвіднесенні з чітко окресленою реальністю, національною картиною світу; у з'ясуванні народознавчої природи повідомлюваної в тексті інформації; у пошуку та описові особливостей, прикмет втілення, відтворення, відображення в тексті (в словесно-образному, мовноестетичному його оформленні) ментальності мовця / автора.

Лінгвоаналіз тексту в культурологічній парадигмі постає як пошук та інтерпретація понять, що національно марковані, тобто такі, що пов'язані з конкретним середовищем, соціумом буття. Природно, якнайкраще означений різновид роботи виконувати на взірцях текстів зарубіжної літератури. Хоча можна спробувати здійснити лінгвокультурологічний опис художнього твору, належного рідномовній дійсності (наприклад, аналіз поезій «Стоїть гора високая» Леоніда Глібова, «Перебендя», «Тополя», «Іван Підкова», «Н. Маркевичу», «Лілея», «Русалка» Тараса Шевченка, «Соняшник за тином голову схилив», «Марія», «Любіть Україну»

Володимира Сосюри, «Рідна мати моя» Андрія Малишка, «Два кольори», «Явір і яворина» Дмитра Павличка або уривки з творів Г. Квітки-Осноровича, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького чи Мирослава Дочинця тощо).

Центральна увага у процесі лінгвокультурологічного розбору, звичайно, звернена до слова. Національно маркованими, такими, що вказують на етнокультуру і її доміанти постають відомості про географічні, політичні, соціальні умови (соціальні класи, устрій життя тощо) – наприклад, **меджліс** – законодавчо-представницький орган влади, аналог парламенту, існує в ісламських країнах; **віче** – загальні збори громадян міст Київської Русі), факти (і їх мовні репрезентанти) про економічні умови (господарство, майновий стан та ін.), відомості про побут нації, що відображені в назовництві реалій (одяг (**вишиванка, кожух, запаска, очіпок, постолі, керсетка** – в українців, в японців – **кімоно; паранджа, бурка** – верхній одяг жінок у Середній Азії та на Близькому Сході; **чадра** – традиційне жіноче покривало-вбрання в країнах мусульманського Сходу), їжу, напої (скажімо, **піца, ризото, лазанья** – національні страви в італійців; **тапас, хамон, гаспачо, тортилья** – в іспанців; **пудинг, джин, біфштекс, ростбіф** – в англійців; **борщ, капуста, юшка, куліш, кулешик, холодець, буханець, коржики, завиванець, вишнівка, узвар, галушки, книш, деруни, гречаники, налисники, крученики** – в українців), посуд (**діжка, полумисок, кварта, кухоль, глечик, горнятко** – в українців), житло та його частини (скажімо, **хата, піч, сіни, клуня, комора, льох, саж, повітка, припічок, комин, покутя, горище, лежак, криниця** – в українському побуті), меблі (наприклад, **лава, ослін, лежак, лежанка** в українців), освіту і науку, архітектуру (**колізей, амфітеатр** – пам'ятки давньоримської архітектури), традиції, звичаї, вірування,

мистецтво: живопис (**крашанки, писанки** – в українській культурі), музику (**думи** – героїчний епос в українців; **колядки, щедрівки** – календарно-обрядові твори українців; **бандура, кобза** – музичні інструменти в українців; **саги** – оригінальні та перекладні епічні (історичні та героїчні) твори в Ірландії та Ісландії (VIII-XIII ст.), міфологію (наприклад, **ельфи** – казкові істоти, засвідчені у фольклорі германців, ірландців, англійців; **русалки, мавки** – в українців), релігію (наприклад, назви язичеських богів в українців (**Перун, Ярило, Велес, Дажбог, Стрибог, Хорс, Берегиня**); назви богів у давніх греків (**Зевс, Посейдон, Аїд, Афїна**), китайців (**Гуаньді, Нюйва, Паньгу**), індійців (**Брахма, Вішну**)), книжні персонажі (**Лада, Троян** – в українців), інші культурні явища (наприклад, **Дідух** – в українців; добрий дух **Дзідзо** в японців). Культура етносу охоплює як матеріальні, так і духовні цінності (мораль, традиції, звичаї, обряди, ритуали, забобони, застороги, народні сонники, повір'я, прикмети).

Джерельною базою для пізнання іншої культури на мовному рівні є казки, твори визначних національних митців, фольклорно-пісенні тексти. У таких текстах засвідчена безеквівалентна (самобутня, національно маркована лексика), як-от: **чудернацький, літепло, хутко, хутчіш, зненацька, голіруч, ковiнька, лементувати, легiт, видноколо, путiвець, морiжок, вхiдчини, тямити, держак, кепсько, манiвцем, кебета, ганьба, препоганий, анiтельень, запашний, духмянний, паляниця, гривня, рахманний, достойник, вподобайка, усмiхайлик**), національні вирази (скажімо, **зачини і кінцівки в українських народних казках типу: ось і казочці кінець, а хто слухав – молодець; вам казка, а мені бубликів в'язка; живуть-поживають, добра наживають; це було за царя Панька**),

діалектні слова (**газда, файно, легінь, ватра**), етнопозначення явищ, предметів дійсності (**козак, Січ, полонина, чумак**) тощо.

Слова-символи є тими знаковими одиницями, що спроектовані на певну культурну дійсність (наприклад – **лотос** в китайців, **дуб, калина, верба, тополя** в українців). Кожен етнос виробив і продовжує витворювати власну символіку. Почасти один і той самий знак-символ має відмінну семантику в різних культурах (наприклад, **змія** в українців і китайців, **жаба** в українців і китайців, **мак** в українців і китайців).

Лінгвокультурну вартість мають також фразеологізми, приказки, примовки, побажання, прокльони, вітання тощо (**бери його морока! Який гедзь укусив! Здоровенькі були! З роси і води вам! До дідька! Дідько його знає! Дідька лисого!**). Ці вирази як ніякі інші одиниці створюють етномовний колорит тексту.

Інші одиниці мови (конструкції) також володіють здатністю бути національно детермінованими в лінгвокультурному плані.

Сьогодні ще немає цілісних зразків лінгвокультурологічного розбору художніх творів. Робота в цій площині тільки-но розпочата. Означений вид діяльності нині варто практикувати і у ВНЗ, і в школі – у процесі вивчення української та зарубіжної літератури.

Отже, лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту – мало розроблена, але, на наш погляд, перспективна галузь наукових студій. Такий різновид роботи доволі складний, об'ємний, різноплановий, він вимагає спеціальної підготовки. Означений вид діяльності потрібний у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Цей вид роботи орієнтований на розширення світогляду особистості, на осмислення своєрідності

рідної культури у порівнянні з чужою, на пізнання схожого і відмінного у різних культурних світах.

Література

1.Беценко Т. Види аналізу художнього тексту. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/9707>

2.Беценко Т. П Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту в парадигмі сучасних наукових студій: базові поняття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 38. том 3. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part>

3.Гоголь Н. Культурологічний контекст підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури: дидактико-методичний аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. № 26, С. 58-71. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-26-58-71>

4.Кучерява О.А. Шляхи реалізації культурологічного принципу навчання української мови у вищій школі. *Наука і освіта*. 2011. № 2. С. 91-93.

5.Мацько Л. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. *Культура слова*. 2011. Вип. 75. С. 56–66

Бібік Надія Михайлівна,

доктор педагогічних наук,

головний науковий співробітник

відділу початкової освіти ім. О.Я. Савченко,

Інституту педагогіки НАПН України

binam8@ukr.net

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ

Ключові слова: інтеграція; інтегроване навчання; інтегрований курс літератур.

З'ясовано, що інтеграція та диференціація є необхідними етапами у розвитку науки, причому диференціація знання спрямована на ретельніше і глибше вивчення окремих явищ, процесів певної галузі дійсності. Водночас дисциплінарний підхід, як уважається, загрожує перетворити єдину науку на сукупність вузьких галузей, через що спеціалісти перестають розуміти місце та значення своєї роботи для пізнання єдиного, цілісного об'єктивного світу.

Розгляд розвитку процесів диференціації й інтеграції в історичному аспекті показує, що сама наука визначила засоби і методи для подолання обмеженості дисциплінарного підходу щодо вивчення світу. Інший підхід прийнято називати інтегрованим, або міждисциплінарним. Інтеграція наукового знання здійснюється у різних формах, починаючи від використання понять, теорій і методів однієї науки в іншій та закінчуючи виникненням у ХХ ст. системного методу. У наш час останній набуває особливого значення, оскільки дає змогу розглядати предмети і явища в їх взаємозв'язку та цілісності. Саме тому системний метод є найбільш ефективним засобом інтегрованих досліджень.

Традиційна школа з її предметним навчанням і часто з відривом від життєвої практики розглядає навколишній світ розділеним на окремі частини, тому на сучасному етапі розвитку освіти проблема інтеграції змісту стає особливо актуальною.

За С. Гончаренком, інтегративний підхід у навчанні передбачає доцільне об'єднання елементів у цілісність. Результатом цього об'єднання можуть бути цілісності знань різних рівнів—цілісність знань про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі; предмета, курсу, розділу, теми [1, с. 5].

Результатом об'єднання, зрощення вважається утворення нового знання, яке набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами [2, с.17].

За науковими джерелами, у практиці визначають такі види інтеграції:

- Міжпредметна—що утворює нові предмети, або курси, об'єднані в одну структуру змісту з різних предметів;
- Тематична—передбачає вивчення наскрізних тем з різних предметів;
- Діяльнісна—на основі вибору діяльності, спрямованої на формування способів, умінь, навичок освоєння реальності;
- Радикальна інтеграція «усього з усім»;
- Найвищим субмеханізмом інтеграції вважається інтеграція стратегій пізнання або універсальних пізнавальних дій;

Типовою моделлю інтеграції в сучасній школі вважається комбінація з навчальних предметів, освітніх галузей та міжпредметних тем. Окремими навчальними предметами зазвичай залишаються мова й математика.

Уперше на рівні теоретичного обґрунтування і практичного втілення розроблено варіант інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) [3; 4, с. 12-19].

Інтеграцію автори реалізують на основі спорідненості тематики, жанрово-родової специфіки творів, художніх напрямів і стилів в українській і зарубіжній літературі (тематично-стильова інтеграція); спільних методів і прийомів навчання української та зарубіжної літератури (методична інтеграція); спільних видів навчальної діяльності у процесі вивчення української та зарубіжної літератури (діяльнісна інтеграція); уніфікації тлумачень понять теорії літератури на засадах компетентнісного підходу та відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти.

У процесі апробації інтегрованого навчання в різних варіантах організації в початковій і основній школі виявлено такі проблеми:

–ризик втрат вимог до функціональної грамотності як результату освіти;

–інформаційна надлишковість змісту навчання за рахунок залучення інформації з різних галузей;

–випадкове зрощення одиниць змісту без врахування програмових вимог;

–мозаїчний перелічуваний спосіб реалізації міжпредметних зв'язків.

До негативних тенденцій С. Гончаренко і Ю. Мальований відносять також такі:

–захоплення інтегрованими курсами як єдиним засобом інтегрованого навчання і підвищення якості освіти;

–брак дидактично обґрунтованих підходів до розробленні інтегрованих курсів;

–хибне розуміння інтеграції як елективного подання різнорідних знань з різних галузей науки без виокремлення сутнісного спільного [1, с. 5].

Таким чином, за даними дослідників, визначальними залишаються вимоги щодо ефективності інтегрованого підходу через створення інтегрованих курсів за пріоритетності різних видів діяльності, які визначаються змістом галузей, з орієнтацією на досягнення чітких результатів, окреслених Стандартом і навчальною програмою за умови взаємовідповідності мети і результату в координатах компетентнісного підходу.

Література

1. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Інтегроване навчання: за і проти. *Освіта*. 1994. 16 лют. (№15/16). С.5.
2. Засекіна Т. М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.
3. Яценко Т.О., Тригуб І.А. Інтегрований курс літератур (укр і заруб): 5-6 класи: модельна навчальна програма: Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. 62 с.
4. Яценко Т.О. Інтеграція в сучасній шкільній літературній освіті: програмове, навчально-методичне забезпечення, компетентнісний потенціал. *Джерело освітніх інновацій. Науково-методичний журнал «Література та мистецтво: ідеї інтегрованого навчання»*. Випуск 4 (44). Харків, Харківська академія неперервної освіти, 2023. С.12-19. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/737127/>

Бистрицька Наталія Анатоліївна,

учитель української мови та літератури

Богданівського ОЗЗСО

Чернігівської селищної ради

Бердянського району

Запорізької області

Pjveukraine814@gmail.com

МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА. 7-9 КЛАСИ» ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СПЕЦИФІКА ЕКСПЕРТИЗИ

Ключові слова: модельна навчальна програма, Державний стандарт базової середньої освіти, компетентності, наступність та перспективність, очікувані результати, обов'язкові результати, види навчальної діяльності, академічна добросовісність, ціннісні орієнтири, виховний потенціал.

Експертиза є важливим кроком оцінки реалізації підходів авторського колективу до укладання модельних навчальних програм. Всебічне дослідження допомагає вивченню компетентнісного потенціалу програми, взаємозв'язків між компетентностями та способами їх формування, дидактичної доцільності видів навчальної діяльності, форм роботи, визначенню рівня реалізації вимог до обов'язкових результатів навчання у мовно-літературній освітній галузі. Під час проведення експертизи важливо дотримуватися принципів об'єктивності, неупередженості, здійснювати аналіз причинно-наслідкових зв'язків, критично оцінювати запропоновані авторами види навчальної діяльності, форми й методи роботи.

Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (далі - програма)

відповідає Державному стандарту базової середньої освіти. Програма охоплює формування наскрізних в усіх ключових компетентностях умінь.

Визначено, що Програмою передбачено реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання у мовно-літературній освітній галузі. Авторами дотримано принцип наступності між адаптаційним та базовим циклами навчання, що простежується у визначених тематичних розділах, та між запропонованими видами навчальної діяльності, у вивченні теоретико-літературних понять.

Важливим критерієм експертизи є вивчення комплексного потенціалу мовно-літературної освітньої галузі, відображеного в очікуваних результатах навчання та видах навчальної діяльності. Вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, навчання впродовж життя, підприємливість та фінансова грамотність, математична, інноваційна, екологічна, інформаційно-комунікаційна, культурна, громадські та соціальні компетентності, компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій формуються визначеними авторами художніми творами й доцільними видами навчальної діяльності.

Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти чітко структурована. У вступній частині визначено основні положення щодо ролі та значення навчального предмета в системі загальної середньої освіти. Мета програми чітка, конкретна, вимірювана, з акцентом на результати. Відповідно до мети визначено завдання навчання української літератури в 7-9 класах. Зміст і структуру програми розроблено з дотриманням дидактичних принципів наступності та перспективності в шкільному навчанні, відповідно до вікових особливостей, пізнавальних можливостей підлітків, а

також із поступовим ускладненням навчального матеріалу, що сприятиме послідовному набуттю глибоких предметних знань і розвитку читацької та ключових компетентностей учнів/учениць 7–9 класів. Структура програми включає результативні, змістові та процесуальні складники.

Основна частина програми містить орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів/учениць за роками навчання, пропонований зміст навчального предмета та види навчальної діяльності учнів/учениць.

Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти представляє цілісне бачення авторського колективу реалізації навчального предмета. Програмою передбачено можливість для вчителя/вчительки самостійно планувати опрацювання програмового матеріалу в межах рекомендованого навчального часу, визначеного типовою освітньою програмою. У пояснювальній записці автори повно й чітко висвітлили світоглядні й методологічні засади структури модельної навчальної програми. Нормативні вимоги програми, що конкретизують положення Державного стандарту, містять «Очікувані результати навчання». Рубрика розроблена згідно з чотирма групами вимог до обов'язкових результатів навчання учнів 7–9 класів, що індексовані в Державному стандарті базової середньої освіти щодо мовно-літературної освітньої галузі. У програмі очікувані результати навчання конкретизовано з чітким зазначенням індексу в послідовності: усна взаємодія (слухання); сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання текстів (читання); висловлювання думок, ставлень (говоріння); власна мовна творчість (письмо).

У програмі міститься рубрика «Пропонований зміст навчального предмета», визначено теоретико-літературні поняття,

формування та поглиблення яких відбувається у процесі читання, аналізу та інтерпретації художніх творів. Експертизою визначено, що рубрика «Мистецький контекст» має *рекомендаційний* характер, однак запропонований авторами Програми перелік творів живопису, музики, скульптури, кіно тощо настільки доцільний, змістовний і якісний, що може бути в повному обсязі включений як повноцінний складник пропонованого змісту навчального предмета.

Детальному аналізу підлягали запропоновані авторами види навчальної діяльності, що мають репродуктивний, конструктивний, творчий характер. Предмет вивчення - взаємоузгодженість між складниками основної частини програми «Очікувані результати навчання», «Пропонований зміст навчального предмета» та «Види навчальної діяльності», що сприятимуть активній взаємодії учнів, розвитку критичного мислення. Пропоновані види діяльності враховують зміни в освіті – реалізацію принципів Нової української школи, різні формати навчання.

Авторський колектив під час укладання програми дотримався принципу академічної доброчесності. У програмі простежується наступність між циклами адаптаційним та базового предметного навчання. Авторами враховано вікові особливості учнів/учениць та їх можливості щодо сформованості певного очікуваного результату навчання. Перевантаження учнів/учениць значною за обсягом додатковою інформацією не відзначено.

Модельна навчальна програма ґрунтується на визначених Державним стандартом ціннісних орієнтирах:

- повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору;

- дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;

- становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення;

- формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку;

- створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти;

- формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу;

- плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

Авторський колектив забезпечив українознавче наповнення модельної навчальної програми, спрямоване на виховання поваги та любові до рідної країни і свого народу, національної свідомості, гідності та патріотизму, пошани до української історії й культури, відомих діячів науки, культури і спорту, історичних і громадських діячів.

У програмі відсутні дискримінаційні положення за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками. Формулювання позбавлені андроцентризму, сексизмів і будь-яких інших дискримінаційних форм і смислів. Використана термінологія

відповідає як законодавству, так і вимогам, що висуваються групами людей, об'єднаних певними ознаками. Програма не містить інформацію, що спотворює зміст прав людини чи дає хибне уявлення про них.

Література

1. Яценко Т.О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І.А. Українська література. 7-9 класи: модельна навчальна програма. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf>

Бондаренко Лідія Григорівна,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української і слов'янської
філології та журналістики
Херсонського державного університету,
lidiya.bond.2001@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

*Ключові слова: стратегії розвитку критичного мислення,
урок української літератури, етапи вивчення художнього твору*

З-поміж численних стратегій розвитку критичного мислення, що пропонують, зокрема, автори науково-методичних посібників, увагу вчителя української літератури у першу чергу привертають ті, що допоможуть у процесі вивчення художнього твору. Це пов'язано з тим, що «сучасні школярі є представниками цифрової епохи» [1, с. 21] і залучити їх до причитання тексту та його аналізу стає дедалі складніше. Класична методика виділяє чотири етапи опрацювання твору: підготовка до сприймання, читання, аналіз і підсумки. Мета першого з них – активізація знань здобувачів із теми, створення у класі відповідної атмосфери, мотивація школярів до розгляду тексту. Для її досягнення на допомогу вчителю придуть такі стратегії, як асоціативний кущ, дерево передбачень, кластер, кошик ідей, передбачення на основі опорних слів.

У процесі читання твору ефективним буде використання стратегій читання із зупинками, кероване читання або читання з передбаченням. Стратегія читання із зупинками аналогічна прийому коментованого читання, що добре розроблений у нашій

методиці. Учителі літератури мають великий досвід використання його на уроках. Кероване читання або читання з передбаченням порівняно недавно увійшло до методичного інструментарію словесників. Його суть полягає у тому, що послідовно читаючи текст учні висловлюють припущення щодо подальшого розвитку подій, порівнюють свої прогнози із прочитаними епізодами. Прикладом використання цієї стратегії може бути прочитання оповідання Б. Грінченка «Украла» у 5 класі. Вивчення цього тексту передбачено модельною програмою для 5-6 класів, розробленою авторським колективом у складі Т. Яценко, В. Пахаренка, О. Слижук, І. Тригуб та ін. [2]. У творі порушуються важливі морально-етичні проблеми. Перед прочитанням тексту варто звернути увагу школярів на назву і дати їм змогу висловити власні припущення з приводу того, про що може йти мова у тексті. Важливо, щоб школярі не обмежували свою уяву, пов'язували свої передбачення з іншими творами, із життєвими подіями. Після цього читаємо текст до розповіді автора про дівчинку Олександру і ставимо до них такі запитання:

- Де відбуваються події?*
- З якими персонажами ми познайомилися?*
- Як розвиватиметься ситуація далі?*
- Чому Ви так вирішили?*

Далі читаємо текст до епізоду, в якому вчитель пропонує школярам перш ніж засуджувати Олександру за крадіжку дати змогу їй пояснити свій учинок. Після цього задаємо п'ятикласникам такі запитання:

- Як поведуть себе учні у цій ситуації?*
- Що скаже вчитель своїм учням?*
- Чи може позиція вчителя вплинути на поведінку школярів?*

– *Що, на Ваш погляд, буде далі?*

Після прочитання кульмінаційного епізоду та розв'язки твору школярі можуть поміркувати над такими питаннями:

– *Що у цьому фрагменті відповідає Вашим передбаченням?*

– *На Ваш погляд, як складатимуться стосунки Олександри з учителем та однокласниками далі?*

– *Чому Ви так вирішили?*

Такий варіант прочитання сприятиме зацікавленню школярів текстом, загостренню їхньої уваги до окремих слів і фраз у творі, на основі яких можна спрогнозувати подальші події.

Для проведення етапу аналізу в арсеналі вчителя має бути низка напрацьованих стратегій розвитку критичного мислення, як-от: робота в парах, робота в малих групах, карусель, займи позицію, ромашка Блума, шість капелюхів, фішбоун, мозковий штурм, діаграма Венна, концептуальна таблиця, ментальна карта, подвійний щоденник, Т-таблиця та ін. Обираючи певну стратегію чи комбінуючи її з іншими, словесник враховуватиме пізнавально-вікові особливості класу, специфіку виучуваного твору, місце уроку в загальній системі занять тощо.

Для підведення підсумків вивчення художнього тексту учитель може скористатися такими стратегіями розвитку критичного мислення, як сенкан, ПРЕС, логічний ланцюжок, шість «Чому?», мікрофон, незакінчені речення, шкала думок та ін.

Уміле застосування стратегій розвитку критичного мислення на різних етапах вивчення художнього твору допоможе вчителю зацікавити школярів текстом, сприяти вдумливому його прочитанню, дозволить залучити увесь клас до його аналізу, до пошуку відповідей на важливі питання, порушені автором.

Література

1. Бондаренко Л.Г. Інфографіка у системі методичної підготовки майбутніх учителів української літератури. *Молодий вчений (Спецвипуск)*. 2019. № 4.2 (68.2). С. 20-23.

2. Модельна навчальна програма «Українська література» 5–6 класи для закладів загальної середньої освіти /автори: Яценко Т. О. та ін. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 64 с.

Васюта Світлана Дмитрівна,

кандидат педагогічних наук,

учитель-методист

Рівненського ліцею № 19

Vasyutas.noosfera@gmail.com

ДИТИНСТВО В КОНТЕКСТІ ЗАРОБІТЧАНСЬКОГО НАРАТИВУ ЗА КНИГОЮ «МАМА ПО СКАЙПУ» НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ключові слова: дитинство, заробітчанський наратив, літературна компетентність, соціальна компетентність, емпатія

Літературний процес сьогодення характеризується поглибленням дитячого дискурсу та його полівекторністю. Особливість художнього осмислення теми соціального дитячого сирітства як порушення сімейної гармонії, трудової еміграції в українському критичному дискурсі недостатньо актуалізовано, проте сьогодні розгортаються дослідження причин, типів соціального сирітства, системи образів дітей-соціальних сиріт, їхнього психоемоційного стану, поведінки; типології конфліктів між батьками й дітьми у заробітчанській прозі для дітей.

Розгортання названих досліджень супроводжують новаторські шукання дослідників як у плані нарації текстів, образо- і характеротворення, так і у плані жанру, стилю, мови тощо.

Дослідниця М. Савка вважає, що саме тема соціального сирітства як наслідок трудової міграції і, в широкому розумінні, комунікаційної прірви між батьками та дітьми, має озвучуватися в суспільстві для пошуку шляхів її вирішення [4, с. 5-10].

Серед сучасного літературного доробку заслуговує на увагу книга з 11 творів «Мама по скайпу». Автори (М. Савка, Г. Крук, Г. Малик, Н. Сняданко, О. Луцєвська, М. Кіяновська, О. Гаврош, С. Гридін, Т. Малярчук, Н. Гузєєва, О. Лучишина, В. Бердт) відверто говорять про болюче у житті дитини – фізичну, моральну, духовну відсутність батька/матері через причину трудової міграції, про складний психоемоційний стан дитини/підлітка, порушення її поведінкових норм, про втрату ментального коду українця-сім'янина.

Збірка оповідань не обділена увагою літературознавців, дослідників української жіночої міграції, психологів, учителів, бібліографів, видавців, перекладачів, читачів (О. Галета, Г. Гуславська, Т. Качак, М. Савка, С. Одинець, Т. Николюк, Н. Мелетич, О. Січка, А. Метлінова, К. Луцька, Б. Городницька, Г. Куприкова, Каті Бруннер). Проблемно-тематичний підхід щодо аналізу дитячого дискурсу в заробітчанській прозі у книзі застосовують Каті Бруннер, Г. Скуртул, Т. Качак, М. Савка, В. Кизилова, К. Луцька, Н. Марченко, У. Баран, Л. Мацевко-Бекерська. Питання образів дітей, основних психотипів соціальних сиріт, антропологічних, гендерних аспектів у зображенні героїв оповідань «Мама по скайпу» складає предмет інтерпретаційних стратегій Т. Качак, М. Савки, Т. Николюк, Г. Гуславської, Н. Мелетич. Жанрові моделі, стиль, мову досліджують О. Січка, А. Метлінова, Г. Куприкова.

Проте, незважаючи на значний інтерес до проблеми, не всі її аспекти опрацьовано однаковою мірою. Це стосується формування соціальної та громадянської компетентності здобувачів освіти.

Мета статті – репрезентувати конструювання дитячого світу й амбівалентного досвіду батьківства в заробітчанській

прозі за книгою «Мама по скайпу»; окреслити діяльнісний підхід шляхом застосування ефективних методів, прийомів, форм для формування соціальної компетентності учнів.

Проблема трудового емігрантства, соціального сирітства як його наслідку, комунікаційної прірви між батьками та дітьми – реалії, про які не прийнято публічно говорити в суспільстві.

Позитивно, що навчальні програми з літератури мають демократичне спрямування. Академічна свобода вчителя дає можливість ознайомити здобувачів освіти з творами сучасної української дитячої та підліткової літератури. Методика вивчення читацьких інтересів, за Н. Волошиною, передбачає вивчення читацьких інтересів шляхом бесіди про те, що люблять читати учні, анкетування, перегляду читацьких формулярів у шкільній і в інших бібліотеках, обліком замовлень, перевіркою читацьких щоденників [3, с. 267-268]. Взавши до уваги всі ці чинники, пропонуємо для старшокласників як майбутніх батьків дослідження оповідання Маріанни Кіяновської «Ягоди» (збірка «Мама по скайпу»).

Готуючи здобувачів до розгляду оповідання, звертаємо увагу на власний амбівалентний досвід авторки оповідання як дитини заробітчан і «мами по скайпу» для власних дітей: «— Обоє моїх батьків багато років жили за кордоном. Приїжджали раз на рік, тиждень-два. Тоді не було скайпу. І думаю, що скайп не багато міняє, бо знаю, як це бути по обидва боки ситуації.... Я була на двох тривалих стипендіях за кордоном. В одному випадку моєю дитиною займалась Мар'яна Савка. І це були півроку, коли ми не спілкувались з дитиною узагалі. Донька була надто мала для листів, скайпу тоді ще теж не було... А поїхавши закордон вдруге, я вже мала дитину по скайпу. І оці перекидання фразами: «У мене все добре», навіть якщо є камера – це все одно не життя. Навіть

при найкращій опіці, в якій залишається дитина – це все одно недолюбленість. Так дитина втрачає досвід любити і ділитись цією любов'ю. Пізніше це несеться як камінь все життя...» [1].

Оповідання «Ягоди» Маріанни Кіяновської пропонуємо розглядати як психологічне дослідження, звертаючи увагу на способи й засоби психологічного зображення Ваді – головного персонажа оповідання. Суголосні з Г. Токмань, що «урок, у центрі якого перебуватиме поетикально-психологічна майстерність автора, допоможе учневі збагнути внутрішній світ літературного героя» [5, с. 285]. Після прочитання оповідання для вияву емоційно-ціннісного ставлення старшокласників до сприйнятого, емпатії, варто провести бесіду:

Яким настроєм пройнятий твір? Якими відчуттями ви наповнилися? Чи легко вам спрималося оповідання? Чи плакали б ви з Вадьєю на горіщі?

Які слова втіхи і розради сказали б хлопчику? Хто з вас був у схожій ситуації?

Створення соціально-психологічного портрета хлопчика допоможе учням зрозуміти психічний стан героя. Звертаємо увагу на те, чому автор називає свого персонажа Вадьєю (так встановлюємо вік), визначаємо, що любив, а що не любить і чому; окреслюємо коло людей навколо хлопчика: рідні, друзі, однокласники, сусіди (виявляємо їхній вплив на дитину зі слів самого Ваді); спостерігаємо, чим займається дитина, як проводить час (встановлюємо уподобання, інтереси); розкриваємо внутрішній світ думок про маму, циркові мрії, фантазії, бажання дитини, його страхи, пов'язані з Італією і другим хлопчиком, безсоння, сон до дванадцятої, рішення нікому нічого не говорити шляхом спостереження за внутрішнім монологом, діалогом із самим собою, самоаналізом (виявляємо емоційний настрій,

вразливість, поріг чуттєвості), Допоміжними можуть бути проблемні запитання такого типу: *Як саме хлопчик відчуває свою «непотрібність»? Чиї дотики приємні для Ваді? Який звук хоче почути дитина? З якою метою дресируватиме котиків і чому саме їх залишив собі?*

Варто зосередитися ще на таких зовнішніх виявах психічного стану дитини, як інтер'єрі горища, де можна зробити тайник, криївку; окремих психологічних деталях, зокрема коробках із маминим одягом, кофтинах і сукнях із запахом мами, її фотографії в синій сукні, яку не виймав, але думав про неї, муху, яка заплуталася в павутинні. Це можна зафіксувати як досвід у формі асоціативного ланцюжка, малюнка, емоції вподобайки.

На етапі рефлексії варто запропонувати здобувачам освіти створити ментальну карту української родини – Ваді і його мами, ілюструвати втрати знаками-символами і прокоментувати зображене як здатність усвідомлювати поняття соціального сирітства. Спрогнозувати наслідки трудової міграції мами допоможе такий вид діяльності як фанфік, тобто продовження історії взаємин мами і дитини з врахуванням психологічної травми Ваді. Варто запропонувати учням творче завдання – створити за змістом оповідання буктрейлер чи соціальний ролик, рекламу на 1-2 хвилини, використавши такі образи-картинки: сумні очі, очі в сльозах, сміх, обійми, скайп, дорогу, потяг, літак, фото мами, наповнити відповідними звуками, мелодією. тощо.

Отже, тема оповідання «Ягоди», є доволі болючою для старшокласників, багато з яких самі поза межами батьківщини. Досвід, здобутий у процесі дослідження тексту, спрямований на те, щоб здобувачі освіти усвідомлювали соціальну та громадянську позицію – брати на себе відповідальність, будучи батьком чи матір'ю, за життя своєї дитини. Запропоновані методи

і прийоми в процесі літературної діяльності учнів спрямовані на формування соціальної та громадянської компетентності для здатності застосування їх у конкретних життєвих ситуаціях.

Література

- 1.Городницька Б. Діти як заручники трудового емігрантства, або «Мама по скайпу. URL: <https://zbruc.eu/node/4246>
- 2.Кіяновська М. Ягоди. *Мама по скайпу*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2013. 190 с
- 3.Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
- 4.Савка М., Бреннер К. Мама по скайпу. Львів : Видавництво Старого Лева, 2013. 190 с.
- 5.Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2002. 312 с.

Гладишев Володимир Володимирович,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії й методики
мовно-літературної та художньо-естетичної освіти
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
volodymyr.hladyshhev@moippo.mk.ua

ДВІ ЗУСТРІЧІ З «НАШИМ АКАДЕМІКОМ»

Ключові слова: Олександр Мазуркевич, академік, Ніла Волошина, зустрічі.

Постановою Верховної Ради України від 17-го грудня 2021-го року визначено пам'ятні дати та ювілеї, які мають бути відзначені на державному рівні [1]. З-поміж постатей видатних українців зустрічаємо методиста, доктора педагогічних наук, професора, академіка Олександра Романовича Мазуркевича: 9-го серпня 2023-го року Україна має відзначати 110-у річницю з дня народження науковця, ім'я та діяльність якого назавжди залишилися у вітчизняній методиці викладання літератури.

Але для мене Олександр Романович був і залишається людиною, яку називали «нашим академіком». Саме такі слова про нього я почув у лабораторії з вивчення методики викладання літератури Інституту педагогіки АПН України, куди уперше потрапив напередодні 1993-го року. Приїхав до чудової людини та знаного фахівця Лідії Анатоліївни Сімакової, яка, велика їй за це подяка, погодилася бути науковим керівником моєї кандидатської дисертації.

У будинку на тодішній вулиці Леніна, на самому верхньому поверсі, під дахом, зустріли мене Лідія Анатоліївна та Ніла Йосипівна Волошина, керівник лабораторії. Була тривала розмова,

відомі методисти цікавилися моїми науковими інтересами та, схоже, визначали для себе, чи варто цій людині надати можливість працювати над дисертацією. Нагадаю, це були часи, коли «кандидат наук» було дуже поважним званням, а до сумнозвісної «повальної докторизації» країни та численних «професорів», що ми, на жаль, маємо зараз, було ще далеко...

Ось тоді я вперше і почув від Лідії Анатоліївни та Ніли Йосипівни: «Наш академік». Йшлося про Олександра Романовича, який вже хворів, через що дуже рідко з'являвся в Інституті, але без якого жодна важлива справа у лабораторії не вирішувалась. Він був «вищою інстанцією», відчувалося, що його думка багато в чому є вирішальною.

Тобто, «присутність» Олександра Романовича в лабораторії була постійною, але зустрівся я з ним майже через рік, наприкінці 1993-го року, коли складав кандидатський іспит зі спеціальності, який мали приймати він та Ніла Йосипівна. Вона, до речі, дуже хвилювалася, постійно нагадувала мене, щоб готувався я належним чином, наполягаючи на тому, що, незважаючи на 80 років, «наш академік» відрізнявся енциклопедичною освітою, блискучою пам'яттю, широтою та глибиною поглядів на наукові проблеми, певною парадоксальністю та безперечним новаторством наукового мислення, а також блискавично-точною реакцією на слова співрозмовника. «Стежте за словами, адже Олександр Романович дуже уважно ставиться до висловлень», – турботливо попереджала мене Ніла Йосипівна. – Формулюйте свої вислови дуже обережно, обґрунтовано, виважено».

Звичайно, ім'я, науковий доробок академіка Мазуркевича на той час були мені добре знайомі. Його блискуча полемічна стаття про те, що Микола Гоголь є насправді великим українським письменником, була, як кажуть, «на слуху», вона викликала

великий резонанс і жваво обговорювалася вчителями й науковцями, а фундаментальна праця «Метод і творчість» була настільною книгою вчителя-словесника. Тому й ставлення до іспиту у мене було відповідне. Готувався ретельно, щоб, образно кажучи, не плюхнутися обличчям у бруд перед видатним науковцем.

Іспит відбувався в одній з аудиторій двохповерхової будівлі навпроти Міністерства закордонних справ, де тоді розташовувалася Академія педагогічних наук. Приїхав, звичайно, я заздалегідь, знайшов аудиторію та виглядав Нілу Йосипівну. Вона з'явилася у супроводі невеличкого на зріст джентльмена з витонченою тростиною, на яку він спирався. Сірого кольору елегантний костюм-трійка в тоненьку білу смужку, бездоганно підібрані сорочка й краватка. Гострий погляд, який начебто одразу ж бачить все, чим ти є на цьому Світі... Приязна, дещо хитра усмішка.

Це був Олександр Романович, і мене здивувало, що «академік» такий невеличкий на зріст, оскільки уявляв собі його велетнем. Мабуть, він помітив мою розгубленість, простягнув руку для привітання, посміхнувся. Ніла Йосипівна представила мене, він потиснув руку, відчинив двері, пропустив Нілу Йосипівну до аудиторії, тендітно підсунув їй стілець, після чого сів сам.

Отримавши питання, я, разом з іншими колегами, почав готуватися до відповіді, а екзаменатори тихенько розмовляли про якісь наукові проблеми. Підготувавшись, розпочав відповідь.

У цілому, як потім я помітив, іспит тривав майже годину – але це я визначив лише після того, як залишив аудиторію. Ніла Йосипівна підбадьорила мене своїм чарівним поглядом, і я назавжди вдячний їй за це. Бічним зором я бачив: коли я почав відповідати, вона хвилювалася, потім заспокоїлася.

Звичайно, я відповів на питання. Олександр Романович слухав уважно, іноді ледь помітно посміхався. Потім почалася розмова. Він запитував те, що на той час було найбільш актуальним у методиці викладання зарубіжної літератури, ставив додаткові питання, сперечався, наводив аргументи, уважно слухав мої пояснення. Іноді згадував методистів, прізвища та праці яких до цього я не чув, хоча начебто уважно вивчав історію методики викладання літератури.

Несподіваним для мене стало те, що майже одразу ж я втратив відчуття, що «складаю іспит». Була розмова, надзвичайно важлива та корисна для мене, було почуття, що академік не «опитує», а допомагає краще зрозуміти те, що мені було потрібно знати як людині, що працює у вищій школі. Можна сказати, це був урок для науковця-початківця від визнаного фахівця, урок надзвичайно корисний і цікавий!

У мене склалося враження, що ми могли б розмовляти ще довго, але Ніла Йосипівна тактовно нагадала, що інші колеги чекали своєї черги на складання іспиту. Олександр Романович погодився з нею, потиснув мені руку та несподівано сказав: «Мені подобається ваше мислення». Ці слова мене збентежили, пробурмотівши щось незрозуміле, я щиро подякував йому та поспішно залишив аудиторію.

Дочекався після іспиту Нілу Йосипівну, подякував їй за підтримку, вона привітала мене зі складанням провідного іспиту, після якого відкрилася дорога до захисту дисертації. Зізнався, що був вражений постаттю Олександра Романовича, його поведінкою, доброзичливим ставленням до себе. Вона з гордістю сказала: «Наш академік...»

Друга й остання зустріч з Олександром Романовичем відбулася наприкінці лютого 1995-го року. На перше березня мені

було призначено захист, і я пішов до нього додому, щоб забрати відгук на автореферат дисертації. Як член ради він мав бути присутнім на захисті, але на той час, на превеликий жаль, він був дуже хворим, через що пересуватися містом не міг...

Піднявся на останній поверх старого будинку на вулиці Льва Толстого, натиснув кнопку дзвінка, мені відчинила дружина Олександра Романовича та провела до кімнати. Сам він сидів у ліжку, одну ногу через хворобу йому ампутували, на столі поруч з ліжком були ліки...

Мені було соромно, що відволікаю хвору літню людину своїми справами, але ж він сам наказав, щоб я прийшов за відгуком... Бесіда була нетривалою, було помітно, що розмовляти Олександрові Романовичу важко, але він захопився обговоренням моєї роботи, автореферат якої вивчив, як виявилось, дуже ретельно. Я давав пояснення, намагався бути переконливим, навіть склалося враження, що він не відчуває своєї хвороби.

Втім, я добре розумів, що мені потрібно якомога швидше залишити людину, здоров'я якої було підірвано хворобою. Взяв написаний від руки відгук, багато разів подякував та пішов. Коли йшов до дверей, побачив «кімнату-бібліотеку», про яку багато чув від співробітників лабораторії. Дійсно, окрема кімната великої квартири була повністю заставлена стелажми та книжковими полицями. Як у справжній бібліотеці...

На захисті голова ради Олександр Михайлович Біляєв, друг Олександра Романовича, зачитав його відгук на автореферат дисертації. Члени ради слухали уважно, було помітно, що вони хвилюються, адже майже всі вони були друзями людини, яка, це всі розуміли, нас залишала...

Потім я відповідав на зауваження, що висловив Олександр Романович, і мені здавалося, що я знову розмовляю з видатним науковцем.

...Є люди, зустрічі з якими пам'ятаєш усе життя. Олександр Романович Мазуркевич став для мене саме такою людиною. Дуже хотілось би вірити, що мої відповіді на свої зауваження він, як це кажуть на захистах, «прийняв».

Безмежно вдячний долі за ці дві зустрічі з «академіком» і Людиною...

Література

1. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках. Постанова Верховної Ради України. Електронний ресурс. Режим доступу на 17.01.2023р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-IX#Text>

Гоголь Наталія Валеріївна,

*доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови,
літератури та методики навчання*

*Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,*

natashagol75@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ПІДРУЧНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ НУШ

Ключові слова: Нова українська школа, уроки української літератури, шкільний підручник української літератури, культурологічний підхід, культурна компетентність, мистецький контекст.

В основі модернізації змісту сучасної шкільної літературної освіти покладено проблему реалізації культурологічного підходу до навчання літератури. Сучасний шкільний курс літератури покликаний актуалізувати в свідомості школярів той пласт української культури – літератури, музики, образотворчого мистецтва, театру, кіно, – який став особливо значущою сторінкою українського та світового мистецтва.

Важливим завданням у сучасному процесі модернізації шкільної літературної освіти є створення підручників української літератури на основі інноваційних підходів до формування їхнього змісту і структури; підручників нових за функціями, принципами подачі матеріалу, таких, які би відповідали потребам сьогодення.

У процесі сучасного підручникотворення, відповідно до вимог Нової української школи (НУШ), актуалізується питання змісту та структури навчальної книги, переосмислюються її

основні функції, посилюється роль і значущість культурологічного компонента в теоретичному, аналітичному та ілюстративному блоках чинних підручників. Культурологічний підхід сприяє забезпеченню реалізації культурологічних завдань у навчальних книгах нового покоління, вмотивовує використання технологій розвивального, інтерактивного навчання, які сприяють адаптації й самореалізації юної особистості у полікультурному соціумі.

Традиції програмо- й підручникотворення на засадах компетентнісно орієнтованого, культурологічного підходів послідовно реалізують укладачі та розробники модельних програм і підручників з української літератури для НУШ – наукові співробітники відділу української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України, доктори педагогічних наук: Таміла Яценко й Василь Пахаренко, кандидат педагогічних наук Олеся Слижук.

Варто зазначити, що чинні підручники української літератури для 5–6 класів (2022 р., 2023 р.) [3; 4] укладені відповідно до вимог модельної навчальної програм з української літератури для 5–6 класів (2021 р.) [2] і мають культурологічну спрямованість. Зокрема, в модельних навчальних програмах у рекомендаційній рубриці «Мистецький контекст» акцентовано на доцільності використання в шкільному курсі літератури високохудожніх творів різних видів мистецтва й ознайомлення учнів із явищами художньої культури [2].

Відповідно до вимог НУШ, представлених у Державному стандарті базової середньої освіти щодо формування в учнів предметної читацької та ключової культурної компетентностей [1], авторами підручників ідеї культурологічного підходу послідовно втілено в біографічні нариси, літературно-критичний та ілюстративний матеріал, методичний апарат навчальних книг,

реалізовано в тематично-стильовій різноманітності пропонуваного для розгляду творів мистецтва.

Означені матеріали, на наш погляд, сприятимуть розвитку в школярів умінь визначити спільні ідеї та образи, що об'єднують твори мистецтва, характеризувати засоби художньої виразності; висловлювати власне ставлення до суміжних образотворчостей, що ілюструють літературні твори; насолоджуватися творами мистецтва та оцінювати їх; формуватимуть культурну компетентність школярів.

Аналіз сучасних підручників української літератури для 5-х і 6-х класів, укладених авторським колективом Т. Яценко, В. Пахаренком, О. Слижук [3; 4], засвідчує, що на його сторінках в інформативному матеріалі, у рубриках («У колі мистецтв», «Поміркуй», «Читай і досліджуй», «Читацьке дозвілля» та ін.), у запитаннях і завданнях автори торкаються питання значущості читання й книжок у житті людини, акцентують увагу на важливості різних видів мистецтва (музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та ін.) для розвитку людства, їх пізнавального, виховного та естетичного значення для формування юної особистості.

Імпонує те, що різні рубрики підручників передбачають різнорівневі запитання і завдання мистецтвознавчого спрямування. Наголошуємо, що завдання репродуктивного, дослідницького, творчо-пошукового характеру допомагають учням не тільки досягнути засоби художньої виразності, а й на основі зіставлення мистецтва слова з іншими образотворчостями спробувати власні сили в створенні мистецьких образів. Наведемо окремі приклади з підручників: «Розглянь ілюстрації до прислів'їв сучасної української художниці Анастасії Стефарук. ... Намалюй власну ілюстрацію до одного з прислів'їв чи приказки або ж добери декілька світлин із власного фотоархіву, підписом до яких можуть

слугувати прислів'я та приказки» [7, с. 16]; «... А тепер розгляньте картину українського художника Івана Айвазовського «Місячна ніч у Криму». Створи ілюстрацію до поетичних авторських художніх образів, або ж відтвори на малюнку своє бачення нічного неба, осяяного місяцем» [8, с. 10] та інші.

Варто акцентувати увагу на культурологічному спрямуванні мистецької рубрики «У колі мистецтв», навчальний матеріал якої містить пізнавальну й доступну для учнів молодшого підліткового віку інформацію про українські культурні надбання, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо, довершені зразки суміжних образотворчостей, а також запитання і завдання, що спрямовані на розвиток умінь учнів у процесі текстуального вивчення художніх творів осягати різні галузі мистецтва.

Імпонує й те, що матеріали рубрик інформативно доповнюють візуалізовані зразки суміжних галузей мистецтва, які допомагають учням осягнути різні образотворчості та висловити власне ставлення до них, а запропоновані запитання й завдання формують уміння давати естетичну оцінку сприйнятому, наприклад: «...Розглянь картину О. Кішкурно «Дівчина у віночку». Чи може ця картина бути ілюстрацією до вірша?...» [7, с. 123], «Роздивися картинку Анастасії Майорової «Від Ніжина до Львова» Порівняй враження, що справили на тебе літературний твір і картина» [8, с. 223] та інші.

Прикметно, що матеріали рубрик подаються з урахуванням вікових особливостей учнів молодшого підліткового віку та чітко окресленою мистецькою спрямованістю, що сприяє зацікавленості учнів у сприйнятті різних видів мистецтва, розширенню їхнього загального кругозору, призвичаює до уважного ставлення до різних галузей мистецтва, естетично виховує.

З метою реалізації розвитку власних творчих здібностей молодших підлітків підкреслюємо доцільність уведення комплексних завдань, що спонукають до розвитку творчих здібностей учнів, зокрема, проаналізувати інтерпретації різних літературних творів митцями художниками, скульпторами, композиторами, режисерами; зіставити художню мову різних видів мистецтва на основі співвіднесення теми, сюжету, композиції, інтонації, ритму тощо.

Необхідно відмітити, що запитання і завдання рубрик одночасно пропонують роботу над кількома галузями мистецтва, кожен із яких розглядається як окремий, довершений вид. Так, наприклад, формуванню культурної компетентності учнів під час опрацювання оповідання Марії Морозенко «Вірність Хатіко» сприяє пізнавальна мистецтвознавча інформація про екранізацію оповідання, перегляд на основі сканування QR-коду в підручнику кінофільму «Хатіко: вірний друг», а також робота над живописним полотном Олександра Мурашка «Дівчинка з собакою. Портрет Т. Язової» [7, с. 167]. На наш погляд, така взаємодія мистецтв актуалізує опорні знання, читацький, життєвий і чуттєвий досвід школярів, забезпечить внутрішній світ особистості, сприятиме формуванню читацьких смаків, розвитку потреб та інтересів у читанні впродовж життя.

Безперечно, сучасний підручник української літератури є технологізованою навчальною книгою, у якій учні за допомогою смартфонів можуть отримати розлогу мистецтвознавчу інформацію про світові та українські культурні надбання. Це сприятиме осмисленню школярами ідейно-художнього змісту літературного твору, удосконаленню їхніх умінь проводити мистецькі паралелі та формуванню розуміння української літератури як невід'ємного компонента світового мистецтва.

Відзначимо, що до пропонованих рубрик наскрізно на сторінках підручника вміщено QR-коди, за допомогою яких школярі можуть прослухати музичні твори чи переглянути документальні, художні та мультиплікаційні фільми тощо, дотичні до мистецтва слова та інших суміжних образотворчостей, а також відповісти на запитання, як-от: «Ознайомся з іншими картинами Є. Гапчинської. Для цього зіскануй QR-код. Зроби висновок про ставлення художниці до дітей. Чи підтверджують твою думку слова самої Є. Гапчинської?» [7, с. 197], «Зіскануй QR-код і прослухай різні версії виконання Державного Гімну України. Яка версія гімну та відеоряд тебе найбільше вразили? Чому?» [8, с. 55] та ін.

Візуалізація інформативного матеріалу сучасних підручників витончено й філігранно передає суголосні теми, що уплітаються в єдину канву сприйняття юними особистостями мистецьких шедеврів. В учнів формуються вміння компетентно та цілеспрямовано орієнтуватися в інформаційно-комунікативному сучасному просторі, застосовувати здобуті на уроках української літератури знання й реалізовувати набуті компетентності в житті.

Отже, у процесі вивчення української літератури важливе значення має комплексний підхід у використанні культуротворчого впливу різних видів мистецтва, необхідних для формування в учнів цілісної художньої картини світу. Сучасні підручники української літератури для 5 і 6 класів, розроблені авторським колективом Інституту педагогіки НАПН України, побудовані на засадах культурологічного підходу й спрямовані на ознайомлення учнів із художньо-естетичними та культурно-історичними цінностями людства, осягнення літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті.

Реалізація культурологічного підходу на уроках української літератури дасть можливість учителю-словеснику працювати

творчо, широко застосовувати методи, прийоми й форми роботи з урахуванням змісту навчального матеріалу, рівня читацької компетентності школярів, використовувати твори мистецтва з їх потужною силою емоційного впливу, що сприятиме розвитку культурної компетентності сучасних учнів.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886

2. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.13.09.2023.pdf>

3. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 5 класу для закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с. URL: <https://shkola.in.ua/2653-ukrainska-literatura-5-klas-yatsenko-2022.html>

4. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2023. 254 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2611-ukralit-6-klas-yatsenko.html>

Грицак Наталія Русланівна,

*доктор педагогічних наук,
кандидат філологічних наук, доцент
завідувач кафедри української та
зарубіжної літератур і методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

grycak78@ukr.net

ЧИТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КНИГИ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕАЛІЙ ВІЙНИ

*Ключові слова: читач, художня книга, читацьке середовище,
книготерапія, читацькі інтереси.*

У вересні та жовтні 2023 року відбулись масштабні книжкові події – KyivBookFest (8–10 вересня у місті Київ), Book Forum Lviv (4–8 жовтня у місті Львів). Для країни, яка вже другий рік перебуває у стані повномасштабної війни, це не просто книжкові фестивалі чи ярмарки. Сьогодні це – місце зустрічі письменників, видавців, бібліотекарів і читачів, які щиро діляться читацьким, життєвим і емоційним досвідом, це – тематичні виставки, де презентовано всі новинки книжкової сфери, це – локації-дискусії, які творять читацький простір тут-і-тепер, це – віра у НАШУ ПЕРЕМОГУ. Проведення книжкового форуму під час війни це не лише відповідальність і виклик, це, насамперед, спроба занурити сучасного читача у радість спілкування з художньою книгою. Про формування оптимістичного світосприйняття учнів і подолання посттравматичного синдрому за допомогою художньої книги розмірковують методисти, вчителі, психологи і письменники. Сенс читання художнього твору в умовах Великої війни полягає у підвищенні емоційного задоволення, відновленні психічної

стійкості, вирішенні конфліктних ситуацій і подоланні емоційних травм.

Ми добре розуміємо, що найбільш уразливою категорією зараз є діти і підлітки. Справедливо зазначає О. Яцина, що «з урахуванням зазначеного та беручи до уваги підвищену емоційну лабільність, вразливість дитячої психіки як нестійкої, рухливої і сприйнятливої до зовнішніх впливів, доводиться констатувати, що війна зруйнувала їхню психологічну безпеку і стала загрозою психічному здоров'ю із ризиками виникнення розладів у психічному розвитку, а також розвитку тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації» [7, с. 556]. Відтак новітня методика навчання літератури спрямована на переорієнтацію освітніх завдань. Сучасний урок української та зарубіжної літератур покликаний створити читацький простір, у якому буде панувати ідея радості, гармонії, щастя, співчуття, співпереживання, взаємодопомоги та співтворчості. Цілком погоджуємося з міркуванням Жанни Клименко, що «уроки та позакласні заходи з української літератури відкривають широкі можливості для використання життєдайного потенціалу як класичних творів, так і сучасних – З. Мензатюк, В. Рутківського, Л. Ворониної, А. Кокотюхи та інших авторів» [2, с. 76].

Про природу естетотерапевтичного феномену художнього книги зазначає Ольга Федій, зокрема, «бібліотерапія – це самостійний багато-функціональний засіб естетотерапевтичного впливу, який використовує підтримувальний і лікувальний ефекти читання та слугує розвитку та вихованню людської особистості» [6, с. 67]. З початком повномасштабного вторгнення про пошуки інструментів емоційного відновлення учнів / студентів чимало розмірковує Олена Ісаєва. Близькою нам є теза, що читання дає змогу людині розвинути власну стресостійкість, оскільки

«рефлексії, самоаналіз емоцій і почуттів під час читання здатні допомогти провести умовну інвентаризацію власної психотравми, проговорити цю історію і, так би мовити, переписати її, продумавши, що треба зробити, доцільно змінити, щоб подолати кризу і стати сильнішим/сильнішою» [1, с. 323].

Гра в радість, яку започаткувала Поліанна, тепер має бути ключовою при вивченні художніх творів у школі. Новий сенс сучасний учень-читач вкладає у слова маленької дівчинки: «Звичайно, під час усіх занять, тітонько Полі, я зможу дихати, але це ще не означає, що я житиму. Людина спить і дихає, але ж не живе. Для мене «жити» означає робити те, що хочеш: гратися надворі, читати книжки (звичайно ж, про себе), видиратися на гори, розмовляти з містером Томом у садку, з Ненсі, роздивлятися людей, і будинки, і ще тисячі інших дивовижних речей на цих прекрасних вулицях, якими я проїжджала вчора. Ось, що я називаю жити, тітонько Полі. А просто дихати – ще не означає жити» [3, с. 48]. Поглибити розуміння проблеми «радісті життя», «сили духу наших воїнів», «перемоги світла над темрявою» учням допоможуть також рядки пісні «Чи ти почув (For Magiropol)» сучасного українського композитора, лідера гурту «Друга Ріка» Валерія Харчишина: «Ти бачив, як заходить сонце // Чи ти коли-небудь бачив, як сідає сонце? // Чи ти чув, як літають бджоли // Чи ти коли-небудь чув, як літають бджоли? // Різниця тільки в тому, чи ти дійсно жив чи не // Бо якщо ти не чув і не бачив, тоді значить не» [5].

Читання художньої книги у сучасних реаліях дає змогу усвідомити особливість етносвідомості та національного характеру українців, осмислити трагічні сторінки нашої історії, з яких викристалізувана сучасна жага до свободи і незалежності рідної землі. Нині читання художньої книги – це пошук відповідей на

актуальні (тривожні) питання сьогодення. Реконструкції, наприклад, образу українських матерів і жінок-воїнів, сильних духом, які вміють протистояти емоційним і психологічним стресам, залишатись відданим людським цінностям і життєвим принципам, виявляти національну ідентичність і зберегти індивідуальну самобутність, сприятиме книга «Країна жіночого роду», укладачем якої є Вахтанг Кіпіані.

Новий виток у спілкуванні українців із художньою книгою розпочався у період тотального вимкнення електрики. Коли домівки занурювались у суцільну темряву, чимало читачів під світло ліхтариків і свічок долали страх і відчай за допомогою книги. Читання книги у такий спосіб – це своєрідний виклик буремному сьогоденню, це підтвердження незламності українського духу, це моральна підтримка воїнів ЗСУ, це вдячність за нашу свободу.

Окреслена парадигма проблеми читання художньої книги крізь призму реалій війни дає змогу переосмислити аргументи на користь читання. До таких відносимо: 1) читання сприяє емоційному відновленню; 2) читання створює простір для радості і наснаги; 3) читання дає відповіді на актуальні питання; 4) читання об'єднує дітей і батьків під час тривалого перебування в укритті; 5) читання нагадує, що життя триває; 6) читання дає віри у власні сили.

Кривава війна на території нашої країни, на жаль, не завершується. Змінюється портрет сучасного українця, визначальними маркерами якого стає трагедія Великого вторгнення. Проте художня книга стає неоціненим джерелом відкриття / пізнання / заспокоєння себе, іншого, світу... Промовистими є слова Еріха Марії Ремарка з роману «Тріумфальна арка»: «Тепер книги перетворилися для нього на

своєрідний оборонний вал, і хоча реального захисту вони не давали, в них все ж таки можна було знайти якусь опору. Вони не особливо допомагали жити, але рятували від розпаду в епоху, коли світ нестримно котився в темряву похмурої прізви. Вони не давали зневірятися, і цього було достатньо» [4].

Література

1. Ісаєва О.О. Читання як шлях до посттравматичного зростання особистості (на прикладі книги Едіт Єви Егер «Вибір. Прийняти можливо»). *Grail of Science*. 2023. №32. С. 322–325. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.13.10.2023.059>
2. Клименко Ж.В. Формування оптимістичного світосприйняття учнів у процесі вивчення літератури. *Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (27 квітня 2023 р.) / Укладачі: А.Ю. Вітченко, А.О. Мельник. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова. 2023. С.75–80.
3. Портер Є. Поліанна. Київ: Школа, 2004. 224 с.
4. Ремарк Е.М. Триумфальна арка. Харків: КДС, 2018. 480 с.
5. «Чи ти почув (For Mariupol)». Слова пісні. URL: <https://genius.com/Druha-rika-for-mariupol-lyrics>
6. Федій О.А. Феномен бібліотерапії у сучасному освітньому процесі. *Імідж сучасного педагога*. 2023. №1 (208). С. 63–67. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1\(208\)-63-67](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1(208)-63-67)
7. Яцина О.Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки* (Серії «Педагогіка», «Психологія», «Медицина»). 2022. № 7 (25). С. 554–567. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567).

Грона Наталія Вікторівна,
*доктор педагогічних наук, доцент,
викладач вищої категорії, викладач-методист
Комунального закладу «Прилуцький
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
імені Івана Франка» Чернігівської обласної ради
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
natashagrone@ukr.net*

ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗВО

*Ключові слова: медіаграмотність, медіаосвіта, медіатекст,
українська література, методика літератури.*

Медіаграмотність нині дає можливість молоді успішно задовольняти як власні, так і соціальні потреби, застосовуючи безпечно, свідомо й ефективно медіаресурси в навчанні й повсякденні. В умовах активного реформування освіти в Україні на державному рівні закладено підґрунтя для формування медіаграмотної особистості. Так, у 2016 р. Президією Національної академії педагогічних наук України було схвалено нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, у якій задекларовано «упровадження медіаосвіти в педагогічну практику на всіх рівнях», а також «поширення практики інтеграції медіаосвітніх елементів у навчальні програми з різних предметів» [2]. Зважаючи на це, виникає необхідність у розгляді можливостей української літератури щодо формування медіаосвіти й інфомедійної грамотності зокрема.

Інфомедійна грамотність, на думку О. Кучерук, інтегрує кілька компонентів: «інформаційну грамотність, медіаграмотність, критичне мислення, соціальну толерантність, стійкість до впливів медіа на наші емоції, фактчекінг, цифрову безпеку, візуальну грамотність, інноваційність, креативність» [3, с. 10].

Позитивно оцінюючи кожне визначення лексеми «інфомедійна грамотність» у роботі керуємося думкою О. Слижук: «Інфомедійна грамотність – це синтез і результат основних освітніх компонентів, які сприяють формуванню в учнів навичок працювати з різними видами інформації та послуговуватися різними видами медіа в процесі навчання та для задоволення особистих потреб» [4, с.194]. Уточнюючи та розширюючи це визначення до потреб здобувачів освіти, вважаємо, що це вміння критично сприймати й створювати медіапродукти, ураховуючи динамічність подій соціуму, аналізувати й оцінювати медіатексти відповідно до контексту функціонування медіа, застосування кодових і репрезентаційних систем. Українська література містить матеріал для осмисленого здобуття предметних знань і вмінь й інфомедійних зокрема. Пропонуємо приклади вправ і завдань інфомедійного змісту під час вивчення творчого доробку О. Кобилянської:

Завдання 1. Нещодавно вийшла книжка «Кобилянська від А до Я» (Видавництво Старого Лева, 2022), яку справді можна назвати абеткою для родинного читання. У книзі кожна літера абетки знайомить читача з яскравими фрагментами життя Ольги Кобилянської: «Е» – з «емансипацією», яку відстоювала письменниця, та «едельвейсами», що збирала власноруч у горах; «Ї» – зі ставленням до їжі та, навіть, рецептом улюблених пампушок Ольги; «П» – переносить читача до Праги, яку колись удалося відвідати авторці та парфумами, що подобалися героїні

книги. Книжка наповнена інформацією про світогляд і світовідчуття О. Кобилянської (емансипація, європейське письмо, сила, ідеал, туга), її родину (батько, брати, сестра Євгенія, племінниця Олена (Галлюся), звички (ведення нотаток, вигадкування фантастичних історій). А також юнацьке хобі (наприклад, катання на ковзанах узимку в Кимполунзі чи участь у самодійальному театрі), уподобання (кінематограф — особливо письменницю вражала гра акторок-скандинавок Асти Нільсен з Данії і Грети Гарбо зі Швеції. Мандрівки (Карпати, німецький Наугайм, «велика Україна», до якої вона завітала з Австро-Угорської імперії) і близьких їй по духу людей (Августа Кохановська, Осип Маковей, Устияновичі, Євгенія Ярошинська). Авторкою алфавітного сюжету про О.Кобилянську стала чернівецька літературознавиця Світлана Кирилюк (За матеріалами інтернетного видання <https://zbruc.eu/node/112738>).

— Як би охарактеризувала Ольга Кобилянська нинішні події в Україні?

— Якою була би реакція письменниці на воєнну ситуацію, на російську агресію, на ті реалії, свідками й учасниками яких ми нині є: безпритульність, біженці, утеча, пошуки захисту й притулку, боротьба за свою свободу тощо?

Завдання 2. Антивоєнний цикл новел та оповідань О. Кобилянської про події Першої світової війни висвітлено у творах «Юда», «Лист засудженого вояка до своєї жінки», «Назустріч долі», «Снитися», «Зійшов з розуму», так і менш знаних творів цієї тематичної групи чи, за дефініцією Н. Томашука, – антивоєнного циклу: «Чудо», «Щира любов», «Василка», «Туга», «Воєнний акорд». Відлуння антимілітаристської теми вчувається також у творах «Лісова мати», «Вовчиха», «Московський гвер».

- Прочитайте один твір на вибір. Створіть слогани від імені Ольги Кобилянської #ЯНеБоюсяСказати #ЯНеБоюсяДіяти.

Отже, поєднання літературного й інфомедійного компонентів дає можливість педагогу виявити творчу ініціативу, активізує читацьку діяльність здобувачів освіти, сприяє формуванню світогляду, національної свідомості, духовно-моральних цінностей, естетичного смаку, розвиває вміння критично оцінювати інформаційний простір.

Література

1. Грона Н. В. Робота з медіатекстом у процесі підготовки фахівців різних напрямів. *Вересень. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал*, 2022. 2 (93). С.137-150.
2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/> (дата звернення: 08.10.23)
3. Кучерук О. Інтегрування інфомедійної грамотності в простір мовної освіти. *Українська мова і література в школі*, 2020. № 3. С. 9–12
4. Слижук О. Інтеграція інфомедійної грамотності у процес навчання української літератури в 5-6 класах нової української школи. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2022. № 1 (349), Ч. I. С.193-202.

Гудз Марія Степанівна,
*асистент кафедри української та зарубіжної
літератур і методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,*
mgub0711@ukr.net

МЕДІАТЕХНОЛОГІЇ – ОДНА ІЗ ФОРМ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАОСВІТИ

*Ключові слова: медіаосвіта; медіатехнологія; медіанавички;
освітній процес.*

Сучасні учні – це діти, які добре ознайомлені з Інтернетом, бо зростають в умовах безперервного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Становлення їх як особистостей відбувається під впливом безперервного інформаційного потоку, який може бути як позитивним, так і негативним фактором навчання і виховання. А тому вміння працювати з джерелами інформації, сприймати та аналізувати матеріал, критично мислити стають необхідними сьогодні. Вагоме місце в українській освіті займає медіаосвіта, розвиток якої набирає чималих обертів, насамперед через шкільний навчально-виховний процес. Тому важлива роль учителя у її впровадженні є очевидною. Саме він, як наставник, має спрямовувати діяльність учнів в інформаційному потоці, формуючи вміння ставити правильну і навчальну мету, і життєву. А для цього педагог мусить обирати ті методи, прийоми і технології навчання, які будуть ефективними для впровадження медіаосвіти. Ми вважаємо, що для обумовлених цілей буде актуальним застосування медіатехнологій.

Про роль та місце медіатехнологій у контексті впровадження медіаосвіти говорять О. Бігунєко, Н. Духаніна, О. Кальна, І. Колесніченко, Н. Лашук, Г. Онкович, П. Саварін,

Н. Череповська, Л. Шульга та інші. Поняття «медіатехнологія» досить широке і трактують його по-різному. Так П. В. Саварін визначає цей термін як сукупність способів, спрямованих на організацію навчального процесу на основі багатоканальності сприйняття інформації, інтерактивності та застосування мультимедійних апаратних і програмних засобів [4, с. 20]. Слушною вважаємо думку І. Червінської та В. Деренько : «медійні технології навчання – це способи побудови освітньої діяльності із застосуванням медіа для досягнення педагогічно-окреслених цілей. Вони поєднують інформаційні технології навчання, сучасну комп'ютерну та медійну техніку, засоби телекомунікаційного зв'язку, інструментальні програмні продукти, що забезпечують інтерактивний програмно-методичний супровід сучасних медіаосвітніх технологій навчання [5]. Методично близьким для нас є твердження Н. Лашук про те, що «медіатехнології – це сукупність форм, методів, прийомів створення педагогічних умов, що забезпечують ефективну медіаосвіту [2, с. 73].

Медіаосвітні технології поділяються на: аудіовізуальні технології – сукупність засобів, що забезпечують здійснення збору, зберігання, переробки та передачі аудіовізуальної інформації; аудіовізуальні навчальні технології – сукупність методів, що забезпечують застосування аудіовізуальних засобів для досягнення педагогічних цілей; інформаційні технології – сукупність математичних і кібернетичних методів, технічних засобів збору, зберігання, переробки та передачі інформації [1].

Розмірковуючи про місце застосування медіатехнологій, варто зауважити, що вони можуть бути ефективними на уроках з різних предметів, і при цьому виконувати такі функції як подання нового матеріалу, заохочення до сприйняття та засвоєння матеріалу, відхід від формального навчання, новизна та зв'язок із

сучасністю тощо. Це дасть можливість вирішити певні педагогічні завдання: навчити здобувати інформацію, мотивувати учнів, розвивати медійні та комунікативні компетентності тощо.

Отже, медіаосвітні технології займають важливе місце у процесі модернізації освіти, сприяють підвищенню якості навчально-виховного процесу, беруть участь у формуванні компетентностей учнів на уроках з різних дисциплін та допомагають розвиватись медіаграмотним особистостям.

Література

1. Кухарьонук С. С. Медіаосвітні технології як засіб мотивації вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*, 2017. Вип. I (75). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/26134>

2. Лашук Н. М. Роль технологій та стратегій медіаосвіти для формування медіакомпетентності майбутніх маркетологів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Педагогічні науки (Pedagogical Sciences)*, 2018, С. 73-79

3. Онкович Г. В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Нові технології навчання*, 2010. Вип. 62, С. 89–92.

4. Саварін П. В. Підготовка майбутнього викладача технічних дисциплін до застосування медіатехнологій у професійній діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Луцьк, 2017. 270 с.

5. Chervinska I., Derenko V., Prytulyak O. Integration of media technologies into the content and tasks of inclusive education. *The XXXIV International Scientific and Practical Conference «Problems of the development of modern science»*, 2022. P. 236-238.

Дев'ятко Наталія Володимирівна

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

КЗВО «Дніпровська академія

неперервної освіти» ДОР,

Natalia_ptah@i.ua

СВІТОГЛЯДНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ОБРАЗУ СОФІЙКИ У ПОВІСТІ МАРИНИ ПАВЛЕНКО «РУСАЛОНЬКА З 7-В, АБО ПРОКЛЯТТЯ РОДУ КУЛАКІВСЬКИХ»

Ключові слова: сучасна українська література, твори для підлітків, фентезі, виховання, розвиток особистості

Повість української письменниці Марини Павленко «Русалонька з 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» увійшла до оновленої шкільної програми з вивчення української літератури. Композиційно це однолінійна повість із чітко окресленим образом головної героїні. Це дуже важливе уточнення, оскільки підсвідоме асоціювання читачів відбувається здебільшого з головними героями, від яких читач переймає світоглядні моделі та моделі поведінки. Таким чином, герої, які стають провідниками у світ твору, мають найбільший потенційний вплив на читача та розвиток його особистості.

Дослідження повісті стосувалося різних аспектів: хронотоп і жанрово-стильові особливості (Т. Качак [2], Л. Овдійчук [4], О. Січкарь і О. Слижук [6]), інтертекстуальність і постмодерністські мотиви (О. Гриневич [1]), психологічні проблеми та характеристики образів героїв (Т. Качак [3], О. Слижук [7]). Однак, образ головної героїні має багато світоглядних суперечностей і, на мою думку, потребує додаткового осмислення у контексті потенційного впливу на читача.

Головною героїнею твору є Софійка, дівчинка підліткового віку, учениця 7-го класу. Особливістю авторського стилю є використання псевдоавторського тексту, коли думки героїні ніяк не відокремлюються від інших текстових блоків, що створює ефект, нібито це думки та почуття самої авторки. Таким чином, читач бачить усі події виключно очима головної героїні, через призму її світогляду. Софійка коментує все, що відбувається у книзі, оцінює вчинки інших героїв, і так мимоволі маніпулює читачем. Отже, вплив героїні на читача стає ще сильнішим за рахунок використаної авторкою форми подачі інформації.

З перших сторінок фіксується наявність стереотипу у самоідентифікації. Хоча Софійка цілком доросла, але вона сама і майже все її оточення називає дівчинку зменшувально-лагідно, як зазвичай звертаються до значно молодших. Ніякого підліткового протесту проти цього у творі немає, отже, вона повністю сприймає таке називання. Героїню ще часто називають «Русалонькою», навколо цього нерідко будується сюжет. Іноді здається, що вона більше Русалонька, ніж Софійка. Подібне називання є архетипним, нерідко зустрічається у творах фентезі, проте тут можна говорити про прояв стереотипу, а не архетипу.

Русалонька як образ походить із однойменної казки Г. Х. Андерсона. Софійка сильно страждає через те, що оригінальний твір завершився загибеллю русалки, і вони з принцом так і не стали парою. Це початок твору, отже, головна героїня насамперед номінується як Русалонька, а не Софійка. Головна героїня переносить невдалий, на її думку, сюжет, у своє реальне життя, де у неї також є «принц», якого вона як «справжня» русалонька має врятувати. Це Вадим Кулаківський, неоднозначний образ-особистість, який в першу чергу позиціонується як «принц» з відповідним набором стереотипних характеристик – вродливий,

заможний, нахаба, мажор, крутелик. Саме з нього у містичний спосіб Софійка має зняти родове прокляття, щоб принц набув позитивних характеристик і був «врятований». Стереотип «знайти свого принца» рухає героїнею більше за її справжні емоції. Усього цього Софійка не усвідомлює, і надалі стереотип не долається, а «розчиняється» у тексті, що не є ініціальним досвідом. Прописане подолання розповсюдженого стереотипу могло б мати сильний позитивний вплив на аудиторію, але у творі цього немає. Висока психологічна складність, потрібна для такої роботи з текстом та образами, досягається лише у третій книзі циклу, де у Софійки з'являється конкурентка, справжня русалка, яка може зайняти місце дівчинки, відібравши її життя.

Насправді Вадим не є долею Софійки та її парюю, про що свідчить видіння наприкінці повісті і на що працює загальний сюжет всього циклу повістей. Її долею є Сашко Фадійчук, який на початку також змальовується досить стереотипно, хоч насправді, як і Вадим, є образом-особистістю. Сашко не просто повна протилежність Кулаківському. Він добрий, турботливий, дуже любить свою маму і молодших сестричок, з дитинства закоханий у Софійку настільки сильно, що готовий іти на жертви заради неї і підтримувати в усіх справах. Однак читачі бачать Сашка очима Софійки, яка зневажає, ображає, постійно порівнює його з образом «принца». Особливо часто Софійка соромиться свого щирого друга, бо він погано вчиться, не добре вдягається, не може стільки часу присвятити своїй зовнішності, підсвідомо навішує на нього ярлик «бомжик». «Не успішність» Сашка має цілком логічне пояснення, бо він замість батька дбає про свою родину, а на себе і навчання у нього просто наразі не вистачає часу. Цей хлопчик розумний, відповідальний, цілком позитивний образ. Але оскільки читачі бачать його виключно очима Софійки, образ Сашка

сприймається деформованим, а те, як дівчинка маніпулює закоханим у неї, вважається цілком адекватною поведінкою.

Окрім Сашка, у свої роки Софійка не має друзів, погано комунікує з однолітками. Її коло спілкування здебільшого складається з дорослих, які виступають ініціаторами налагодження комунікації. У подальших повістях циклу ця комунікативна проблема долається повільно. Софійка і надалі не є ініціатором комунікації з реальними людьми. Проте їй цілком комфортно перебувати у такому стані і мати мінімум наповнених емоціями соціальних зв'язків.

Сама себе Софійка сприймає як цілком позитивну героїню, яка активно діє. Щоправда, здебільшого для порятунку свого «принца». Образ рятівниці інших надалі неодноразово експлуатується, оскільки у цій ролі Софійка почувається найбільш комфортно і знаходить певні життєві смисли. До першої ситуації, де вона має можливість проявити себе у такій ролі, життя Софійки є одноманітним і «сірим», за чітко означеним сценарієм, окресленим лише здобуттям навчання у школі та читанням книг, що може бути підсвідомою компенсацією відсутності психологічно важливих та емоційно яскравих подій в житті самої героїні. Негативу від такого життя героїня не відчуває, сприймає його як цілком нормальне, не шукає якихось «пригод» чи досвідів, на відміну від всіх інших героїв твору, що є природним пошуком для підліткового віку.

Навіть головний конфлікт, наявний у житті Софійки, так само замкнений на особі Вадима. Свою однокласницю Ірину Завадчук, психологічно абсолютно не подібну на саму Софійку, головна героїня сприймає здебільшого як «конкурентку» на увагу «принца». Присутність Ірки, як називає її Софійка, дратує головну героїню, а до самої однокласниці вона ставиться з презирством і

нерозумінням. Цікаво, що з боку Ірини така «конкуренція» не спостерігається. Перші контакти між цими героїнями відбуваються далеко за межами першої повісті циклу і є цікавим досвідом для читачів, проте на той час Вадим вже втрачає статус «принца», чим знімається конфліктність між дівчатами.

Софійка сильно залежить від думки свого оточення, переймається своїм суспільним статусом. Все, що може якимось чином негативно вплинути на думки оточуючих щодо її особи, відкидається і маркується як «чуже», «не цінне», викликає почуття сорому. Таким «об'єктом» потенційного сорому стає навіть матір головної героїні: *«Мимоволі Софійка оглянула себе збоку: чи личить їй візочок, чи не дуже стара і товста її мама? Ні, візочок викличе заздрість у будь-кого, мама убрана майже модно і після Ростика таки повернула осину талію. Та впевненості не додалося: Софійка надто добре знала, що ніколи не зможе бути такою стильною, як Ірка Завадчук. Щойно Ірка порівнялася із ними, війнувши парфумами, Софійка з жахливою силою відчула, як смішно і безглуздо все виглядає. Возик із писклям, мама з торбою, пакет із рибою, ще й кіт на оберемку нявкає!...»* [5, с. 98]. Навіть щира любов не долає цей стереотип про красу і зовнішній можливий осуд за спілкування з «не гарними» чи «смішними» людьми. Також ніде у тексті не міститься думка, що так сприймати свою матір щонайменше не добре. Ця моральна деформація підсилюється стилем оповіді.

Софійка не є цілком позитивним образом. Вона особистість зі своїми психологічними проблемами, заздрістю, інфантильністю, залежністю від цілого спектру стереотипів. Тому змалювання цього психологічно суперечливого образу не може бути виключно у позитивному ключі. Натомість вона є викликом для аудиторії твору, бо читач має самостійно зрозуміти, де героїня через

псевдоавторський текст маніпулює його сприйняттям дійсності, та оцінити її думки і вчинки.

Цікавим є те, що психологічний вік головної героїні не збігається з психологічним віком сучасних школярів, на чю долю за останній час випало багато випробувань. Вплив російсько-української війни на покоління сучасних юних читачів дуже сильний. Під час опитування шкільних вчителів, як сприймають цей твір учні, виявилось, що за останні два роки сприйняття сильно змінилося. Якщо раніше учні сприймали Софійку наївною, але ровесницею, то тепер психологічна дистанція збільшилася і твір маркується як «надто дитячий». Тому знову зацікавити семикласників, значна частина з яких на цей час має сильніші емоції та ініціації, ніж героїня твору, можливо, на мою думку, саме аналізом світоглядних суперечностей образу героїні.

Література

1. Гриневич О. Жіноча ідентичність в сучасній підлітковій літературі для дівчат на матеріалі повісті Марини Павленко «Русалонька із 7-Б, або прокляття роду Кулаківських». *Національна ідентичність в мові і культурі* : збірник наукових праць. Київ : Талком, 2019. С. 144-149.

2. Качак Т. Краєвиди з дитинства : місце і простір у сучасній українській прозі для дітей. *Прикарпатський вісник НТШ «Слово»*. Івано-Франківськ, 2014. № 2 (26). С. 160-177.

3. Качак Т. Специфіка творення й функціонування образів головних героїв у пригодницькій реалістично-фантастичній прозі для юних. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 4. Ч. 4. С. 18-23.

4. Овдійчук Л. М. Пенталогія Марини Павленко : жанрово-стильові особливості. *Наукові праці. Сер. : Філологія. Літературознавство.* 2014. Т. 239, Вип. 227. С. 94-99.

5. Павленко М. Русалонька із 7-В або Прокляття роду Кулаківських. Вінниця : Теза, 2005. 224 с.

6. Січкара О. М., Слижук О. А. Сучасні дитячі твори в новій шкільній програмі з української літератури. *Наукові праці. Сер. : Філологія. Літературознавство.* 2014. Т. 240, Вип. 228. С. 72-78.

7. Слижук О. А. Самоідентифікація підлітків у процесі шкільної літературної освіти. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 берез. 2021 р.).* Харків : Друкарня МАДРИД, 2021. С. 322-325.

Дятленко Тетяна Іванівна,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
учитель української мови й літератури,*

ЗСО І – III ст. «Гімназія №34 «Либідь»

ім. Віктора Максименка», м. Київ,

tetiana.diatlenko@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЙОМІВ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 5–6 КЛАСАХ

Ключові слова: критичне мислення, діалог, взаємні запитання, пошукова діяльність.

Незважаючи на складну ситуацію в Україні, пов'язану із повномасштабним вторгненням, в освіті продовжується імплементація «Концепції НУШ», Державного стандарту базової середньої освіти (2020). Цей процес насамперед супроводжується суттєвими змінами в педагогічній теорії й практиці організації освітнього процесу. Ми є свідками, а то й безпосередніми активними учасниками, апробації й упровадження нової освітньої парадигми: наразі укладені нові модельні програми, які змінили зміст освіти, за ними активно розробляється навчально-методичне забезпечення, у якому вже представлено нові підходи до навчання, зокрема, компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований, які зумовлюють нові стосунки між вчителем і здобувачем освіти, формують нову педагогічну ментальність.

Про важливість розвитку критичного мислення здобувачів освіти говорилося й раніше. Проблему організації навчання у контексті розвитку критичного мислення учнів значною мірою розроблено вченими і дослідниками О. Пометун, Д. Десятовим, І. Бондарук, О. Тягло, С. Терно, Уперше технологія критичного мислення була розроблена харківськими дослідниками О. Тягло,

Т. Воропай [4]. Дослідженню феномена критичного мислення присвячено праці О. Пометун, І. Баранової, Г. Воропай, Р. Пауль, О. Тягло, С. Векслер, А. Байрамов, А. Липкіна, Л. Рибак, Т. Дятленко та ін. Активно у свою роботу залучають окремі прийоми ТРКМ учителі - практики, про це свідчать публікації в блогах, на платформах «Всеосвіта» та «На урок». Отже, питання застосування прийомів технології розвитку критичного мислення школярів розглядалися у науково-методичній літературі. Однак слід зазначити, що впровадження технологій розвитку критичного мислення на уроках української літератури в 5, 6 класах (адаптаційний період) потребує детального дослідження.

Так, М. Бохан зауважує: «Якщо ж розглядати критичне мислення у філософському аспекті, то слід зауважити, що під цим поняттям розуміють уміння логічно мислити, аргументувати, мислення у філософському аспекті, то слід зауважити, що під цим поняттям розуміють уміння логічно мислити, аргументувати, аналітично дискутувати та правильно висловлювати свою думку». Відповідно до педагогічного аспекту критичність розглядається як усвідомлений контроль над процесом інтелектуальної діяльності, під час якого відбувається оцінювання роботи, думок, вироблених гіпотез, шляхів їх доведення тощо [1].

Критичне мислення – здатність людини усвідомлювати власну позицію з того чи іншого питання, вміння знаходити нові ідеї, аналізувати події і оцінювати їх, приймати обдумані, зважені рішення стосовно будь- яких думок і дій [2, с. 7].

Здобувач освіти, який вміє критично мислити, здатен оцінити, проаналізувати, а також інтерпретувати будь-яку інформацію, виділити в ній головне й другорядне, вступити в дискусію чи полеміку з автором, чітко висловлювати свою думку, аргументовано доводити свою позицію.

Які ж специфічні особливості характерні для прийомів технології розвитку критичного мислення? Насамперед освітній процес організовується за науково обґрунтованими принципами взаємодії особистості з інформацією. По-друге, фази цієї технології (виклик, осмислення, міркування чи рефлексія) інструментально укладені таким чином, що дозволяє вчителю швидко змінювати свою стратегію й тактику відповідно до ситуації, яка складається на уроці. Маємо на увазі найрізноманітніші візуальні форми й прийоми роботи над текстом художнього твору, стимулювання дискусій, обговорення проблем у колі під час виконання й представлення проєктної діяльності. Насамкінець, стратегії технології розвитку критичного мислення дозволяють весь навчальний процес реалізовувати співпраці, колективного планування й осмислення результатів взаємодії.

Щоб сформувати в школярів навички критичного мислення, словеснику необхідно не диктувати своє прочитання тексту, не вимагати прийняття єдиної думки; натомість вести активний діалог зі своїми учнями, розвивати їхнє мовлення та мислення; дбати про розвиток творчих задатків учнів; допомагати у самостійній роботі, яка дає можливість розширювати коло знань; за допомогою різноманітних завдань заохочувати учнів до глибшого пізнання [3, с. 155].

Автори технології окреслюють цілу низку різноманітних прийомів роботи, які стимулюють учнів до оригінальних видів діяльності. Вибір прийомів роботи залежить від мети та завдань, які ставить перед собою вчитель, а також від структурного етапу уроку, обраного шляху аналізу художнього твору, складності художнього твору для сприйняття учням певного колективу тощо.

Одним із перевірених на практиці є прийом читання з маркуванням, читання з позначками, який забезпечує уважне

прочитання тексту як біографічної довідки, так і самого художнього твору. Психологи наголошують, що «нушівці» адаптаційного періоду мають кліпове мислення, віддають перевагу візуальним дидактичним матеріалам, відеоматеріалам, натомість від читання швидко втомлюються, часто не вміють зосередитися на головному, важко їм виділити важливе й другорядне в тексті, частина учнів мають низьку техніку читання, не вміють переказувати зміст твору, що впливає на рівень розвитку усного зв'язного мовлення, унаслідок чого швидко розсіюється увага, втрачається інтерес до уроку. Наголошуємо, що навчальні програми для 5 - 6 класів містять такий зміст, який вимагає від здобувача освіти і логічного мислення, уміння зіставляти й порівнювати, висловлювати свою думку, уміти її обстоювати, обґрунтовувати свою позицію, працювати як з науковою, так і художньої інформацією. Більшість учнів до цього ще не готова. Учителю ж доводиться шукати такі види діяльності, щоб колишній учень початкової школи швидше адаптувався до умов навчання в основній школі.

Як засвідчує практика, ефективними на цьому етапі є наступні прийоми роботи: «асоціативний куш», «кубування», «так чи ні», «вірю чи не вірю», «кластер», «дерево передбачень», «мозковий штурм», «обговорення питання в загальному колі», «припущення на основі запропонованих понять чи ключових слів», «таблиця З – Х - Д», «читання з передбаченням» тощо.

Для формування критичного мислення важливо навчити учнів правильно та грамотно ставити запитання автору твору, уступати з ним в дискусію, не погоджуватися із авторським баченням вирішення проблеми, а також грамотно вести діалог із однокласниками на запропоновану вчителем тему. Допоможе стратегія «методика взаємних запитань». О. Пометун у своїх

працях розкриває стратегію «тонких і товстих запитань». Із своїми учнями ми провели експеримент. Ставлячи «тонкі» запитання мали відповідь більш репродуктивного характеру, натомість товсті запитання вимагають обґрунтувати свою думку, спираючись як на зміст твору, так і на власний життєвий досвід.

«Щоденник подвійних нотаток», «бортовий журнал» – ці стратегії допоможуть сформувати навички самостійного опрацювання нового матеріалу. Учні вчаться працювати з підручником і додатковими джерелами (збирати потрібні факти, аргументи на підтвердження власних поглядів, висувати гіпотези, робити необхідні узагальнення) та захищати свою позицію під час дискусії.

Зазначимо, що автори ТРКМ пропонують десятки цікавих прийомів роботи на кожен структурну частину уроку. Ми ж запроваджуємо й апробуємо їх дуже дозовано, оскільки дитина повинна свідомо засвоїти порядок мисленнєвих операцій, щоб прийом по-справжньому запрацював і учені виконували найрізноманітніші види діяльності, як то й передбачає Державний стандарт базової й повної освіти.

Упроваджуючи навіть окремі прийоми ТРЗМ, учитель перетворюється на рівноправного партнера – учасника освітнього процесу. У процесі такої комунікації у дітей з'являється можливість поділитися своїми думками і почуттями в контексті певної теми чи проблеми, розповісти про свої висновки, вислухати думки не тільки вчителів, а й однокласників.

Зазначимо, що виклад учителем готової інформації практично виключається з навчального процесу. Учительський монолог допустимий тільки тоді, коли необхідно налаштувати учнів на вивчення нового матеріалу чи ж учні не можуть самостійно вирішити проблему через нестачу інформації. За таких

умов учитель представляє лише деякі основні положення, організовуючи їх активне обговорення. Роль учителя змінюється, оскільки з ретранслятора готових істин він перетворюється у тьютора, фасилітатора чи організатора навчальної діяльності учнів. Важлива роль в реалізації навчального процесу на засадах ТРКМ належить і психологічній атмосфері в класі.

У зв'язку з цим педагогічні працівники, які активно розвивають критичне мислення, звертають особливу увагу на формування важливих умінь, необхідних для продуктивної комунікації: вміння слухати, нести відповідальність за особисті погляди й переконання. Ці навички суттєво наближають освітній процес до реального життя, яке відбувається за стінами класу й школи.

Література

1. Бохан М. Розвиток критичного мислення у процесі навчання дітей та молоді. URL: https://imso.zippo.net.ua/wpcontent/uploads/2018/03/2018_03_29_2_Bohan.pdf
2. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: Педагогічна думка, 2007. 144 с.
3. Дятленко Т.І. Застосування технології розвитку критичного мислення учнів під час вивчення української літератури». Матеріали конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (м. Київ, 15–17 жовтня 2015 р.). Київ : ТОВ «ТК Меганом», 2015. С. 155–163.
4. Тягло О. В. Критичне мислення: навч. посібник. Харків : Основа, 2008. 187 с.
5. Скоморовська О. Формування навичок критичного мислення на уроках літератури. *Дивослово*. 2013. №3. С. 2–3.

Жила Світлана Олексіївна,

доктор педагогічних наук,

професор кафедри української мови і літератури

Національного університету «Чернігівський колегіум

імені Т. Г. Шевченка

kafedra.ukr.movu@gmail.com

**МИСТЕЦЬКИЙ КОНТЕКСТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: РОЗДУМИ НАД
МОДЕЛЬНОЮ НАВЧАЛЬНОЮ ПРОГРАМОЮ
«УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА. 5-6 КЛАСИ»**

Ключові слова: модельна навчальна програма, українська література, методика літератури, мистецький контекст, суміжні мистецтва.

Розмова піде про модельну навчальну програму «Українська література 5-6 класи» авторського колективу: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А., Качак Т. Б., Кизилова В. І., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М. для закладів загальної середньої освіти, Програму «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» для НУШ [1].

Під час першого ознайомлення з модельною навчальною програмою цього авторського колективу пережила момент благоговіння. Пригадався фрагмент інтерв'ю журналістки Тетяни Терен з поетом Василем Герасим'юком з її проєкту «REСвізити: Антологія письменницьких голосів», де є розповідь митця про гірську черешеньку, яка зацвітає раптово, в найнесподіванішому місці, й обурливо непередбачена краса її цвіту робить тебе беззахисним. І «тежко гонорних», зосібна [2, с. 47]. Нам, до слова, також пощастило бачити в Карпатах весняне буяння черешні й

цвітіння крокусів, коли одна гора палахкотить жовтим, а інша синім. Таке справді вражає.

Модельна навчальна програма вигідно вирізняється від двох інших, вона користується попитом у вчителів-словесників України загалом, й Чернігівщини зокрібно, має чудове науково-методичне забезпечення.

Авторський колектив цієї програми провів майстерні вебінари, які збирали широкую вчительську аудиторію й забезпечили оптимальні умови переходу на модельну навчальну програму, яка формує в учнів цілісну картину світу, дає широкий простір для якісно іншої, багатограннішої самопрезентації предмета. Встановлення зв'язків із різними видами мистецтв (тут авторський колектив продовжив традицію лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки АПН України, зокрема Волошиної Н. Й., доктора пед. наук, професора, члена-кореспондента АПН України, завідувача лабораторії літературної освіти та їхніх наступників) – продуктивний напрям у формуванні нового покоління українців, яке усвідомлює себе повноцінною частиною культурної цивілізації. Погодьмося: український народ – один із найталановитіших у світі, споконвіків українська душа – це мистецька душа. Сьогодні весь світ ходить у наших вишиванках, наші національні костюми отримують перші місця на міжнародних конкурсах, асоціативне мислення наших художників зачаровує планету. Ми – українці можемо бути цікавими для інших народів лише тоді, коли збережемо нашу неповторність і нашу феноменальність. Тільки українська жінка може весною висаджувати гладіолуси біля розбомбленої хати, на пожарищі!

Нам імпонує, що за цією програмою постає Україна, її мистецький космос, творчий геній народу, оскільки художні тексти розглядаються в єдиній системі культури, єдиній системі розвою

мистецтв. Взаємозв'язки видів мистецтв як психолого – педагогічне й естетичне явище має величезні можливості для літературної освіти школярів. Воно акумулює різноманітні художні прояви, надаючи їм цілісності й гармонійності. Взаємозв'язок видів мистецтв зумовлюється їхньою естетичною природою, генетичною, морфологічною, моральною спільністю, єдиними законами художнього мислення, особливостями людського пізнання. Маємо пам'ятати: духовне майбутнє незалежної України буде таким, яким його сьогодні започаткують в новій українській школі. Мистецтва завжди звернені до дитини, її духовних цінностей.

У рубриці «Мистецький контекст» (почначка МК) рекомендовано мистецькі твори (живопис, музика, архітектура, скульптура, кіно, анімація) із зазначенням, що їхній розгляд сприятиме цілісному осмисленню літературного твору. Дібрані мистецькі одиниці для 5-го і 6-го класів засвідчують великий духовний і морально-естетичний потенціал української культури, потужну енерготворчу субстанцію національних цінностей. Мистецтва, які існують в межах однієї культури, можна порівняти з пучком силових ліній, що поєднують два полюси магніту: за численної множинності і різноманітні траєкторій вони мають початковий відлік – оригінальний тип національного світобачення і загальний кінцевий – твір образотворчості, в якому зацікавлене суспільство. Але на відміну від реального магніту, силові лінії якого завжди є паралельними, види і жанри мистецтв переплітаються в численній множинності точок, утворюючи складну картину національної культури. Метою рубрики «МК» і є виявлення найприкметніших для української літератури та суміжних мистецтв точок таких перехрещень.

Словесники оцінили важливість комплексного підходу до використання культуротворчого впливу різних видів образотворчості у процесі вивчення літератури і побачили, що виховуються не тільки читачі, що здатні сприймати художній текст, а й глядачі, які вміють оцінити живописне полотно, скульптуру, архітектуру, кінофільм, анімацію, слухачі, які зрозуміють музичний текст. Осягнення художніх цінностей виправдовує ті зусилля, які витрачає словесник на його здійснення, комплексний підхід до вивчення літератури в 5-6-их класах розширює естетичний досвід учнів, робить кожную дитину унікальною і особливою.

Успіх модельної навчальної програми «Українська література. 5-6 класи» авторського колективу під керівництвом Таміли Яценко зумовлений зверненням як до блискучих народних і літературних перлин, так і культурою відбору творів інших видів мистецтв, таких, що мають естетичну цінність.

Для рубрики «Мистецький контекст» модельної навчальної програми «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти пані Тамілою Яценко відбиралися твори суміжних мистецтв (живопису, скульптури, архітектури, кіно, анімації, музики), які прославляють український світ, відтворюють психологію та філософію рідного народу, показують етноісторичну панораму часу, героїзм як генетику нації, розкривають поетичну душу людини, її багате внутрішнє «я»: тут і неперевершені ілюстрації художників В. Мельниченко, К. Штанко, Л. Іванової, О. Шупляк, Г. Якутовича і живописні полотна М. Пимоненка «У похід», О. Сластіона «Проводи на Січ», С. Васильківського «Козаки в степу», К. Білокур «Квіти за тином», В. Маковського «Український пейзаж з хатами», А. Куїнджі «Море», «Вечір на Україні», «Степ», В. Орловського «Вечір над

річкою» і мультфільми «Фарбований лис» (режисер-мультиплікатор О. Іванов), «Микита Кожум'яка» (режисер – Н. Василенко), «Микита Кожум'яка» (режисер – М. Депоян), «Парасолька на полюванні (режисер – Т. Павленко) і художні фільми: «Хатіко: Найвірніший друг» (режисер – Л. Галльстрем), «Тореадори з Васюківки» (режисер – С. Зелікін, «Одиниця» з обманом» (режисер – А. Праченко) й історико-культурний комплекс «Запорізька Січ Національного заповідника «Хортиця» (головний архітектор В. Стефанчук); музика – «Учітеся, брати мої» (слова – Т. Шевченка, музика – М. Лисенка), «Зоре моя вечірняя» (слова – Т. Шевченка, музика – Я. Степового), «Ми дзвіночки» (слова – П. Тичини, музика – Василя Верховинця), «Гаї шумлять» (слова П. Тичини, музика – Г. Майбороди), М. Леонтович «Щедрик», романс «Осінній день, осінній день, осінній!» (слова – Л. Костенко, музика – О. Богомолець), пісня «Осінній день» (слова – Л. Костенко, музика – З. Слободян).

Усе це підібрано точно, вишукано, майстерно. Припливна хвиля таких яскравих мистецьких одиниць сприятиме формуванню духовної культури учнів в тісному зв'язку з культурою народу, розвитку особистісно – ціннісного ставлення до образотворчості, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.

Залучаються музичні твори зарубіжних композиторів: А. Вівальді «Чотири пори року», П. Морія «Жайворонок», «Симфонія сонця і моря».

У своїй практиці кожен учитель літератури мав можливість пересвідчитися, що багатогранне втілення художньої ідеї впливає на учнів і учениць сильніше й емоційніше, ніж реалізація в одній образотворчості. Якщо самостійні цілісні мистецтва поєднуються,

то вони створюють нову, потужнішу модель, яка посилює взаємодію на психіку реципієнта. Утворювані під час цього сприймання у свідомості школярів асоціації породжують новий синтетичний образ. Художній образ, який виникає на основі синтезу мистецтв – якісно нове явище. Воно володіє складною, багатоплановою структурою, не доступною окремим видам мистецтва.

Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти авторського колективу під керівництвом Таміли Яценко скеровує словесників України будувати освітній літературний процес на засадах культуровідповідності, розумно інтегрувати у художнє й інтелектуальне поле такі суміжні мистецтва, як живопис, скульптуру, архітектуру, кіномистецтво, музику, що сприятиме активності учнів і учениць п'ятих і шостих класів і бажанню творчо працювати з фольклорними і художніми текстами, захоплюватися ними.

За цією модельною програмою у центрі уваги навчального, розвивального й виховного процесу перебуватиме кожен учень і учениця як особистості у своїй самобутності й неповторності в просторі культури й з часом вони стануть яскравими її носіями. Метафорично кажучи: модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти авторського колективу під керівництвом Таміли Яценко – це глибоке коріння, по капілярах якого в дитяче серце проникає культура рідного народу.

Література

1. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А.,

Качак Т. Б., Кизилова В. В., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М.). URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.13.09.2023.pdf>

2. Терен Т. РЕСвізити: антологія письменницьких голосів. Книга 3. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 288 с.

Івашина Галина Миколаївна,
*вчитель української мови та літератури,
директор Богданівського ОЗЗСО
Чернігівської селищної ради
Бердянського району Запорізької області*
ivashynagalyna@gmail.com

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ключові слова: формувальне оцінювання, результати навчання, методика літератури, учитель літератури.

Освіта нашого часу орієнтована на всебічний розвиток особистості, здатної до самовдосконалення та навчання впродовж усього життя, готової до самоаналізу та свідомого вибору. Роль школи нині – підготувати учнів до життя, навчити їх критично мислити, працювати з інформацією, яку вони отримують звідусіль. Відповіддю на освітні виклики стало компетентнісне навчання, суттю якого є робота з інформацією та опанування учнями компетентностей, умінь і навичок, які допоможуть їм у майбутньому стати успішними та конкурентоспроможними, адже методи та технології компетентнісного навчання спрямовані на те, щоб допомогти дитині пізнати себе, навчити оцінювати себе, здійснювати рефлексію, планувати й організовувати свою діяльність задля здійснення життєвої мети.

Обов'язковою складовою освітнього процесу є оцінювання навчальних досягнень учнів. Очевидно, що зміни в освітній системі неможливі без реалізації нових підходів та інструментів до оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. Відповідно до мети освітнього процесу затребуваним стає такий підхід до

оцінювання досягнень учнів, який дає можливість виключити негативні моменти в навчанні, сприяє індивідуалізації освітнього процесу, підвищенню навчальної мотивації й самостійності здобувачів. Саме таким є формувальне оцінювання.

Формувальне оцінювання – це оцінювання під час навчання і для навчання. “Оцінювання” в цьому випадку не обмежується звичною оцінкою, це послідовна змістовна взаємодія вчителя, учня та його батьків на основі зрозумілих цілей і завдань, це збору інформації, за допомогою якого вчитель/вчителька відслідковує, корегує навчальний процес для поліпшення навчальних досягнень учня/учениці. Мета формувального оцінювання – не лише підвести підсумок навчання дитини в балах, але і знайти спосіб покращити ефективність уроків.

Формувальне оцінювання допомагає дітям ідентифікувати свої сильні та слабкі сторони, зосередитися на тих навичках, що потребують удосконалення.

Контроль за результатами роботи частково передається учневі, адже завдяки визначеним критеріям оцінювання здобувачі освіти знають і розуміють своє завдання, стають відповідальними за власне навчання. Крім того, формувальне оцінювання сприяє розвитку в учнів/учениць метакогнітивних навичок, тобто вміння планувати, регулювати, аналізувати власну навчальну діяльність, визначати причини труднощів та можливі шляхи їхнього подолання, що, зі свого боку, розвиває внутрішню мотивацію. Це стає можливим, зокрема, завдяки концентрації уваги на процесі та цілях навчання, орієнтації на результат, застосуванню технік самооцінювання і взаємооцінювання. Ці різновиди оцінювання розвивають в учнів уміння вчитися, а отже – сприяють реалізації ціннісного орієнтиру щодо навчання протягом життя.

Вчителю формувальне оцінювання допомагає спостерігати й аналізувати, які методики є більш результативними, які інструменти підвищують ефективність навчання учнів, які думки та теми цікаві дітям. Саме так формуються довірливі стосунки, результатом яких є комфортна атмосфера в класі. Учителі, які застосовують техніки формувального оцінювання, виявляються краще підготовленими до індивідуалізації навчання відповідно до потреб учнів.

Формувальне оцінювання буде результативним за умови системного використання в повсякденному шкільному житті. Це потребує новітніх підходів до організації освітнього процесу й послідовної побудови нової культури оцінювання – у центрі яких учень / учениця та їхні індивідуальні потреби. На системному рівні послідовне впровадження й застосування формувального оцінювання сприяє рівному доступу до якісної освіти, оскільки допомагає учням, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу, досягати кращих результатів навчання.

Сьогодні просто знайти відповіді на питання, як організувати формувальне оцінювання на уроках української літератури: це можуть бути анкети, листи самооцінювання, опитувальники, критеріальні таблиці, рефлексія, взаємо- та самооцінювання. Є практичні посібники, розроблені нашими колегами, можна використати приклади кращих практик світового рівня.

Авторським колективом під керівництвом Яценко Т.О. розроблено посібники з української літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для здобувачів освіти 5-6 класів. “Зошит моїх досягнень” може стати дієвим інструментом для здійснення формувального оцінювання навчальних досягнень учнів та учениць. Ці посібники укладено відповідно до чинних модельних програм «Інтегрований курс

літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Яценко Т. О., Тригуб І. А. та “Українська література. 5-6 класи” / Яценко Т. О., Качак Т. Б. та інші. Творчо враховано досвід формувального оцінювання у фінських школах.

Починаючи з 5 класу, учні є вже достатньо самостійними, аби планувати свою навчальну діяльність та ставити цілі. Діти можуть оцінити свої попередні досягнення, навички, уміння та поставити перед собою нові завдання. Тому на початку вивчення кожної теми, перед прочитанням художнього твору, здобувачам освіти запропоновано самостійно визначити навчальні цілі. “Мої навчальні цілі” – рубрика, яка таким способом привчає дітей планувати.

За допомогою тестів різних видів учень/учениця перевіряє свої знання про художні твори та їхніх авторів/авторок у рубриці “Мої знання”. Цей розділ можна використати на уроці для швидкого оцінювання вивченого матеріалу.

Виконати цікаві дослідницькі завдання та продемонструвати читацькі вміння допоможе розділ «Мої вміння та дослідження». Тут різноманітні таблиці, “хмари слів”, діаграми Венна, сенкани, кроссенси, кросворди, розгорнуті відповіді на питання та інші цікаві завдання. Більшість цих завдань були складені відповідно до “Орієнтовного переліку інструментів формувального оцінювання”.

Аби розвивати творчі здібності дітей передбачено рубрику «Моя творчість». Написати лист, текст вітальної листівки, подяки героєві, розповісти про подію, традиції чи пригоди, скласти гумореску, загадку, взяти інтерв'ю, написати сценарій, фанфік, описати свої емоції та почуття – далеко не весь перелік завдань, які спонукатимуть учнів до створення власного продукту, розвиватимуть уяву, образне мислення.

Завершується вивчення кожної теми розділом «Мої здобутки та перспективи», де здобувачам освіти запропоновано проаналізувати, наскільки вдалося виконати всі завдання, що залишилося незрозумілим під час вивчення певної теми та що саме викликало труднощі. Важливо, аби учні мали практику рефлексії. Педагог же на основі вивчення та аналізу таких учнівських відповідей може зробити висновок про потреби кожного учня/учениці, а також спланувати свою роботу так, щоб кожна дитина отримала допомогу й підтримку у своїй освітній траєкторії.

У кінці семестру можна пропонувати учням заповнювати таблиці самооцінювання (Анкету). Учень/учениця має проаналізувати свою роботу та поведінку й відповісти на запитання. Експерти рекомендують обговорювати вчителю з учнем результати такого самооцінювання в індивідуальному порядку, аби дитина отримувала повноцінний зворотний зв'язок щодо розвитку своєї навички самооцінювання. Бажано, щоб ці анкети також передивилися і прокоментували батьки учня / учениці, відповівши на запитання, наскільки реалістично їхня дитина оцінює обставини та свою поведінку. Заповнення таких анкет є підставою для подальшого діалогу вчителя з дитиною та батьками, коли всі сторони можуть висловити свої очікування від подальшого навчального процесу. Вчителю також варто провести бесіду з кожним учнем / ученицею індивідуально, аби з'ясувати реальні причини негативних процесів, що їх учитель міг зауважити в анкетах (наприклад, брак комфорту для дитини, небажання працювати індивідуально чи в групах, наявність тимчасових особливих потреб тощо).

Кількість завдань для виконання учнями й ученицями в межах поточного оцінювання визначає учитель/вчителька,

ураховуючи читацькі, пізнавальні інтереси та можливості своїх вихованців.

Методичний коментар для вчителя/вчительки допоможе зорієнтуватися й ефективно використовувати посібник у роботі.

Семестрові діагностувальні роботи укладено відповідно до 4-х груп результатів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, і методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти. Це аудіювання, читання, письмо і говоріння. Порядковий номер завдання кожної з груп результатів відповідає критеріям, зазначеним у таблицях «Зведені результати навчальних досягнень учня/учениці. Орієнтири оцінювання за рівнями».

Система роботи, запропонована авторами зошита, сприятиме формуванню предметної (читацької) і ключових компетентностей учнів/учениць. У 5-6 класі, коли оціночні судження учнів розвинені мало, важливо навчити дітей правильно оцінювати свою діяльність, планувати її та визначати рівень досягнення власних цілей, тому незамінним помічником учителя української літератури стане зошит формувального оцінювання.

Література

1. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М.). URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.13.09.2023.pdf>

2. Яценко Т.О., Тригуб І.А. Інтегрований курс літератур (укр і заруб): 5-6 класи: модельна навчальна програма: Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. 62 с.

3. Яценко Т. О., Івашина Г. М. *Зошит моїх досягнень. Українська література. 5 клас.* Київ: ВД «Освіта», 2022. 64 с.

4. Яценко Т. О., Івашина Г. М. *Українська література. Зошит моїх досягнень. 6 клас.* Київ: Грамота, 2023. 48 с.

Ізергіна Наталія Володимирівна,

учитель зарубіжної літератури,

української мови і літератури

Роменського ліцею № 1 ім. П. І. Калнишевського

Роменської міської ради Сумської області

natashas378@gmail.com

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИЧНОЇ СПАДЩИНИ Н.Й. ВОЛОШИНОЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУР

Ключові слова: національна література, творча діяльність, духовність.

Науковим працям Н.Й.Волошиної притаманні кращі ознаки і традиції національної лінгвістики: глибина, науковість, образність, багатоаспектність, масштабність, комплексність, системність до досліджуваних явищ, відкритість до нових ідей.

Концептуальною основою наукового доробку дослідниці є особистість, виховання її душі з допомогою художніх образів мистецтва слова. Н.Й.Волошина переймалася актуальними проблемами сьогодення, вона пропагувала виховувати «людину в людині», тобто формувати особистість зі стійким характером, сильною волею, добрим серцем, чистою совістю. Основний акцент при цьому дослідниця робила на формуванні творчої особистості.

Як бачимо, Ніла Йосипівна орієнтувала педагогічну громадськість на виконання соціальних запитів людства, на задоволення мотиваційних потреб і формування базових компетенцій громадян України. *«Жити й творити в нашому суспільстві, бути повноцінним громадянином України неможливо, якщо не усвідомлювати себе спадкоємцем, продовжувачем і*

*ХІ ВОЛОШЕНСЬКІ ЧИТАННЯ: ШКОЛЬНЯ ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ТРАДИЦІ І НОВАТОРСТВО»
примножувачем національної культури і не знати перлин зарубіжної літератури» [1].*

Так, у своїй статті, присвяченій зіставному вивченню творів «Енеїда» І.Котляревського та «Енеїда» Вергілія, методист пропонує акцентувати увагу дітей на тогочасному стані суспільства [4;2-6]. При проведенні даного бінарного уроку можемо, відповідно до порад фахівця, використати наступні методи роботи: творче читання, дослідницькі творчі роботи, що висвітлюють вподобання та переконання головних героїв.

Н.Й.Волошина у своїх працях наголошувала на відповідальності кожного громадянина України перед українською культурою, освітою і наукою. *«Тепер, - наголошувала Н.Й.Волошина, - коли Україна будує свою державність, її громадяни мають вивчати рідну літературу не лише як явище національного, а й світового мистецтва» [1].*

Під час вивчення драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», методист радить використовувати комплект картин «Ні! Я жива! Я буду вічно жити!» або ж ілюстрації Василя Касіяна. Доцільно провести мистецьку паралель на уроці зарубіжної літератури під час вивчення творчості Г. Гейне («Лорелей») з вищеназваним твором Лесі Українки [3;2-5].

Під час роботи над твором Лесі Українки дієвими будуть такі форми роботи:

–Індивідуальна: індивідуальне повідомлення про біографічні дані з життя письменника з використанням ментальної карти; індивідуальне конструювання історії створення вірша «Лорелей» та драми-феєрії «Лісова пісня» на платформі «Learning apps»;

–Фронтально-колективна: фронтальне опитування на виявлення знань та умінь учнів з використанням платформи «Kahoot»;

–Групова робота: під час виконання завдань творчого характеру (написання листа міфічним Лорелей та Мавці; постановка театралізованого фрагменту із твору);

Обговорення побаченого може супроводжуватися музичним супроводом чи вже звичною системою запитань від вчителя чи задалегідь підготовлених учнів. Варто зазначити, що використовуючи інтеграцію з іншими видами мистецтва ми розвиваємо естетичну сферу пізнання і виховання учня, на чому у своїх працях наголошувала Н. Й. Волошина[3;4].

Будучи непересічною особистістю в царині методики викладання української літератури, Ніла Волошина акцентувала увагу на формуванні творчої особистості учня як одній із актуальних проблем у методиці викладання літератури в школі. Дослідниця зазначала, що творчо обдаровані учні – це особистості з високим рівнем знань, які прагнуть до чогось нового, оригінального, необхідною умовою їх існування є власна творча діяльність, їм властиві творчі здібності. Творчі особистості найбільш виявляють себе під час читання й аналізу художнього твору, бо «мислять нестандартно, бачать те, чого не бачать інші» [2;255]. Серед факторів, які активно впливають на цей процес, важливе місце займають індивідуальні здібності, інтелектуальні можливості, нахили та інтереси учнів, тому необхідно вчасно їх розпізнати і розвинути [2;123] . Саме цим обумовлюється використання таких форм роботи як індивідуальна та групова.

Ніла Волошина володіла нестандартним типом наукового мовомислення й унікальним поглядом на навколишню дійсність, що виявляється в оригінальності формулювання власних думок. *«Під час аналізу художнього твору - слід осягнути його естетичне багатство, посилити виховний вплив на формування в учнів національних та загальнолюдських вартостей; збагатити*

знання учнів морально-етичними поняттями, загальнолюдським змістом; формувати в учнів духовний світ, національну самосвідомість, виховувати високі патріотичні почуття, поповнювати історико- і теоретико-літературні знання учнів новими відомостями; виробляти в учнів вміння самостійно оцінювати художні твори, вчинки героїв, задум автора тощо; зіставляти твори рідної і зарубіжної літератур; розвивати логічне й художнє мислення школярів, розширювати їхній літературно-мистецький кругозір»[1].

Чи не найкраще можна прослідкувати втілення ідей методиста при проведенні уроку зарубіжної літератури з теми: «Джек Лондон. «Жага до життя». Сильний людський характер в екстремальній ситуації. Анонімність головного героя твору».

На цьому уроці можемо використати різні методи та прийоми роботи. Зокрема, евристичну бесіду – для виявлення знання змісту твору; віртуальну мандрівка в картинну галерею – для розвитку естетичних почуттів та творчості дітей (словесне малювання; художнє мислення). Створення mind maps «Головний герой оповідання Джека Лондона» сприятиме систематизації знань про образ, а складання пам'ятки «Правила виживання» – формуванню духовного світу, самосвідомості.

Кожний літературний твір належить до світової літератури й з погляду теорії літератури являє собою унікальне мистецьке явище. Він посідає унікальне місце в історії літератури та літературній критиці, відзначається певними характеристиками як теоретико-літературне явище, тому сприйняття та вивчення його можливе лише в межах зазначених вище галузей літературознавства як науки про художню літературу.

Отже, у наукових працях Н.Й.Волошиної чітко простежується системний, інтегративний і цілісний підхід до

літературної освіти, пошук нових форм і методів організації навчально-виховної діяльності школярів.

Добираючи методи і форми роботи та аналізуючи розробки уроків, запропонованих Нілою Йосипівною, можемо зробити висновки, що типовими ознаками ідіостилю вченого-методиста, літературознавця й педагога є гармонійне поєднання загальнонаукової, філологічної, педагогічної, психологічної й експресивно забарвленої лексики.

Література

1. Волошина Н. Й. Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі : дис...д-ра пед. наук у формі наук. доповіді: 13.00.01; 13.00.02. Київ, 1995. 72 с.
2. Волошина Н. Й., Бандура О.М. Українська література : підручник для 5 кл. 3-тє вид. Київ: Освіта, 1997. 304 с.
3. Волошина Н. Й. Використання образотворчого мистецтва на уроках літератури в умовах профільного навчання (на матеріалі «Лісової пісні» Лесі Українки). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. № 11. С. 2-5.
4. Волошина Н. Й. Вивчення поеми «Енеїда» І. Котляревського у взаємозв'язках з образотворчим мистецтвом. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. № 12. С. 2-6.

Ісаєва Олена Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри методики викладання іноземних мов і світової літератури

УДУ імені Михайла Драгоманова,

o.o.isayeva@udu.edu.ua

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОДОЛАННЯ ПСИХОТРАВМИ СВІДКА ВІЙНИ

Ключові слова: читання, психотравма, художній твір, шкільне вивчення літератури, стратегії, тактики, проговорювання травми, емоційна творчість, саморефлексія.

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України, вплинула на всі сфери життя. Зокрема, одних із найсуттєвіших змін зазнала шкільна освіта, адже знищені і зруйновані освітні заклади, спалені українські книжки і підручники, навчання у підвалах і бомбосховищах, відсутність почасти стабільного зв'язку і світла, і, головне, моральні і фізичні втрати і постійні стреси усіх учасників навчального процесу – все це дає підстави констатувати ознаки справжнього освітнього геноциду і зазначити, що всі українці, не залежно від того, де вони перебувають (в Україні чи за кордоном, на тимчасово окупованих чи прифронтових територіях, чи глибоко у тилу) є свідками цієї жахливої війни з усіма її наслідками для здоров'я і психіки особистості. Як же допомогти сучасним школярам? Чи здатне шкільне вивчення літератури сприяти подоланню психотравми свідка війни – ці та інші питання мають стати пріоритетними при визначенні основних освітніх стратегій і тактик сьогодення.

Насамперед, під час вивчення літератури в школі необхідно враховувати психологічний стан усіх учасників навчального

процесу, вразливість і можливу тривожність школярів. Відповідно це вимагає певної делікатності і коректності висвітлення певних тем учителем. Тобто мова йде про таку **стратегію** літературної освіти, яку умовно можна назвати «**НЕ ЗАШКОДЬ!**», що вимагає тактичного і делікатного висвітлення тем смерті, втрати рідної домівки, розлуки з рідними, необхідності покинути свій дім тощо, які, можливо, знайшли своє висвітлення у творі. Отже, від педагога вимагається дуже добро знати сам текст художнього твору, прочитати його під іншим кутом – з погляду людини, що пережила війну, щоб уникнути можливих тригерів для учнів під час його обговорення.

Ще однією важливою **стратегією** вивчення літератури в школі в умовах війни має стати **виявлення життєствердного потенціалу твору під час читання**. У шкільних програмах з української і зарубіжної літератури представлено доволі багато творів оптимістичного спрямування (*твори Елеонор Портер, Ульфа Старка, Всеволода Нестайки, Лесі Вороніної, Астрід Ліндгрен, Зірки Мензатюк, Люсі Мод Монтгомері, Всеволода Рутківського та багатьох інших*). І таких творів має бути ще більше, адже читання їх дарує надію і радість, розвиває емпатію і віру в себе, учить управляти гнівом і виховує емоційну пружність – все те, чого так потребують наші школярі. Так, наприклад, під час вивчення роману *Люсі Мод Монтгомері «Енн із Зелених Дахів»* важливо звернути увагу учнів на висловлювання перекладачки твору Анни Вовченко про те, що «життєствердна історія Енн Ширлі – хороший антидепресант для сучасних українців. (...) я чую від багатьох знайомих і незнайомих людей, як ці книжки дуже допомагають бачити, за що боремося і вірити, що ми вистоїмо і розпочнемо життя, якого прагнемо» [3], запропонувати школярам підтвердити чи спростувати цю думку на власному прикладі.

Також доцільно буде поміркувати разом із школярами, чому в інституті Монтгомері в Канаді зберігаються прострелені примірники книжок авторки, які носили деякі солдати під час Другої Світової війни.

Отже, виявлення життєствердного потенціалу художніх творів, формування оптимістичного погляду школярів здатне допомогти подолати труднощі сьогодення, знизити ступінь наслідків отриманої психотравми.

Серед сучасних важливих стратегій шкільної літературної освіти звернімо також увагу на **стратегію самоаналізу емоцій і почуттів, що виникають під час читання**. Серед тактик, за допомогою яких можна реалізувати цю стратегію, звернімо увагу на *гру «Рожеві окуляри» і евристичну бесіду-проговорювання і осмислення власної травматичної історії на основі прочитаного твору*.

Так, вітчизняна психологиня Олена Рихальська [2], розмірковуючи над тим, як допомогти дітям подолати психічні травми, звертає увагу, що за результатами одного із найточніших досліджень у сфері позбавлення психотравматичного стресу, проведеного серед тих, хто пережив Голокост, можемо констатувати, що «одним з методів спонтанного емоційного лікування дітей є – гра, причому “страшні ігри”. У них грають знову і знову, що дозволяє дітям без жодного ризику, знову пережити подію, що травмує. З одного боку спогад повторюється в обстановці, що майже не викликає тривоги, що повертає в нормальний психічний стан порушених травм реакцій» [2]. Секрет «зцілення» полягає у тому, що «багаторазові програвання ситуацій, що травмують, виключають необхідність усвідомлено придушувати спогади про трагічні події [2]. І під час вивчення творів, у яких розкриваються складні випробування, що випали на

долю літературних персонажів, на уроках літератури є можливість «програти», так би мовити, свою травму, проговорити її, але уже перебуваючи в інших безпечних умовах.

Так, учням можна запропонувати гру «Рожеві окуляри», коли школярам пропонується змінити стресову ситуацію, що сталося з героями твору так, щоб вийшов позитивний результат. Наприклад, під час вивчення твору Дж. Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі» можна запропонувати учням умовно «одягнути рожеві окуляри» і уявити, щоб могло б відбутися, якби головним героям Бруно і Шмуелю вдалося втекти з канцтабору, поміркувати над тим, якби склалися долі хлопчиків надалі.

Суть такої гри у тому, що у такий спосіб школярі не замикаються у своїй складній ситуації, у якій опинилися, а мають змогу, осмислюючи долю літературних персонажів, розповісти і про власну травму. Доречною під час вивчення таких творів стане і *евристична бесіда за прочитаним* на основі таких орієнтовних запитань і завдань:

- Які емоції і відчуття виникли у вас під час читання цього твору? Як часто виникають у вас такі емоції і відчуття? Чим вони обумовлені?;

- Які враження і спогади викликав у вас цей текст? Якщо можете, розкажіть про це у класі;

- Чи є щось у прочитаному творі про вас? Якщо так, то поділіться, по можливості, про це з тими, кому можете довіритися.

Тобто мова йде про необхідність проговорювання травматичних ситуацій, її переосмислення і оцінки, перебуваючи уже в інших безпечних умовах. Як наголошує психологиня О. Рихальська, мета такого проговорювання травми «показати, при спогадах про емоційну травму, що можна відчувати не тільки жах, а й почуття безпеки. Повтори таких дій поступово знецінюють

травму, спогади втрачають гостроту та яскравість, що дає змогу звільнитися від неї» [2].

Ще одна стратегія літературної освіти, що може допомогти нашим учням швидше подолати отриману психологічну травму, це **стратегія вивчення художнього твору крізь призму емоційної творчості учнів**, що виникає в результаті вдумливого занурення у текст.

Як зазначає, сучасна українська психологиня І.С. Булах, «оновлений після пережитої кризи досвід людини стає поштовхом для розвитку творчості, нових відкриттів, нових поглядів, інсайтів, прозрінь. Людина немов би стає творчим майстром для самої себе. Вона здійснює пошук застосування своїх намірів, цілей, творчих злетів. Не лише художник, поет, виконавець пісень, актор володіє творчим потенціалом, але й особистість, яка досягла самості, відчула саму себе, здатна у повсякденному житті діяти натхненно й творчо, даруючи іншим людям добро» [1, с. 63].

Тому спеціальні творчі завдання на основі прочитаного, які можуть стати тактикою реалізації цієї стратегії, здатні допомогти учням позбавитися пригніченого стану. Серед таких завдань звернімо увагу на такі:

- укладання щоденнику думок і вражень на основі прочитаного;
- малювання галереї почуттів за прочитаним;
- створення фотоальбому емоцій, що виникали під час читання твору;
- підготовка інсценізації, театральних постановок як спосіб відчуття і пережити емоції персонажів;
- написання посту/підготовка усного повідомлення від імені персонажа, який відображає ті почуття, які відчуває літературний герой;

- створення сторінки персонажу у соціальній мережі;
- укладання умовної або навіть фізичної (матеріальної) «скриньки щастя», коли на основі прочитаних творів і власних саморефлексій пропонується створити таку скриньку, в яку буде збиратися все, що асоціюється в учня зі щастям (це можуть бути як матеріальні предмети, так і просто асоціації, що пов'язані зі щастям) тощо.

Отже, сьогодні, зважаючи на ті умови, в яких опинилися українці, стратегії і тактики шкільної літературної освіти важливо спрямувати на надання учням необхідних практичних інструментів для психологічного відновлення особистості, що переживає життєві кризи, зокрема під час війни. Крізь призму читання програмових творів різного обсягу, жанру і призначення у школярів буде можливість розвинути власну стресостійкість. Завдання на виявлення саморефлексії, самоаналізу емоцій і почуттів під час читання, емоційна творчість допоможуть провести умовну інвентаризацію власної психотравми, проговорити цю історію і переписати її.

Література

1. Булах І.С. Життєва криза як імпульс до самоціннісної траєкторії особистісного зростання людини. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. С. 58-68.

2. Рихальська О. Чому українські діти травмовані назавжди, як їм можуть допомогти батьки та психологи. URL: <https://weukraine.tv/blog/chomu-ukrayinski-dity-travmovani-nazavzhdy-yak-yim-mozhut-dopomogty-batky-ta-psychology/>

3. Цупко А., Ільченко В. Українська Енн Ширлі – потенційний лонгселлер. URL: <http://bukvoid.com.ua/events/ukraine/2014/12/19/132001.html>

Касаткін Олег Сергійович,
*аспірант КВНЗ «Херсонська академія
неперервної освіти» Херсонської облради,
учитель зарубіжної літератури
Чорнобаївського ліцею
Чорнобаївської сільської ради
Херсонського району Херсонської області
oleg.kasatkin1993@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ

Ключові слова: методичні підходи, навчання літературі, російсько-українська війна, адаптація матеріалів, міжпредметні зв'язки, інтерактивні методи візуалізації, патріотичне виховання, толерантність.

У віддзеркаленні сучасної епохи, яка визначена не лише динамікою наукових досягнень, але й трагічними викликами російсько-української війни, питання методів викладання літератури в українських школах набувають особливої актуальності. Специфіка сучасного освітнього простору, що характеризується впливом військових подій, висуває до педагогів вимоги не лише високої кваліфікації, а й глибокого розуміння методичних підходів до вивчення літературної спадщини, які враховують потреби і можливості учнів в умовах воєнного часу. У цьому контексті особливо важливим є обґрунтування та розробка ефективних методологій, направлених на підвищення якості літературної освіти, яка відіграє ключову роль у формуванні свідомих, критично мислячих особистостей, здатних адаптуватися до викликів сучасності.

Пошук шляхів розвитку освіти в умовах жорстокої російської війни проти України є новим небувалим досвідом для нашого народу [2, с. 8].

У таких непростих умовах, літературна освіта стає не лише інструментом розвитку мовленнєвих навичок, але і засобом формування глибокого розуміння соціокультурних процесів. Педагоги мають шукати творчі підходи до вивчення літератури, які б допомагали здобувачам освіти осмислити та висловити свої власні погляди на події, що відбуваються.

Серед основних рекомендацій та методичних підходів до навчання літератури в шкільній освіті в умовах війни можна виділити такі:

1. Адаптація матеріалів. Враховуючи особливості психологічного стану учасників освітнього процесу, особливо їх вразливість та можливу тривожність, важливо підходити до висвітлення тем уроків літератури з особливою делікатністю та коректністю. Учителю необхідно глибоко розуміти сам текст художнього твору, сприймати його під іншим кутом – очима людини, яка пережила війну.

Основним принципом навчання повинно стати «Не зашкодь!» [1, с. 125]. В контексті тем смерті, втрат, руйнувань, окупації, вимушеної розлуки з рідними, необхідно оберігати учнів від можливої емоційної травми. Антивоєнна і антитоталітарна тематика, а також питання свободи та боротьби за незалежність набувають особливого значення у висвітленні літературного матеріалу.

Розглядаючи важкі аспекти життя, які описані в творі, учитель повинен враховувати можливі емоційні реакції учнів і забезпечувати підтримку та розуміння. Важливо не лише надавати

інформацію, а й створювати безпечний простір для обговорення та висловлення власних почуттів і думок.

2. *Міжпредметні зв'язки.* Для формування у школярів комплексного уявлення про події, пов'язані з російсько-українською війною, необхідно забезпечити міжпредметну взаємодію в освітньому процесі. Це означає, що під час вивчення воєнної тематики необхідно використовувати матеріали з інших предметів, таких як історія, соціологія, політологія, географія, психологія. Такий підхід дозволяє учням краще зрозуміти контекст подій, їхні причини та наслідки, а також їхній вплив на суспільство.

Під час вивчення творів антитоталітарного спрямування, стає явним зв'язок літератури з історією. У цьому контексті історичний коментар виявляється надзвичайно важливим. Учнім слід роз'яснювати незрозумілі для них поняття, такі як «залізна завіса», «марші смерті», система «ГУЛАГ» тощо. Сьогодні до цих історичних термінів долучаються нові, що стосуються нинішніх жаклих реалій України: «бучанська різня», «спецоперація» тощо та інші [1, с. 126].

Нині освіта повинна не лише навчати, але й сформувати об'єктивну картину минулого та сучасності. Викладачі повинні допомагати здобувачам освіти зрозуміти складні історичні процеси, розкриваючи різні точки зору та надаючи можливість для критичного мислення.

3. *Інтерактивні методи візуалізації.* Застосування маркування важливої інформації та візуалізаційних прийомів є доцільними стратегіями для полегшення сприйняття і засвоєння матеріалу учнями, особливо у контексті сучасного учня-читача, який часто має труднощі із сприйняттям довгих текстів та виокремленням головного від другорядного.

До сучасних візуалізаційних засобів належать традиційні (різноманітні схеми, колажі, опорні конспекти, інформаційні плакати), та новітні (інфографіка, кроссенси, фішбоуни, хмари слів, інтелект-карти, скрайбінг, інтерактивні плакати і презентації, гіфки, фотореконструкція тощо) засоби [3, с. 67]. Використання ілюстративного матеріалу з емоційним впливом є ефективним засобом формування глибокого розуміння освітнього матеріалу та активізації навчальної діяльності учнів. Це пояснюється тим, що емоції відіграють важливу роль у процесі пізнання. Вони допомагають нам краще запам'ятовувати інформацію, краще розуміти її та активніше включатися в навчальний процес.

4. Патріотичне ставлення до літературної спадщини. Вивчення літератури в українській шкільній освіті стає важливим інструментом формування глибокого розуміння і патріотичного ставлення до літературної спадщини. Зокрема, під час вивчення літератури в українських школах особливий акцент робиться на творах, які відображають героїчну боротьбу українського народу за свою свободу та незалежність. Ці твори допомагають учням усвідомити цінність свободи та демократії, виховують у них любов до рідної країни та підтримують їхню духовну витривалість у часи труднощів.

5. Толерантність та емпатія. Страшні реалії війни призводять до травм та пошкоджень, які залишають слід не лише на фізичному, а й на психічному стані колишніх військових. Ці люди, які пережили воєнні конфлікти, з часом будуть з'являтися в нашому оточенні, і стануть свідченням величезних випробувань, які вони пережили.

Важливо навчити учнів виявляти повагу і підтримку до таких осіб, надаючи їм можливість інтегруватися в суспільство та забезпечуючи доступ до необхідних медичних та психологічних

послуг, особливо нині, під час вивчення відповідних творів. Розуміння та емпатія до їхнього досвіду можуть сприяти створенню безпечного та підтримуючого середовища, де ці люди можуть відновлювати своє здоров'я та адаптуватися до нового життя після війни.

Реалії війни роблять україноцентричний підхід до вивчення літератури у школі пріоритетним. Ефективність такого підходу полягає через реалізацію низки завдань:

– розширення обріїв володіння рідною українською мовою. Це важливо для збереження та розвитку мовної ідентичності здобувачів освіти. Вивчення предметів рідною мовою може сприяти кращому розумінню та глибокому вивченню матеріалу;

– розкриття українського контексту творів зарубіжної літератури. Це дозволяє учням краще розуміти та адаптувати іноземні твори до власного культурного тла. Це може сприяти розвитку критичного мислення та сприйняттю літератури в контексті власного суспільства;

– збагачення знань учнів про історію України та боротьбу за незалежність: включення українського контексту допомагає створити зв'язок між літературою та історією своєї країни. Це може підвищити інтерес здобувачів освіти до вивчення історії та розуміння важливих подій [1, с. 127].

Сучасний комплексний підхід до освітнього процесу, який передбачає врахування всіх аспектів розвитку особистості, сприяє формуванню у здобувачів освіти національної та громадянської ідентичності, а також патріотичних почуттів до своєї країни.

Отже, у контексті воєнних реалій, методичні підходи до навчання літературі в українських школах стають ключовим інструментом формування не лише мовленнєвих та критичних навичок, а й глибокого розуміння соціокультурних аспектів.

Використання адаптації матеріалів, міжпредметних зв'язках, інтерактивних методів візуалізації, патріотичного підходу до вивчення літературної спадщини та посилення толерантності й емпатії допомагають створити освітнє середовище, спрямоване на розвиток здобувачів освіти як свідомих та духовно витривалих особистостей у період випробувань війни. Формування національної та громадянської ідентичності молоді людини в умовах сучасної реальності є однією з найважливіших завдань сучасної освіти, яке може бути ефективно реалізовано лише за допомогою комплексного підходу.

Література

1. Ісаєва О. Особливості вивчення літератури в школі під час і після війни. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності* : зб. матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ, 15 квітня 2022 р. / Редколегія: В. П. Андрущенко (голова), І. Г. Ветров (заст. голови, відп. ред.), Г. М. Торбін (заст. голови), О. В. Потильчак (упорядн.). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 124-127. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38280>
2. Ничкало Н., Овчарук О., Гордієнко В., Іванюк І. Українська освіта в умовах російської війни: випробування, новий досвід, перспективи. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2022. №1(5). С. 7–39. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022.7-39](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022.7-39)
3. Філоненко О. В., Байдак Н. В. Педагогічна технологія візуалізації в освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 207. С. 64–71. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-64-71>

Конончук Надія Володимирівна,
*директор Нетішинської гімназії «Ерудит»
Нетішинської міської ради
Шепетівського району
Хмельницької області,
учитель української мови та літератури*
kononchykn@gmail.com

Ковалінська Ірина Юріївна,
*учитель української мови та літератури
Нетішинської гімназії "Ерудит"
Нетішинської міської ради
Шепетівського району
Хмельницької області*
kovalinskairina1976@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗАСОБАМИ ЕЙДОС-ТЕХНОЛОГІЇ

Ключові слова: ейдетика, ейдос-технології, «синтез мистецтв», візуально-вербальна конструкція, метод «повільного прочитання»

Сучасні дослідження визначають читання як важливий чинник формування людини, яка думає, людини-інноватора, особистості, здатної приймати відповідальні рішення та творити себе і світ.

Живописання словом, колористика внутрішнього світу літературного твору виводить нас на поле проблеми, яка іменується «синтез мистецтв», що посідає одне із важливих місць в літературознавстві та є актуальною для сучасної шкільної літературної освіти.

У модельній навчальній програмі «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти» (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А, Тригуб І. А. та інші)

значається: «Синтез мистецтва художнього слова з літературознавчою наукою передбачає засвоєння школярами науково обґрунтованого й чітко визначеного кола теоретико-літературних знань, які вони здобувають у процесі читання та аналізу художніх творів» [4].

Сучасна наука визначає актуальність вивчення літератури через вироблення принципів аналізу візуального компонента художньо-літературного тексту. Зокрема, про співіснування в одному літературному творі образно-зорового та логічно-сислового начал говорить Г. Клочек, зауважуючи, що «... спосіб впливу на свідомість реципієнта текстів, у яких домінує візійне начало, суттєво відрізняється від способу впливу текстів, що апелюють до логічно-сислових, «не-образних» зон свідомості» [3, с.174]. За словами П. Білоуса, в ідеалі має бути читач, який використовує книгу «лише як пункт відправлення, а як збудник» [1, с.154].

Г. Клочек, досліджуючи рецептивну поетику, наголошує на візуальності художньо-літературного твору: «Однією із найсуттєвіших характеристик художнього світу є ступінь та особливості візуалізації, його ейдетичність – тривкість та яскравість внутрішнього зорового бачення того, що зображено у творі» [3, с.155].

На творче самовираження особистості, активізацію вербального мислення та зорових вражень спрямована ейдос-технологія. Вона передбачає інтеграцію трьох складових: бачу, інтерпретую, презентую[2].

Зорові образи, картинний характер пам'яті вивчає ейдетика (ейдос у перекладі – образ, ейдетиками психологи називають людей, що мають здатність відтворювати наочні, зорові образи). Чи можна, застосовуючи прийоми образного бачення, поглибити

сприйняття учнями художнього твору? Звичайно. У цьому нам допоможе робота з візуально-вербальними конструкціями (максимально індивідуалізована опорна схема, неординарність якої визначає читацьке сприйняття художнього тексту), або ейдос-конспект.

Твори, прочитані школярами, стають частинкою їхнього інтелектуального досвіду за однієї умови: якщо його прочитано, проаналізовано та інтерпретовано самим учнем. Візуально-вербальна конструкція – суто індивідуальне сприйняття, тлумачення мистецького твору.

Кожна вікова група має свої способи розуміння і тлумачення художніх творів. У 5-6 класах, коли відбувається входження, вчитель пропонує візуалізувати окремі авторські образи, метафори, порівняння, створюючи малюнок, колаж, та прокоментувати їх. На цьому етапі важливо не нав'язувати своє бачення, не візуалізувати образи, які були створені іншими учнями. Стимулювати образне мислення вдається завдяки інтеграції художнього тексту та зразків українських та світових мистецьких шедеврів.

Пропонуємо приклад організації роботи з вивчення казки Оксани Іваненко «Цвітарінь», де особисті переживання учня-читача, його індивідуальне сприйняття, думки та емоції підсилені витворами мистецтва.

Автори підручника «Українська література» для 5 класу закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Служук) передбачили виконання завдань, що містять синтез мистецтв у рубриці «У колі мистецтв».

Після ознайомлення з текстом казки запропонуйте учням завдання:

1. Перегляньте відео «Жайворонок» у виконанні оркестру Поля Морія.

2. Надайте кольору уривкам із казки, поясніть свою емоцію.

Приклад аналізу:

«У лісі вже наливалися терпкі кислички, а в полі покосили жито й пшеницю. Цілий день Цві та Рінь літали над лісом. Цві та Рінь повертали до свого гнізда, і тут починалися такі співи, що кожному листочку в лісі хотілося усміхнутись, а то просто пташки розповідали матері сьогоднішні новини».

(Відповідь учня: «Я розмалював текст в жовтим кольором. Це символ тепла, радощів і поваги, колір стиглого колоса. Текст, колір і звук викликають у мене почуття радості й утіхи, захищеності від зла. Хочеться пригорнутися до мами, а ще полетіти до Сонця разом із Цві та Рінь.»)

3. Дослідіть чи всі текстові уривки проілюстровані зображеннями В. Євдокименко. Можна запропонувати створити власні малюнки, рекламну листівку, що пропагуватиме допомогу птахам узимку.

Заглиблення в текст та мистецький контекст дозволяє подискутувати на тему: «Чому так важливо відчувати себе частиною природи?»

У 7-8 класах робота з ейдос-конспектом ускладнюється, тут візуалізується уже символ або абстрактне поняття, створюється малюнок, схема, графік та коментується. Автор ніби запрошує читача до участі у грі-діалозі, реципієнт розуміє таку гру, тлумачить-розкодовує образи, тему, ідею та застосовує у власній діяльності. Учень візуалізує не тільки авторські образи, але й ті, що народжені його уявою, тобто асоціативні.

Розуміючи, що візуалізація – це лише частина ейдос-конспекту, у старших класах це й образний малюнок (схема, графік, фігура, колір, які виявляються асоціативно) повинен мати

чітке обґрунтування, посилання на авторський текст, пов'язування зі своїм досвідом, досвідом суспільства тощо. Такий конспект вимагає назви як головної думки, сприйнятої та сформульованої читачем та формулювання висновку, який може мати вигляд есе, твору-інтерпретації, роздуму. Оприлюднення результатів своєї роботи – важлива складова зазначеної технології, бо виявляється у розвиткові мовленнєвої культури.

Прикладом організації роботи на уроці є вивчення поезії Б.-І. Антонича «Вишні». Митець зазначав: «Кожне покоління й кожна людина приносить на світ власні готові окуляри й бачить щось інше».

1. Читання поезії Б.-І. Антонича «Вишні».
2. Напишіть свій перший емоційний стан після прочитаного (прослуханого). Можете зафіксувати його у вигляді будь-якого зображення.
3. Спробуйте відповісти на питання: чому ваше зображення такої форми, що символізує, чому такі кольори обрали, що це означає для вас?
4. Виокреміть у вірші тематичні або описові блоки-сегменти, для цього читайте вірш повільно.
5. Даймо назву кожному уривку, використовуючи слова із вірша, працюймо

зі словом (семантико-стильовий аспект); з цією метою використовуємо метод «Повільного прочитання», запропонований Г. Клочком, та візуалізуємо зміст образів-тропів.

Приклад аналізу одного з сегментів:

*Антонич був хрущем і жив колись на вишнях,
на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко.*

(Образ поета-хруща на шевченківській вишні не зрозуміли ні читачі, ні критики. Тому авторові самому довелося його

розтлумачити. Він писав: «Антонич така сама частина природи, як трава, вільхи, зозулі..., частина, органічно зв'язана з загальним біологічним ростом... образ зі славним уже хрущем деякою мірою має джерело в подібному відношенні до природи... »). Коментар учителя: Антоничева філософія – міфосвіт древніх слов'ян.

Отже, назвавши кожен сегмент-частину, попрацювавши зі словом на рівні художнього та семантичного аспектів, дослідили міфопоетику Б.-І. Антонича. Далі варто візуалізувати зміст окремих образів-тропів (*поета-хруща, квітчастої батьківщини вишні і соловейка, неба, яке сонцем привалило білі села* тощо).

Наступні завдання передбачають більш складний рівень інтерпретації:

1. Зобразімо настрій (як у завданні №2) кожного сегменту. Поясніть значення форми і кольору зображуваного.

2. Визначмо ідею вірша, шукаючи аналогії у митців зарубіжної літератури

Отже, робота з ейдос-конспектами є складовою частиною уроку. Вона допомагає побачити образ, створений автором, очима учня, а також дозволяє перевірити рівень сприйняття твору, бо творчі роботи (есе, роздум) розкривають глибину розуміння тексту. Такий спосіб організації уроків української літератури удосконалює не тільки технологічні схеми аналізу художніх творів (як зразків вербально-зорових виражень та вражень), а поєднує проєктну технологію та дослідницько-пошукову роботу, технологію розвитку творчих здібностей, ІКТ, інтеграцію в різні види мистецтва.

Література

1. Білоус П. Навіщо література? Стаття шоста. Читання: соціокультурні та психологічні виміри. *Українська мова та література*. 2005. №42. С.3-5.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
3. Клочек Г. Поетика візуальності Т. Шевченка. Київ: Академвидав, 2013, 256 с.
4. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А, Тригуб І. А., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М.). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726148/>
5. Фасоля А. Компетентісно зорієнтоване навчання літератури: проблеми термінології, методології, методики. *Електронна ОЗОНівська бібліотека учителя-словесника*. Харків: Видавнича група «Основа», 2014. № 23-24. С. 3-9.

Коткова Людмила Іванівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філологічних дисциплін

та методики їх викладання

Чернігівського обласного інституту

післядипломної педагогічної освіти

імені К.Д.Ушинського,

kotkoval@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ЩОДЕННИКОВОЇ ПРОЗИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ключові слова: щоденник, авторське самовираження, рідна земля, дружба, читання, діти.

Наприкінці ХХ століття науковці робили багато спроб щодо з'ясування жанрової природи щоденникової прози. Зверталися до цього питання Д. Затонський, Г. Мережинська, В. Здоровега, Г. Костюк та ін. Мовознавцями й літературознавцями впродовж останніх десятиліть було здійснено багато ґрунтовних багатоаспектних досліджень Кобзарєвої творчості. Усе ж ми хочемо зацентувати увагу учительської спільноти на використанні документальної літератури на уроках словесности, зокрема «Щоденника» Т. Г. Шевченка. Естетична цінність такої допоміжної літератури беззаперечна. Художній потенціал, форма самовираження письменника, суб'єктивність критеріїв сприйняття світу, хронологічне відтворення подій, мемуарна етика, характер комунікативности – це особливості щоденникового жанру. У такому творі зафіксована мить із життя оповідача, оцінка оточення чи власного «я», яка може змінюватися з часом, але читач буде бачити ці зміни разом з автором цього щоденного спостереження. «Щоденник» Тараса Шевченка цікавий і соціально-історичним

описом зображуваного, і активними суб'єктивно-психологічними виявами авторського «я», у ньому немає художнього вимислу – лише документальність. Авторське самовираження, ностальгію за рідною землею, бачення свого покликання (художник чи/та поет) прочитуємо в рядках за 1 липня 1857 року: «Дивно подумати. Я займався тоді творінням малоросійських віршів, які згодом упали таким страшним тягарем на мою вбогу душу. Перед його дивовижними творами я задумувався й леліав у своєму серці свого сліпця Кобзаря і своїх кровожерних гайдамаків. У тіні його витончено-розкішної майстерні, як у спекотному дикому степу наддніпровському, переді мною миготіли мученицькі тіні наших бідних гетьманів. Переді мною розстелявся степ, усіяний курганами. Переді мною красувалася моя прекрасна, моя бідна Україна у всій непорочній меланхолійній красі своїй. І я замислювався, я не міг відвести своїх духовних очей від цієї рідної чарівної принади. Покликання, і нічого більше.

Дивне, одначе, це всемогутнє покликання. Я добре знав, що живопис – моя майбутня професія, мій насущний хліб. І замість того, щоб вивчити її глибокі таїнства, та ще під керівництвом такого вчителя, яким був безсмертний Брюллов, я складав вірші, за які мені ніхто ані шеляга не заплатив і які, нарешті, позбавили мене свободи, і які, незважаючи на всемогутню нелюдську заборону, я все-таки нишком кропаю. І навіть подумую іноді про тиснення (зрозуміло, під іншим ім'ям, цих плаксивих, німічних дітей своїх.

Справді, дивне це невгамовне покликання» [2, с. 52–53].

У таких фрагментах через спосіб фіксування емоцій читач прочитує не лише зміст, а й звертає увагу на мовні засоби мовотворчості митця, виявляє його індивідуально-авторський стиль. Також саме через щоденникову прозу можна зробити

висновки про самовизначення Кобзаря, його формування й становлення, адже це своєрідна сповідь перед собою.

Тарас Шевченко не творить щоденника за певним сценарієм, не добирає сюжетів, він фіксує емоції як течію життя, веде внутрішній діалог «тут і зараз» про сенси буття чи то якусь конкретну життєву ситуацію, роздумує про втілення (чи невтління) власної концепції дійсності, описує події, переживання, відчуття, почуття. У такій прозі письменник розкриває свою індивідуальну сутність, людськість, адже опису підлягає те, що його бентежить саме в той проміжок часу. Безперечно, будь-який щоденник цікавий читачам-нащадкам, але ще він корисний і для самого автора, оскільки є засобом самотерапії. Сильну емоційну дію справляють епізоди із життя Тараса Григоровича, у яких він сам переживає певні хвилювання. Тож радимо використати деякі з них на уроках української літератури в старших класах, відчуті разом з учнями саморефлексію письменника, глибше пізнати художній код його творчості, а також побачити перед собою людину зі звичайним побутовим досвідом, адже опис звичайних щоденних ситуацій дарують читачеві головну естетичну вартість – простоту.

1. Про любов до рідної землі: «Незалежно від цієї глибокої політики, у великоросійської людини є вроджена антипатія до зелені, до цієї живої блискучої ризи усміхненої матері природи. Великоросійське село – це, як висловився Гоголь, навалені купи сірих колод із чорними отворами замість вікон, вічний бруд, вічна зима! Ніде прутика зеленого не побачиш, а по боках непрохідні ліси зеленіють. А село, як ніби навмисно, вирубалось на велику дорогу з-під тіні цього непрохідного саду. Розтяглося в два ряди біля великої дороги, вибудувало заїжджі двори, а на відшибі

каплицю й кабачок, та йому нічого більше не потрібно. Незрозуміла антипатія до принад природи.

У Малоросії зовсім не те. Там село і навіть місто сховали свої білі привітні хати в тіні черешневих і вишневих садів. Там бідний неусміхнений мужик огорнув себе чудовою, вічно усміхненою природою і співає свою сумну задушевну пісню в надії на краще існування. О моя бідна, моя прекрасна, моя мила батьківщино! Чи скоро я зітхну твоїм цілющим, солодким повітрям? Милосердний Бог – моя нетлінна надія» [2, с. 83–84].

2. Про дружбу й гроші: «Не пам'ятаю, хто саме, а якийсь глибокий серцезнавець сказав, що найвірнішим дружбометром є гроші. І він сказав справедливо. Істинна, справжня дружба, яка виявляється тільки в критичних, важких випадках, і вона навіть вимагає цього холодного мірила. *Найбільш жива, одухотворена мова дружби – це гроші.* І чим більший нестаток, тим дружба щиріше проганяє цю голодну відьму. Я був такий щасливий у своєму, можна сказати, коловороті життя, що неодноразово куштував від плоду цього райського дерева. І в даний, мені здається, найкритичніший, час я отримую 75 рублів – за що? За яку ласку? Ми з ним бачилися всього двічі. Перший раз в Орській фортеці; другий раз в Оренбурзі» [2, с. 56].

3. Про критиканство. «Я, незважаючи на мою щирю любов до прекрасного в мистецтві і в природі, почуваю непоборну антипатію до філософії та естетики. І цим почуттям я зобов'язаний спочатку Галичу та остаточно поважному Василю Івановичу Григоровичу, що читав нам колись лекції з теорії витончених мистецтв, девізом яких було: *побільше міркувати і поменше критикувати.* Чисто Платонівський вислів» [2, с. 61].

4. Про любов до дітей, щедрість: «Погода прекрасна. Я вийшов на бульвар. Між іншою публікою зустрів я на бульварі

дітей – трьох дівчаток і хлопчика. Гарненькі і жваві діти. Одяг їх здався і дивним, й жалюгідним. На дівчатках були якісь коротенькі легенькі діряві мантильки, дворянсько-німецького крою. Рученята голі, і майже босоніж. На хлопчику поярковий сірий капелюх з пером, мантилька така ж, як і на дівчатках, а черевики ще гірші. Взагалі здалися мені вони схожими на трупу малят-комедіантів. Я дійшов з ними до кондитерської, купив їм солодких пиріжків на полтину і познайомився. Звуть їх: Катя (найжвавіша), Надя й Дуня, а хлопчика Санею; діти вони якогось Арбенєва, театрального музиканта. Значить, я трохи помилився. Прощаючись, вони просили мене до себе в гості, і я, зрозуміло, обіцяв прийти» [2, с. 178].

5. Про вірші (написано до звільнення з кріпацтва): «Вірші виявилися майже однакової добротності з колишніми моїми віршами. Трохи тугіші й уривчастіші. Але це нічого, – дасть Бог, вирвуся на свободу, і вони в мене потечуть плавніше, вільніше, простіше й веселіше. Чи дочекаюся я цієї кульгавої чарівниці свободи?» [2, с. 30].

6. Про спрагу читання (написано відразу після заслання): «Після десятирічного посту я разом накинувся на книги, об'ївся і тепер страждаю нетравленням у шлунку. Іншої причини я не знаю цій томливій моральній бездіяльності. Малювати нічого порядного не можу, не придумаю, та й приміщення моє не дозволяє. Малював би портрети, за гроші нема з кого, а задарма працювати совісно. Треба щось придумати для різноманітності» [2, с. 201].

7. Про жіночу красу: «Вона – мужня брюнетка, родом молдаванка, і такої пристрасно-чуттєво-електризуючої краси, якої я не зустрічав ще на своєму віку. Дивовижна вогненна жінка» [2, с. 190], «Почав портрет мадам Варенцової. Дебела, кавалергард-

мадам. Нічого жіночного, ні навіть звичайнісінького кокетства» [2, с. 206].

8. Про корисну їжу й почуття гумору: «Повертаючись на пароплав, купив я у гарненької перекупки соленого відвареного ляща. І, прийшовши на пароплав, задав собі справжній плебейський бенкет. Крім ляща та Новопетровської шинки, завершив я свій бенкет головою часнику з чорним хлібом і просмердів не тільки капітанську світлицю, а всього «Князя Пожарського». Супутники мої втікали від мене, як чорт від ладану. Одна тільки мила господиня й найдобріша її матуся Катерина Никифорівна Козаченко вирішили, що часник хоча і смердить, але не так нестерпно, щоб при зустрічі зі мною необхідно було закривати ніс, і ще більше, щоб довести їм, панам, які не люблять часнику, що часник річ не тільки не противна, але навіть приємна, обіцяли замовити обід з часником і обгодувати огудників» [2, с. 158–159].

9. Про листування: «Весь день був присвячений писанню листів. Обов'язок нудний, але неминучий. Написав півдюжини послань...» [2, с. 229], «Отримав листа від Костомарова з доганою за мовчання. Я справді винен перед ним на сей раз. Але що писати? Про що писати? Що я тут нудьую і нічого не роблю? І не можу, нарешті, нічого робити. Краще мовчати, ніж переливати з пустого в порожнє» [2, с. 238].

10. Про апокаліпсис: «Помітивши, що я небайдужий до біблійної поезії, Володимир Іванович запитав у мене, чи я читав Апокаліпсис. Я сказав, що читав, але, на жаль, нічого не зрозумів; він заходився пояснювати сенс і поезію цієї богонатхненної нісенітниці й на закінчення запропонував мені прочитати власний переклад Одкровення з тлумаченням та по прочитанні просив сказати свою думку. Останнє мені боляче не до душі. Без цієї

умови можна б, і не прочитавши, подякувати йому за послугу, а тепер необхідно читати. Подивимося, що це за звір у перекладі?» [2, с. 218–219].

Як бачимо, «Щоденник» Т. Шевченка закодував багато відповідей для своїх читачів, варто лише прочитати цей унікальний твір. Тож, підсумовуючи, хочемо порадити вчителям використовувати під час вивчення творчості Тараса Шевченка й документальну прозу письменника, яка містить і авторські роздуми, і суб'єктивні враження, у якій невимушено й відверто йдеться про звичайні речі – без патетики й вихваляння, але з емоціями й самоаналізом. «Щоденник» дозволить глибше пізнати велич і водночас простоту нашого Кобзаря.

Література

1. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 5. С. 9–187.
2. Шевченко Т. Щоденник. Львів : Априорі. 2015. 320 с.
3. «Щоденник» Шевченка. URL: https://taras-shevchenko.com.ua/ua/diary_list/schodennik-shevchenka.htm

Котляренко Світлана Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри методики викладання
української мови та літератури
Українського державного
університету ім. М. Драгоманова
skotlyarenko@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЇ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Ключові слова: література, освіта, творче мислення, критичне мислення, сучасний урок літератури.

У педагогічному середовищі часто вживають поняття «система», «технологія». Якщо в математиці є чітка система правил для вироблення необхідних знань і вмінь (узяти хоча б такий ланцюжок: додавання — віднімання — множення — ділення, саме так, а не навпаки), то щодо розвитку мовлення учнів такий порядок простежити досить складно, і зміна його залежить від багатьох чинників. А власне сама система, якщо її проглядається, то проблематичним лишається її технологічне забезпечення. Нині, коли школа переходить на 12-річний термін навчання, актуальним є питання вироблення системи та технології розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках літератури. Система робіт із розвитку зв'язного мовлення в певному класі визначається насамперед програмою. Плануючи ті чи інші види роботи на рік учитель виходить із програмних вимог і з кількості відведеного часу. Як показує практика, цього часу явно не досить. Так, програмою з літератури в 5-11-х класах на розвиток зв'язного мовлення передбачено по 2 години на чверть. За таких умов важко навчити дітей добре оформляти думки в письмовій формі. Бракує

часу і для закріплення тих умінь, що їх учні набувають на уроках. Добре розвинене усне мовлення — одна з найголовніших передумов розвитку писемного мовлення, тому на усне мовлення треба також відводити час. Тож учитель має будувати уроки літератури таким чином, щоб частину часу використати на підготовчі вправи до того чи іншого виду роботи. Систему розвитку зв'язного мовлення слід вибудовувати відповідно до основних принципів дидактики. Важливо, щоб був узятий до уваги принцип переходу від простого до складного з урахуванням вікових та пізнавальних особливостей школярів, який забезпечить оптимальність у визначенні типів, видів, тематики робіт із мовленнєвої діяльності. У цьому — запорука життєдіяльності тієї системи й технології, яку вибудує педагог спільно з учителями іноземної мови та зарубіжної літератури. Бажаний ефект матимемо, якщо проведемо учнів через систему пропедевтичних навчально-тренувальних усних і письмових робіт. Є потреба конкретизувати також традиційне в школі поняття *вір*. На уроках мови вчителі послуговуються ним, чітко розмежовуючи різні види творів — роздум, опис, розповідь. На уроках літератури теж практикується складання чи написання творів. І, на жаль, це звузило, на наш погляд, творчу діяльність учнів, обмеживши її одним-двома видами творів. Тому на уроках літератури доцільно використовувати ширше поняття — творчі роботи: літературно-критичні, публіцистичні, художні.

Успішне формування мовленнєвих умінь можливе за умови системного й цілеспрямованого підходу до цього аспекту навчання. Серед чинників, які відіграють вирішальну роль у ньому, науковці та методисти називають зокрема такі, як:

- створення мовного середовища з високим виховним потенціалом;

- раціональна система навчально-тренувальних вправ і завдань;
- оптимальна система уроків розвитку зв'язного мовлення.

У практиці викладання літератури та виконання навчальної програми з розвитку зв'язного мовлення доводиться мати справу з найрізноманітнішими комбінаціями елементів уроку. І це цілком природно. Успіх навчання тісно пов'язаний із творчістю вчителя, шуканням нових форм, ефективних методів роботи. В освітньому просторі ціннісним є розвиток творчого, раціонального й критичного мислення. Виходячи з цього, потрібно не обмежуватися повідомленням знань, виробленням навичок, а формувати в учнів уміння перетворювати здобуті знання на інструмент творчого освоєння світу. Щоб досягти цього, маємо відійти від переказування змісту виучуваного твору, а натомість провести спостереження над особливостями стилю, манери письма. Без використання основних літературознавчих понять тут не обійтися. Як краще підготувати учнів? Адже люди, які критично мислять, менше піддаються впливові і мають більш захищену систему поглядів. Критичне мислення — це складний ментальний процес, який починається із залучення інформації і завершується прийняттям рішення. Критичне мислення — процес розгляду ідей з багатьох точок зору, відповідно до їх змістових зв'язків та порівняння їх з іншими ідеями. Критичне мислення — це не об'єкт вивчення, а результат навчання.

Особливе місце в сучасному навчанні має робота в парах або малих групах. У такій діяльності засвоюється досвід співробітництва, спілкування, відповідальності. До речі, дуже важливо, щоб склад груп був динамічний, увесь час змінювався, що позитивно впливає на взаємини та мікроклімат.

Групова робота може бути побудована за принципами парного навчання, взаємного консультування, роботи над проблемним питанням, розподілу ролей тощо.

Зазначимо, що застосування сучасних методів роботи робить процес навчання активним, а мислення учнів – творчим і самостійним.

Потрібно пам'ятати, що урок літератури – це досягнення взаєморозуміння з учнем, вміння поважати думку кожного, якщо навіть вона хибна, вчити вільно висловлювати свою думку, погоджуватися чи не погоджуватися із судженням інших. Завдання вчителя: вміло спрямовувати дитячу думку у відповідне русло, використовуючи текст підручника. Для цього треба проводити систему випереджувальних завдань та запитань, на які учні шукають відповіді під час домашнього читання. Така робота забезпечує усвідомлене сприйняття прочитаного та розвиває критичне мислення на уроці літератури.

Література

1. Ісаєва О.О. Діалог автора та читача у процесі вивчення літератури в школі. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 10. С. 55.

2. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2000. С. 186.

Кузнецова Галина Петрівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання

Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

prorektor15@gmail.com

ФОНЕТИЧНІ ОСНОВИ УСНОГО МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ- СЛОВЕСНИКІВ: ДО ДжЕРЕЛ УСНОСТІ

Ключові слова: фонетика, усне мовлення, джерела усності, учитель-словесник, складники усномовної компетентності

Сьогодні названо «царством мовлення» (Вольф Т., Сербенська О.), при цьому опертя зроблено на усну його форму – як особливий і надзвичайно складний вид діяльності людини, своєрідний вокально-звуковий субкод, який дає можливість максимально чітко висловити свою думку та адекватно її сприймати. О. Сербенська українське усне мовлення виправдано називає «вокальним організмом, витвореним нашим народом упродовж своєї еволюції» [3, с. 13].

Прадавня вокальність (гучність) української мови передусім засвідчується її генетично стійкими і мало змінними фонетичними особливостями (чітка вимова голосних, посилення вокалічності сонорними [р], [л], [м], [н], [в], [й]; дія закону відкритого складу; розвиток повноголосся; чергування [о], [е] з [і] в закритому складі; перехід [е] в [о] після шиплячих; вимовляння [і] на місці давніх [о], [е]; чергування приголосних [г] – [ж] – [з], [х] – [с] – [ш], [к] – [ц] – [ч]; дзвінке вимовляння приголосних наприкінці слів; особливості наголошування тощо), які в живому мовленні простежуються, на думку О. Колесси, А. Кримського, І. Огієнка, Г. Півторака,

С. Смаль-Стоцького, Є. Тимченка та інших, щонайпізніше із VII століття праслов'янського періоду.

Неспростовною є думка, що українська мова у варіанті усності є фонетично розкішною, гармонійною, наспівною, повноголосою, ритмічною, інтонаційно лагідною, мелодійною – у цьому її самобутність, естетична привабливість, відкритість для дослідження, опанування та вдосконалення, і у вищій педагогічній школі передусім.

З огляду на це надважливим завданням лінгводидактичної підготовки майбутніх учителів мовно-літературної освітньої галузі виокремлюємо формування фонетичних основ еталонного усного мовлення. Щоб досягти належного усного мовлення, варто спроектувати компетентності, якими має оволодіти майбутній словесник, а саме: 1) здатність працювати зі звуком як мовним і мовленнєвим явищем, вивчати звук, досліджувати його потенціал і можливості, вплив на людину, на формування мовленнєвої культури особистості, на окреслення «звукового образу України», «звукової культури земної цивілізації» [с.151]; 2) здатність комплексно аналізувати власний голос, «Український любий голос...» (за І. Франком, поема «Іван Вишенський») та «людський голос як феномен культури» [с.17]; 3) набуття вмінь вправно керувати диханням, голосом, його звучністю, висотою, силою, темпом, тембром, мелодикою під час говоріння, читання; 4) здатність опанувати навички чіткого артикулювання звуків, їх сполучень, уміло володіти дикцією; 5) знання основ української орфоєпії, акцентології, бездоганне оперування орфоєпічними нормами, нормами наголошування під час говоріння та слухання; б) спроможність усвідомити мовленнєвий ритм української мови, досліджувати її просодичні особливості; 7) володіння законами евфонії, милозвучності, вправне послуговування ними під час

власного усного мовлення та аналізу почутого; 8) здатність добирати ефективні методи, прийоми, засоби, форми навчання фонетичних основ усного мовлення учнів.

Аналіз мовознавчих, лінгводидактичних джерел з означеної проблеми (З. Бакум, О. Горошкіна, Н. Голуб, П. Гриценко, С. Дорошенко, С. Караман, К. Тищенко, І. Ющук та ін.) засвідчує, що комплексно сформувати означену усномовну компетентність у вищій педагогічній школі не так просто, адже лінгвальне поле мовознавцями й лінгвометодистами здебільшого вивчається через писемний текст, водночас «розмовність реальної мови, лінгвістики мовлення» (за П. Гриценком), де превалує різнозвуківна стихія, відбувається справжня ідентифікація слухачем інформації, лишається поза увагою. Окрім цього, «<...> фонетичні навички контролювати важче, бо, як правило, після певного віку людина вже не змінює раз засвоєного “акценту”» [4, с. 72]. Мовиться про «мовний регістр», або соціорівень як приналежність / причетність особистості до певної групи – вікової, територіальної, професійної, про різний вплив соціального середовища, ситуацій, обставин спілкування на мовлення людини. Паче того, наголошує М. Чир, «<...> ми розучилися слухати, хоча вміння слухати є дуже важливим. Уміння слухати набагато важливіше за мовлення при спілкуванні, утім, ми сприймаємо лише кожне четверте слово, промовлене до нас. Що означає слухати? Це означає видобувати значення зі звуку [5, с. 153].

Поділяємо думки науковців (J. Dubois, К. Тищенко, Ch. Favrod., М. Чир та ін.) про те, що потрібно культивувати мову і мовлення, усвідомлено формувати, і в учителів-словесників зосібна, як уміння говорити, так і вміння слухати. До цього спонукає оновлена фонетика сьогодення, яка теоретично та експериментально подолала епоху механічного роз'єднання

звукової основи в об'єктах дослідження фонетики і фонології, доказово поєднавши субстанціальні та функціональні (власне лінгвальні) особливості звуків.

Ще однією, надважливою, на нашу гадку, проблемою усвідомленого формування високо рівня усного мовлення, його фонетичного підґрунтя, є певне нехтування дидактичним мовознавством принципу історизму та постійного розвитку. У підручниках, посібниках із мовознавства, лінгводидактики простежується брак інформації щодо генези світових лінгвістичних наукових традицій – індійської, греко-римської, єгипетської, арабської, китайської та інших, ствердження яких здійснювалося на засадах ретельного студіювання, аналізу ролі і місця звукових явищ у процесах походження мови й породження передусім усного мовлення.

Навчальною програмою для закладів загальної середньої освіти «Зарубіжна література 6 – 9 класи» (2022 р.) у 8 класі передбачено вивчення всесвітньо відомих самхітів «Вед» (санскр. *इति*; згідно з Міжнародним алфавітом транслітерації санскриту (IAST) *veda* – «знати, відати», «знання») як віршованої міфологічної пам'ятки індоєвропейської словесності, укладених упродовж II–I тис. до н.е. Доведено, що не є міфологічною головна особливість священних зібрань, а саме: в укладанні змісту їх опір зроблено на усність – із уст в уста вони передавалися тисячоліттями, рецитувалися з точним дотриманням вимови кожного звука, інтонації, синтезу континуальності та дискретності. Мислителі, лінгвофілософи, мовознавці Давньої Індії, трактуючи сутність «Вед», увіковічили думку про те, що саме в безкінечному Всесвіті творяться звуки, і « <...> Завдяки всюдисущості етеру відбувається поширення звуків, а живі істоти мають слух» [1, с. 33]. Простежуємо, що тексти «Вед» пронизані

морфемами і словами *vāk, vār, var*, які функціонують у лексемах на позначення «звука» (санскр. *vārṇa*), «голосного звука, тону, голосу» (санскр. *svara*) «мови, мовлення» (санскр. *Vāk*), і які наче б то йдуть від Бога та мають незмінно втілитися в людині передусім на рівні усності, а не писемності (за А. Уілке мовиться про партиципативність індійської культури і лінгвістичної традиції як основи взаємовідносин бога і людини).

Сполучення фонем / звуків *vāk, va, vā* на позначення ключових слів (імен богів, *devā* – божество) закономірно повторюється у Ведах, створюючи гру слів і звуків як спосіб запам'ятовування змісту священних зібрань. Досліджено, що в індійській філософії «Даршана вайшешика» проглядається атомістичний підхід до структури мови, який ґрунтується на особливо кропіткому виокремленні звуків, їх класифікації, але не на підставі аналізу письма (як це було здійснено в грецькій лінгвофілософії, єгипетському мовознавстві), а на засадах усного переказування священного змісту Вед, особливо їх ритуальних формул (мантр). Саме у «Ведах» промовлений звук, усне мовлення є дійсністю, об'єктивним світом, збереженням інформації в просторі й часі, «вічною реальністю». Акцентуємо увагу й на тому, що в системі індійської лінгвістичної традиції сформовано наукові основи наголосу – невід'ємного складника усного мовлення, правильної вимови, формування значення висловленого, розмежовування кордонів слів у фразі, морфем у слові. Установлено, що в санскриті наголос був музикальним (тонічним, політонічним, мелодійним), тому що переважно характеризувався різною висотою тону складу, голосного [2, с. 299–301]. З огляду на зазначене «Веди» потребують не лише літературознавчого, а лінгвістичного дослідження.

Отже, усне мовлення є основним засобом комунікування в усіх сферах діяльності людини, й освітній передовсім, найпотужнішим генетичним кодом минувшини, сьогодення і майбуття української нації, її звуковим камертоном. Із цієї аксіоми варто виходити, опановуючи фонетичні основи української мови та її усності.

Зауважимо, що поняття «усний», «усність» нині також потребують окремого лінгводидактичного дослідження, на сутність цих термінів є розбіжні погляди.

Література

1. Історія філософії. Словник / за заг.ред. д. філос. н., проф. В.І. Ярошовця. 2-ге вид., перероб. Київ : Знання України, 2012.1087 с.

2. Кузнецова Г.П., Караман С.О., Караман О.В. Основи фонетики індійської лінгвістичної традиції: теоретико-методичний аспект. *«Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. Випуск № 13(18). Київ, 2022. С. 294–310. 749 с. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/104>

3. Сербенська О.А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020. 280 с.

4. Тищенко К. Основи мовознавства: Системний підручник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 308 с.

5. Чир М. Звуковий пейзаж сучасного міста. Українська музика. 2017. №1. С. 150-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmuzyka_2017_1_19

Молочко Світлана Рашитівна,
*завідувач кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання,
методист відділу суспільно-філологічних
дисциплін Чернігівського обласного
інституту післядипломної педагогічної
освіти імені К.Д. Ушинського;
старший викладач НУ «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка; учитель-методист*
molochko_svetlana@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ключові слова: Державний стандарт базової середньої освіти, Нова українська школа, модельні навчальні програми, компетентний читач, культурна компетентність, синтез мистецтв, мистецький контекст.

В епоху сучасних змін у суспільстві, коли відбувається переоцінка цінностей і набуває особливої значимості національний компонент, устанавлюються нові «законои» духовності й зміщуються акценти від стандартності до неповторності, переосмислюється поняття «культура», надзвичайно важливо сформувати компетентну, конкурентоспроможну особистість, здатну до творчості й пошуку, готову швидко й безболісно адаптуватися до постійних змін суспільних умов, нових видів діяльності та форм спілкування. У Державному стандарті базової середньої освіти 2020 року зазначено, що метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом [3]. Серед окреслених у

концепції «Нової української школи» передумов оновлення методичної системи вчителя є наскрізний процес виховання, який формує цінності. І саме українська література як мистецтво слова допомагає формувати патріота, збагачувати внутрішній світ молодого людини, її загальну культуру, позитивно впливати на її свідомість, коригувати морально-етичні цінності, розвивати інтелектуальні, творчі здібності, естетичні смаки, самостійність мислення й громадянського вибору [5, с. 3]. А, як відомо, культура є визначальним складником «індексу людського розвитку», показником успішності країни, збереження культурної ідентичності української нації в умовах глобалізації світу. Тому сформувати компетентного читача, який уміє прилучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, культури і тим самим розширює свої культурно-пізнавальні інтереси, – основне завдання навчання літератури, що перебуває в постійних зв'язках з іншими мистецтвами. Ідеї Н. Волошиної щодо вивчення української літератури в контексті розвитку культури й мистецтва (у «єдності розумового, емоційного й естетичного») [1], знайшли своє продовження в дослідженнях А. Градовського, Т. Яценко, С. Жили, З. Шевченко, А. Вітченка, Г. Токмань, В. Шуляра, О. Семенов, Н. Гоголь, Н. Логвиненко, Л. Бондаренко, Ю. Бондаренка, Л. Базиль, Л. Овдійчук, В. Захарової та інших.

Формування в учнів «вмінь аналізу та інтерпретації літературного твору засобами різних видів мистецтва – це процес, зорієнтований на цілісне сприймання твору, що передбачає встановлення зв'язків як у контексті конкретного літературного твору, так і в контексті літературного процесу, художньої культури певної доби, а головне – усвідомлення таких зв'язків як діалогу митця зі світом, читача з митцем, а через нього – з іншою культурою, з іншим буттям» [7, с. 18]. Безперечно, синтез мистецтв

на уроках літератури (вивчення літератури в мистецькому контексті) забезпечує культурологічний підхід до навчання предмета, формує культурну компетентність особистості. Зазначимо, що таке визначення подано в переліку ключових компетентностей у Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.) [3]; у модернізованих програмах 2017 року [5, 6], за якими в цьому навчальному році працюють учні 7-11 класів, – «Обізнаність та самовираження у сфері/царині культури».

У цьому аспекті звернімо увагу на рекомендаційні рубрики в програмах. Так, ще у 90-ті роки ХХ ст. у шкільних програмах з української літератури були рубрики: «Літературні паралелі» і «Мистецькі діалоги», які розкривали світ суміжних видів мистецтв [2, с. 224], передбачали формування умінь зіставляти специфіку розкриття певної теми (образу) у різних видах мистецтва; ідентифікувати себе як представника національної культури; визначати роль і місце української культури в загальноєвропейському і світовому контекстах. Тепер ми розуміємо, що вилучення цих рубрик було одним із цілеспрямованих політичних кроків у знищенні українського мистецтва, усього українського взагалі.

У 2017 році нашою робочою групою, яка здійснила оновлення програми з української літератури для 5-9 класів (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 13.01.2017 р № 52) (С. Молочко (голова), Н. Михайлова (модератор), О. Котусенко, А. Фасоля, Д. Дроздовський, О. Ратушняк, В. Півторак, А. Білоус, Т. Стус), було введено рекомендаційну рубрику «Мистецький контекст» (МК), у якій подано зразки різних видів мистецтв (як класичні, так і сучасні), з якими вчитель, на власний розсуд, може ознайомити учнів під час роботи з художнім твором [5]. Задля осучаснення змістового

компоненту, актуалізації компетентнісного підходу цю рубрику було рекомендовано і в програмі з української літератури для учнів 10–11 класів (наказ МОНу № 201 від 10.02.2017 р. [6].

Так, під час вивчення твору Олександра Олеся «Микита Кожум'яка»

(5 клас) учням запропоновано переглянути однойменний мультфільм; тему «Суспільно-побутові пісні» (розділ «Із пісенних скарбів», 7 клас) може супроводжувати «Запорозький марш» М. Лисенка і картина «Чумацька валка» І. Айвазовського. Під час вивчення творів В. Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина...» можна використати композицію «Ти на землі людина» у виконанні «Піккардійської терції»; «Лебеді материнства» (музика і виконання «Bandurband», дебютна відеоробота на муз. А. Пашкевича Ірини Стиць у її вокальному виконанні). Аналізуючи твори Тараса Шевченка «Мені тринадцятий минало...», «Тополя», «Як умру, то поховайте...» (7 клас), педагог може запропонувати прослуховування пісні «Заповіт» («Як умру, то поховайте») у виконанні миколаївських музикантів. Образотворчі роботи І. Їжакевича й О. Шупляка доповнять гаму сприйняття творчості Кобзаря, осучаснять її. А проєкт дуету «Сестри Тельнюк» «Наш Шевченко» розширить для старшокласників діапазон вивчення творчості Т. Шевченка.

Принцип наступності був урахований у процесі реалізації концепції «Нова українська школа» авторським колективом модельної навчальної програми з української літератури для учнів 5-6 класів:

Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М.. У програмі підкреслено, що специфіка літературного курсу зумовлена сутністю художньої літератури як

виду мистецтва, що моделює багатство та різноманітність людського буття в художніх образах. Розуміння образного втілення життєвих явищ, людських характерів, суспільних стосунків сприяє глибокому осягненню учнями вершинних творів класичної, нової й новітньої української літератури, формуванню їхніх духовно-моральних цінностей, активної життєвої позиції, розвитку естетичних смаків [4]. «Модельна навчальна програма подає матеріал для реалізації мистецького контексту (позначка МК). Рекомендовано мистецькі твори (живопис, музика, архітектура, скульптура, кіно, анімація тощо), розгляд яких сприятиме цілісному осмисленню літературного твору [4]. Зупинимось на цьому детальніше.

Відповідно до структури модельної навчальної програми матеріали рубрики розміщено в колонці «Пропонований зміст навчального предмета» (до кожної теми), а також надано методичний коментар у третій колонці «Види навчальної діяльності» (за вибором учителя).

Так, наприклад, у 5 класі до теми «Роль книжки в житті людини. Література як художнє змалювання життя, побуту, звичаїв, духовно-моральних цінностей людини» подано такі мистецькі твори: «Вдома за книгою» Т. Яблонської, «Ліза та її сни» Є. Гапчинської, «Дівчинка читає», «Дівчинка з котом та книгою» І. Клиби; скульптуру «Пам'ятник першодрукареві Іванові Федорову» А. Консулова, – і це відразу налаштовує п'ятикласників/ п'ятикласниць на розуміння того, що література – це повноцінний вид мистецтва, що відображає життя в художніх образах, а зокрема полотна образотворчого мистецтва передають суть питання іншими (зоровими) образами.

Задля цілісного сприйняття малих літературних жанрів мистецький контекст до теми «Прислів'я та приказки – перлини

народної мудрості» представлений ілюстраціями художниць В. Мельниченко, Г. Сокиринської та ін. Вартує уваги те, що в підручнику з української літератури для 5 класу (автори: М. Яценко, В. Пахаренко, О. Слизук) знаходимо суголосний ідеї перелік питань і завдань, вибудований за своєрідним принципом градації (у рубриці «У колі мистецтв»):

- Розглянь ілюстрації української художниці Г. Сокиринської до збірки віршів і загадок Леоніда Глібова «Котилася тарілочка».
- Подумай, який із малюнків ілюструє загадку «Бачить – не бачить», а який – «Котилася тарілочка...»?
- Що із зображеного на малюнках допомогло тобі зробити висновки?
- Чи вдалося художниці, на твою думку, передати характер загадок Л. Глібова?
- Які образи, відтворені на малюнках, тобі найбільше сподобалися? Чому?
- Чи допомогли тобі візуальні образи, створені художницею за мотивами загадок Л. Глібова, виразніше уявити поетичні образи?
- Який висновок про зв'язок між різними видами мистецтва (літературою і образотворчим мистецтвом) ти можеш зробити?

Як бачимо, під час роботи з твором дотримано принцип «дитя мислить образами, барвами, звуками» відповідно до психологічних особливостей зазначеної вікової категорії учнів. У такий спосіб активізуються зорові рецептори учнів / учениць, що допомагає у вербальній комунікації й сприяє розвитку мовлення, образного мислення, уміння порівнювати, синтезувати, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, робити висновки.

Звернімо увагу на те, що в рубриці «Мистецький контекст» представлено переважно твори сучасного мистецтва, наприклад, у розділі «Із сучасної української літератури (твори для читачів-підлітків за вибором учителя та учнів)» рекомендують музику, що слухають учні-підлітки та герої прочитаних творів сучасної української літератури. Такий підхід сприяє осучасненню літератури, розширенню горизонтів українського слова, яке знаходить відображення в різних видах мистецтва.

Отже, синтез мистецтв сприяє формуванню культурної компетентності сучасної особистості, адже не лише стимулює вчителя до застосування інноваційних векторів Нової української школи, а розширює горизонти світосприйняття учнів/учениць, вводить в обшири світового мистецтва, що на сьогодні є одним із маркерів індексу людського розвитку.

Література

1. Волошина Н. Й. З теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова. *Педагогіка і психологія*. 1996. №3. С. 9-18.

2. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2004. 360 с.

3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

4. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори: Яценко Т. та ін. URL <https://lib.iitta.gov.ua/726148/>

5. Українська література. 5 – 9 класи : Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2017 року. *Дивослово. Спецвипуск*. 2017. №7 – 8. С. 56–100.

6. Українська література. 10 –11 класи : Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан, С. Р. Молочко та ін. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

7. Яценко Т. О., Шевченко З. О. Художня література в контексті світової культури : метод. посіб. Київ : Пед. думка, 2012.

Мхитарян Ольга Дмитрівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії й методики

мовно-літературної та

художньо-естетичної освіти

Миколаївського обласного інституту

післядипломної педагогічної освіти

olgamhitaryan05@gmail.com

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІОСОФСЬКОЇ ЛІРИКИ ДМИТРА КРЕМЕНЯ В СИСТЕМІ МАН УКРАЇНИ

Ключові слова: поглиблене вивчення літератури; науково-дослідницька робота учнів-членів МАН України; історіософська поезія Д. Кременя.

У надскладних воєнно-політичних реаліях України формування суспільного ставлення до національних загальнолюдських цінностей, потреб і запитів особистості актуалізує питання якості шкільної літературної освіти як провідника української духовності. Потреба плекання національної свідомості українського народу як основи соціального прогресу набуває особливого значення, коли йдеться про едукацію обдарованих дітей, педагогічний супровід яких нині пов'язують із підвищенням інтелектуально-творчого потенціалу країни. Це зумовлює спрямування фахового інтересу на дослідження методичних аспектів організації наукової роботи учнів-членів МАН під час опрацювання творів миколаївського поета Д. Кременя, у глибоко інтелектуальній ліриці якого гостро відчувається поетизація національної ідеї, патріотичних почуттів, духовних пошуків героїв, що безумовно здійснює виховний вплив на читача, здатного «піднятися» до рівня митця та його ідеалу.

На сучасному етапі предметної методики проблему дослідно-пошукової роботи учнів-членів МАН науковці увиразнюють у площині диференційованого підходу до шкільного вивчення літератури на профільному рівні, що реалізують через її поглиблене опрацювання. Ідеться про один із напрямів модернізації сучасної школи, що формується з урахуванням інваріантного змісту навчання на загальнодержавному рівні, відповідає освітньому стандарту та який Н. Волошина, Є. Пасічник, А. Ситченко, В. Шуляр пов'язують із проблемами позашкільної роботи з літератури.

Значну увагу питанням методики вивчення громадянської лірики поета-краянина, зокрема з позицій історіософії, приділили В. Шуляр та Є. Гаркуша. Інші суттєві методичні сторони проблеми з'ясували В. Купцова, Л. Назаренко, Н. Яценко, які уточнили змістові та процесуальні виміри читацької роботи учнів. Однак висновки фахівців про специфіку організації науково-дослідницької діяльності учнів-членів МАН та методичні аспекти вивчення громадянської лірики Д. Кременя як видатного представника літературної Миколаївщини можна значно збагатити через системне дослідження основних методичних аспектів цієї роботи.

Метою дослідження є визначення провідних чинників організації науково-дослідницької діяльності старшокласників під час поглибленого вивчення історіософської лірики Д. Кременя у форматі МАН України.

Вибудовуючи вивчення поетичної спадщини Д. Кременя учнями-членами МАН на засадах технологізації освітнього процесу, спираємося на встановлене методологічне підґрунтя організації науково-дослідницької діяльності старшокласників із української літератури у структурі МАН України [5, с. 86–87].

Методичну модель формування компетентного читача-дослідника розглядаємо як систему певних структурних елементів організації їхньої науково-дослідницької діяльності й послуговуємося алгоритмом наукового дослідження з літератури [9, с. 249], визначаючи спрямування тьюторського супроводу словесника за такими аспектами: *вибір теми → обґрунтування актуальності → визначення об'єкта і предмета → постановка мети й завдань → вибір методів → вивчення й аналіз літературно-мистецького матеріалу → робота над спільним складанням плану → укладання бібліографії з теми → аналіз результатів → узагальнення та формулювання висновків → оформлення списку використаних джерел → формування додатків (за потреби) → списку умовних скорочень (за потреби)*. Прокоментуємо найважливіші з них.

Розробляючи тематику НДР учнів-членів МАН за історіософськими мотивами поезій Д. Кременя, можна запропонувати низку актуальних тем, однак для конкретизації визначальних чинників методичної роботи вчителя над її опануванням учнями зупинимося на темі *«Біблійні мотиви лірики Д. Кременя в інтертекстуальному вимірі»* (за збіркою *«Елегія троянського вина»*).

Успіх наукового дослідження школярів значною мірою залежить від методологічно грамотного спрямування керівником літературознавчого гуртка процесу *вивчення й аналізу ними літературно-мистецького матеріалу*. У дослідженні творчого доробку письменника, основною ознакою індивідуальної поетики якого є історіософізм, доречно актуалізувати визначену Ю. Бондаренком систему предметних умінь учнів, що ґрунтується на філософсько-історичних засадах: *а) розмежовувати реально-історичний (фактографічний) та міфолого-ідеаційний аспекти художньої творчості; б) визначати філософсько-історичну та*

інтертекстуальну зумовленість авторської позиції; в) проводити ідеаційну класифікацію висвітлених у творі тем та проблем; г) розрізнати мікро- та макроісторичні картини світу на основі хронотопної та міфолого-архетипної структури тексту; ґ) досліджувати мікроісторичні наративи (художні та біографічні) з допомогою філософсько-історичної системи «феноменальне рутинне»; д) виділяти художні засоби, що забезпечують макроісторичну статику в рамках художніх хронотопів; е) розкривати авторські закономірності макроісторичної динаміки [2, с. 201–202]. Зважаючи на те, що ліричний персонаж Д. Кременя у збірці «Елегія троянського вина» вільно почувається в різних часопросторах, як на рідних кресах, лишаючись міцно закоріненим у свої українські ґрунти циркумпонтійського та срібноземного ареалів [3], науковому керівникові доречно, спираючись на структуру цих умінь, розробити відповідну систему навчальних завдань, виконання яких забезпечить сформованість в учнів заданих способів розумових дій, а також допоможе осягти етапи розвитку людства й художньої творчості поета, розкриє закономірності їхньої взаємодії, наповнить особистісний потенціал дослідників красою й силою Кременевого слова.

Однак до такої серйозної літературознавчої діяльності школярів потрібно підготувати, сформувавши первинні навички самостійної роботи з художнім текстом, засадничим принципом літературного аналізу якого є його розгляд у єдності змісту і форми. Оскільки допомогти учням у цьому призначені знання з теорії літератури, окреслимо методичні аспекти опрацювання в ході гурткової діяльності теоретико-літературних відомостей із обраної теми дослідження за творчістю Д. Кременя. Розпочати роботу з осягнення учнями індивідуального стилю письменника варто на основі розгляду такої його домінанти, як

«історіософічність», дефініційний простір якої охоплює й біблійні мотиви зрілої поезії митця. Сформувавши в учнів на основі текстуальної роботи [4] уявлення про *історіософію в художній літературі* як цілісну концепцію авторового розуміння сьогодення через історичні факти, явища, що образно відображаються в тексті, залучаючи в контекст цього світосприймання читача та провокуючи його на власну інтерпретацію твору, доцільно порекомендувати для самостійного опрацювання літературно-критичну статтю «Літописна історіософія Дмитра Кременя» [3]. Працюючи зі старшокласниками, словесник може спиратися на авторську методику В. Шуляра з вивчення історіософської лірики Д. Кременя в системі позакласної роботи [8], у якій основним принципом осмислення літературної критики є *адаптація теоретичних матеріалів* до читацьких труднощів учнів через укладання хрестоматії з літературно-критичними матеріалами до творчості поета.

Згодом, дотримуючись *формули пізнання теоретичного поняття*: від спостереження за літературним матеріалом і накопичення читацьких вражень – до літературознавчих понять і термінів, пов'язаних із конкретним твором, і далі: до усвідомлення їх загальнолітературного змісту і значення [7, с. 148–149], збагатити теоретичні знання школярів розумінням сутності поняття «інтертекстуальність». Конструктивно підійти до вивчення цього питання дає змогу ознайомлення з прикладами виокремлення й аналізу в поетичних текстах Д. Кременя *перифразів* та *алюзій*, наведених у наукових розвідках миколаївських учених [1; 6], що сприятиме чіткішому розумінню учнями сутності основних складників дефініції та формуванню їх читацько-дослідницького вміння розрізняти й інтерпретувати інтертекстуальність біблійних мотивів у збірці «Елегія троянського

вина». Ідеться про накопичення в учнів мислительних операцій, що стимулюватимуть їхній інтелектуально-художній розвиток на основі формування уявлення про загальні методи мислення й діяльності.

Отже, основними чинниками формування компетентного учня-дослідника у структурі МАН під час вивчення ліричних творів Д. Кременя є: а) моделювання системи підготовки й захисту учнівської НДР; б) цілеспрямоване формування в учнів читацьких умінь, заснованих на філософсько-історичному підґрунті вивчення української літератури; в) застосування орієнтовної основи розумових дій для засвоєння учнями теоретико-літературної інформації.

Література

1. Баденкова В. М., Родіонова І. Г. Лінгвокультурологічний аспект перифраз у художньому мовосвіті Д. Кременя. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Журналістика. Т. 32 (71). № 2. 2021. Ч. 2. С. 1–7.
2. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи : монографія. Ніжин : НДУ імені М. В. Гоголя, 2009. 351 с.
3. Ковалів Ю. Літописна історіософія Дмитра Кременя. *Кремінь Д. Д. Літопис : Вибране*. Миколаїв, 2003. С. 5–16.
4. Кремінь Д. Д. Елегія троянського вина. Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2001. 131 с.
5. Мхитарян О. Д. Особливості наукового дослідження учнів-членів МАН лірики Дмитра Кременя. *Вересень*. Спецвипуск.

2023. Миколаїв: Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2023. С. 82–94.

6. Назаренко Л. А. Специфіка реалізації світоглядних позицій Д. Кременя в збірці «Елегія троянського вина»: до питання вивчення літератури рідного краю в старших класах. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 318–321.

7. Ситченко А. Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах: навч. посіб. для студ.-філ. Київ : Ленвіт, 2011. 291 с.

8. Шуляр В. І., Горкуша Є. В. Історіософська лірика Дмитра Кременя: методика вивчення: навч.-метод. посіб. Миколаїв : Іліон, 2008. 134 с.

9. Шуляр В. І. Літературна освіта учня-читача в позанавчальний час. *Стратегії літературної освіти школярів в системі профільного навчання* : [монографія]. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. С. 239–282.

Небеленчук Ірина Олександрівна,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри

теорії і методики середньої освіти

комунального закладу

«Кіровоградський обласний інституту

післядипломної педагогічної освіти

імені Василя Сухомлинського»

[*nebirina@ukr.net*](mailto:nebirina@ukr.net)

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ УЧНІВ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ ПРО ВІЙНУ

Ключові слова: загальнолюдські цінності, духовність, поетична і пісенна творчість, моральність, патріотизм, націоналізм, обов'язок, війна.

Сучасний освітній процес спрямований на формування ціннісних орієнтирів особистості дитини.

У Державному стандарті базової і повної середньої освіти з-поміж ціннісних орієнтирів визначено такі:

- «утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини...;

- формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;

- плекання в учнів любові до рідного краю» [1].

З-поміж цінностей виокремлюють загальнолюдські або вічні (доброта, любов, гідність, щирість, милосердя, співчуття тощо) і національні (патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять, рідна мова, культура, пошана до державних символів,

любов до мови, звичаїв, обрядів, традицій, національної культури). Орієнтуючись на зазначені цінності, людина піднімається на вищу сходинку буття, а пріоритетним у її житті є орієнтація на моральність, за визначенням В. Стуса, що є передумовою духовності. На переконання психологів А. Маслоу та К. Роджерса, ціннісні орієнтири визначають життєдіяльність людини.

Важлива роль у формуванні ціннісних орієнтирів відводиться літературі. Саме твори художньої літератури виявляють моральний і естетичний вплив на людину, сприяють особистісному зростанню, наближують людину до духовності. Завданням сучасної літературної освіти є формування гармонійної, духовно багатой та національно свідомої особистості.

У модельній навчальній програмі з української літератури для 7-9 класів» для закладів загальної середньої освіти (автори: Таміла Яценко, Василь Пахаренко, Олеся Слижук, Ірина Тригуб) зазначено, що українська література *«сприяє формуванню високих морально-етичних цінностей»* [2, с. 2], вихованню *«національно свідомих громадян України, формуванню патріотизму, гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей на прикладі високохудожніх надбань класичної та сучасної української літератури»* [2, с. 3].

У поетичній і пісенній творчості відображено долю українського народу, його героїчну боротьбу проти поневолення та ворогів. Так, у контексті повномасштабного вторгнення росії в Україну нового звучання набувають пісні січових стрільців «Ой у лузі червона калина...» Степана Чарнецького, воїнів УПА «Зродились ми великої години...» Олеся Бабія, «Мій друже Ковалю...» Миколи Матоли та інші. Ознайомившись із поданими поезіями, можемо зазначити, що Україна тривалий час веде боротьбу за незалежність, волю та право жити на своїй землі. На це

вказують такі сполуки, як *кривавий тан, пожежі війни, злість на ворогів*. Українці в усі часи вважали своїм обов'язком, боронити країну, бути вірними Вітчизні до загину, виступати у кривавий тан, щоб *«визволяти братів-українців з московських кайдан»*. Усвідомлюючи, що бій може бути останнім, українці вважали, що ліпше померти, ніж віддати хоча б клаптик землі. На підтвердження можемо навести такі рядки: *«Солодке нам у бою умирати, / Як жити в пугах, мов німі раби»*.

Сучасна поезія в програмі представлена імена Святослава Вакарчука («Квіти мінних зон», «Місто Марії»), Петра Солодухи («Біля тополі»), Олега Псюка, Івана Клименка («Стефанія»), Сергія Соловія («Азовсталь»), Тараса Тополі («Фортеця Бахмут»), Олександра Рожка («Не сумуй») та іншими. Розкриваючи образи-символи пісень (*калина, фортеця, тополя, сонце, весна, серце, сталь, очі, молитва, Азов, свічка* тощо), варто зосереджувати увагу дітей на таких ціннісних орієнтирах, як відданість Батьківщині, любов до землі, до країни, до матері, до життя. На прикладі героїчної боротьби наших воїнів проти загарбників необхідно розкрити сутність таких понять, як мужність, відвага, воля, честь, свобода, любов.

У контексті вивчення сучасної поезії варто назвати імена поетів і воїнів Володимира Тимчука, Юрія Руфа, Гліба Бабіча, Іллі Чернілевського, Олега Бородея та інших. На прикладі їхніх творів доцільно ознайомити учнів із захисниками донецького аеропорту – кіборгами, із подіями 2014-2023 років, із бойовими діями. Так, Юрій Руф був засновником проекту «Дух Нації». Уважав, що захист Батьківщини є обов'язком кожного громадянина, закликав шанувати мову, культурні надбання країни. Гліб Бабіч – один із засновників волонтерської ініціативи. Тому доцільно буде ознайомити учнів із волонтерським рухом. На

прикладі діяльності волонтерів і творчості зазначених поетів формувати в учнів такі якості, як самовідданість, безкорисливість, щирість, доброта, милосердя, чуйність.

Важливим видом у формуванні ціннісних орієнтирів учнів є бесіда, що спрямована на розуміння таких понять, як націоналізм, держава, прапор, патріот, патріотизм, соборність, державність, ідентичність, нація та інші. Формування ціннісних орієнтирів може здійснюватися на прикладах героїчної боротьби українського народу, починаючи з часів козаччини, і продовжене розповідями про січових стрільців, героїв Крут, воїнів УПА, Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, героїв Революції Гідності та нинішньої війни.

Для роботи над аналізом ліричних творів доцільно використати збірки «Слово, загартоване війною: антологія мережевих текстів (2022-2023 роки)» : у 3-х т. – автор ідеї-упорядник науковець, викладач Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Алла Мартинець. До антології увійшли твори сучасних поетів про події російсько-української війни 2014-2022 років. Це твори Інеси Доленник, Дзвінки Горохтушки, Віолети Кравченко, Анатолія Поліщука, Жанни Франчук та інших. Надзвичайно важлива робота зроблена А. Мартищенець. Як зазначає дослідниця, *«оскільки мережеві тексти не довговічні, можуть зникнути, «втратити автора» чи «отримати» нового, який ніколи нічого подібного не писав, виникла ідея зафіксувати хоча б частину мережевих текстів, що передають емоційні сплески багатьох українців, закарбували у художньому слові велику кількість подій, позначених виснажливою війною»* [4, с. 16]. В антології зібрані тексти людей різних за віком, проте об'єднані єдиною метою – віра у нездоланність наших воїнів

і перемогу України. На прикладі творів, уміщених в Антології, можемо формувати такі цінності, як-от: любов до Батьківщини, відданість, справедливість, почуття дружби, співчуття, милосердя, відвага, незламність духу, стійкість, добро, віра в Перемогу та інші.

Одним із пріоритетних завдань сучасної школи і завдань педагогів є виховання загальнолюдських цінностей, моральних якостей, духовних пріоритетів. Ціннісні орієнтири є передумовою на шляху до духовності. Уроки літератури розглядаємо як уроки духовності. На прикладі героїв творів зосереджуємо увагу на кращих людських рисах. Діти вчать розрізняти добро та зло, не засуджувати героїв, якщо ті мають негативні якості, у такий спосіб діти вчать бути терпими, поважливо ставитися до інших.

Ознайомившись із різними джерелами, зокрема і з творами художньої літератури, можемо окреслити шляхи формування цінностей:

- читання якісної художньої літератури;
- ознайомлення з творами письменників Розстріляного Відродження, сімдесятників, творами сучасної літератури;
- розповіді про Героїв Крут, Революції Гідності, нинішньої війни;
- проведення зустрічей із захисниками;
- перегляд сучасних фільмів про війну, таких, як «Іловайськ 2014. Батальйон Донбас» (режисер Іван Тимченко), «Гвардія» (режисер Олексій Шапарєв), «Снайпер Білий Ворон» (режисер Мар'ян Бушан), «Позивний Бандерас» (режисер Заза Буадзе), «Кіборги. Герої не вмирають» (режисер Ахтем Сеїтаблаєв) та інші.

Важливе місце у формуванні ціннісних орієнтирів, як стверджує Г. Шевчук, займає *«формування історичної свідомості»*

[5, с. 633]. Як зазначає науковиця, «знання історії та культури своєї країни дозволяє усвідомлювати значення й роль України у світі, формувати національну самосвідомість і зберігати історичну пам'ять» [5, с. 633]. На переконання Я. Ружевич, «сутність формування ціннісних орієнтацій полягає у вивченні художніх творів, що відбувається з опорою на усвідомлювання втілених у них цінностей, засвоєння учнями ціннісного потенціалу твору і вироблення вміння обирати позитивні цінності» [3].

Отже,

«Коли настане мир і тишина

У нашій ворогом нескореній країні

Хай пролунає: «Слава Україні!»

В той день, коли закінчиться війна».

Тож Слава Україні! Слава нашим незламним захисникам і захисницям, які стали Героями не лише в дійсності, а й героями художніх творів, живописних полотен, скульптури, музики і є втіленням і взірцем кращих людських якостей, гідних для наслідування.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/.
2. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А.). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf.
3. Ружевич Я. І. Формування ціннісних орієнтацій старшокласників на уроках світової літератури. URL:

https://www.confcontact.com/2013-obrazovatelnij-process/2_ruzhevich.htm .

4. Слово, загартоване війною. Антологія мережевих текстів (2022 рік) : у 3-х т. Т. 1 : Поезія. 305 с. Т. 2 : Проза. 282 с. / автор ідеї-упорядник А. М. Мартинець; передмова А. М. Мартинець. Електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/17816/1/%d0%b0%d0%bd%d1%82%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f_%d1%82%d0%be%d0%bc2.pdf .

5. Шевчук Г. Й. Національно-патріотичне виховання молоді в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. № 5 (19). 2023. С. 630–635.

Новиков Анатолій Олександрович,

доктор філологічних наук,

професор, професор кафедри української мови, літератури та методики навчання

Глухівського національного педагогічного університету

ім. Олександра Довженка

anatoliy14208@ukr.net

У ЧОМУ ВИНЕН ПУШКІН

Ключові слова: дерусифікація, топонімія, літературна освіта, лірика.

Останнім часом в Україні набрали обертів декомунізація й дерусифікація топонімів, пов'язаних із нашим імперським і комуністичним минулим. Однак досі не всі розуміють, чому ми маємо розпрощатися з назвами вулиць і пам'ятниками найбільш відомим класикам російської культури, які жили в далекому минулому. Особливо важливо бути озброєними відповідними знаннями вчителям і студентам педагогічних університетів – майбутнім учителям.

За словами Ігоря Терехова, в Харкові мають перейменувати близько 400 топонімів, назви яких пов'язані з Росією. Проте міський голова проти перейменування окремих топонімів, зокрема таких вулиць, як Пушкінська й Лермонтовська, оскільки не бачить жодної провини авторів «Євгенія Онегіна» й «Героя нашого часу», які жили в першій половині ХІХ ст., в тому, що в ХХ ст. народилася така потвора, як Путін. Справді, хіба винен Пушкін у тих звірствах, які вчиняють на українській землі рашисти майже через 200 років після того, як той, кого в Московії називають «сонцем російської поезії», відійшов у вічність? Однак ті, хто вивчав життя і творчість Пушкіна не поверхово, добре знають, що

поет стояв на проімперських позиціях. Його ідеалом був Петро I – кат українського народу. Знають вони і про те, що московські головорізи на чолі з царським фаворитом Олександром Меншиковим у 1708 р. вчинили з мешканцями Батурина приблизно те ж саме, що й рашисти у наші дні в Бучі, Маріуполі, Ізюмі та багатьох інших українських містах і селах.

Вельми красномовно своє ставлення до згаданих подій в Україні, а надто гетьмана Івана Мазепи, котрий на початку XVIII ст. підняв повстання проти московської тиранії, висловив Пушкін у своїй поемі «Полтава» (1828), яка в радянську добу входила до шкільної програми. Акценти там розставлені досить чітко. Позитивні герої – це Петро I, Меншиков, юда Кочубей, а гетьман Іван Мазепа, Пилип Орлик, звісно, зрадники.

Досить красномовним є й вірш Пушкіна «Друзям», який він написав у 1828 р. після повернення з так званого південного заслання та аналогічного «покарання» у маєтку його матері в с. Михайлівському на Псковщині.

Нет, я не льстец, когда царю
Хвалу свободную слагаю, –
зауважує поет. І далі пояснює:
Его я просто любил:
Он бодро, честно правит нами;
Россию вдруг он оживил
Войной, надеждами, трудами.

Все це написав той самий Пушкін, який гордо заявляв, що він друг декабристів, з якими так жорстоко розправився Микола I. Прикметно, що кардинально змінює свої погляди Пушкін після особистої зустрічі з царем, який пообіцяв йому всіляке сприяння і погодився бути його особистим цензором. Отже, автор вірша «Друзям» точно знав, що цей його твір прочитає імператор, а тому,

мабуть, дуже старався догодити августійшому цензору. Добре знаємо ми і про те, що після смерті Пушкіна цар розпорядився коштом державної скарбниці оплатити всі борги, по суті, придворного поета, за державний рахунок надрукувати його твори на користь родини, вдові виплатити одноразову грошову допомогу в розмірі 10 тисяч рублів тощо. Отже, як бачимо, цар щедро віддячив «вільнолюбному» поету за його нелегку працю на літературній ниві. Вельми актуальним вірш «Друзям» залишається і в наші дні. Особливо якщо спроектувати його на теперішнього російського правителя. Варто лише замінити в ньому Миколу І, прозваного в народі за неймовірну жорстокість Палкіним, на Путіна і все стане на свої місця. Хіба не про Путіна говорять у Росії, що він начебто підняв країну з колін, хіба не Путіну там аплодують за його агресивну війну в Україні? Він постійно «оживляє» Росію війною то в Грузії, то в Сирії, то в Україні. Щобільше, погрожує «оживити» термоядерною війною з країнами блоку НАТО. Ну й родзинка на торті: сам кремлівський цар нещодавно порівняв себе з Петром І – «собирателем русских земель» (Пушкін, до речі, порівнював з Петром І тодішнього самодержця, тобто Миколу І).

Вистачає в теперішній Росії й сучасних пушкіних (звісно, талантом набагато дрібніших), які наперебій прославляють «великі діяння» свого царя, у тому числі й за його бажання жорстоко покарати непокірну Україну, як це у свій час зробив Микола І щодо бунтівної Польщі. Пригадаймо, як це було в добу Пушкіна. У 1830 р. поневолений московитами гордий польський народ укотре підняв повстання проти царського самодержавства, а Микола І, як відомо, потопив його у крові. Прогресивна європейська спільнота виступила з осудом кривавого тирана. Відізвався на цю подію й «друг декабристів» Пушкін, який

написав 1831р. поезію «Наклепникам Росії». Вже сама назва вірша багато про що говорить. Автор твору повністю на боці царського самодержавства. Він закликає Європу не вмішуватися у внутрішні справи імперії. Щобільше, усім незадоволеним такою політикою Миколи I «вільнолюбний» поет погрожує силою російської зброї:

Так высылайте ж к нам, витии,
Своих озлобленных сынов:
Есть место им в полях России,
Среди нечуждых им гробов.

Хіба ці слова автора поезії «Наклепникам Росії» не корелюються з поведінкою теперішньої кремлівської влади? У творчості Пушкіна можна віднайти й чимало інших проімперських творів. Утім, варто сказати кілька слів і про іншого улюбленого поета харківського міського голови – Михайла Лермонтова. Для цього бажано ще раз уважно перечитати його найвідоміший твір – роман «Герой нашого часу» (1840), а також вірші цього періоду. Дія в романі відбувається, як відомо, на Кавказі. Однак у творі не знайти жодного слова співчуття знедоленому чеченському народу, на землі якого вела свою кровопролитну загарбницьку війну Російська імперія. Всюди лише дифірамби російській армії, російській зброї, генералу Єрмолову. Та й сам поет був російським офіцером, який відомий своєю небаченою хоробрістю під час цієї несправедливої війни. За це його двічі представляли до нагороди золотою шаблею. Тобто сам Лермонтов на чеченській землі убивав чеченців! Це гірка правда, на яку ми раніше зазвичай не звертали уваги.

У Лермонтова не було жодних сумнівів у тому, що чеченців, які мужньо захищають від агресора свою вітчизну, потрібно холоднокрівно знищувати. Щобільше, у душі ненависті до гордого кавказького народу, на думку поета, росіяни мають виховувати і

своїх дітей. У цьому неважко пересвідчитись, прочитавши його вірш «Козача колискова пісня» (1839):

По камням струится Терек,
Плещет мутный вал;
Злой чечен ползет на берег,
Точит свой кинжал;
Но отец твой старый воин,
Закален в бою;
Спи, малютка, будь спокоен,
Баюшки-баю.

Поет не тільки виправдовує загарбницькі війни, які веде російський царизм, а й твердо переконаний у тому, що й надалі так має бути. Більше того, він упевнений, що те ж саме мають робити і нащадки тих, хто разом із ним убиває «злих чеченів».

Сам узнаешь, будет время,
Бранное житье;
Смело вденешь ноги в стремя
И возьмешь ружье, –

готує російська мати свого малюка до майбутньої неправедної війни, співаючи йому колискову. Вдумайтеся лише, зброю цей малюк має взяти в руки не для захисту своєї батьківщини, а задля того, щоб підкорювати інші народи. У цьому неважко переконатися, читаючи наступні лермонтовські рядки:

Стану думать, что скучаешь
Ты в чужом краю...
Спи ж, пока забот не знаешь,
Баюшки-баю.

Тут, звичайно ж, ключовими є слова «в чужом краю». Ось такі колискові писав Лермонтов для російських немовлят. Тепер

«виховання» на цій «класиці» ми відчуваємо на власній шкірі і притому не завжди навіть усвідомлюємо, звідки все це взялося.

Не всі, звичайно, російські класики стояли на проімперських позиціях. Є ж ще й поет-декабрист Кіндрат Рилєєв – автор поеми «Войнаровський», у якій позитивні герої козацький полковник Войнаровський і гетьман Мазепа. Обидва вони в його творі борці з тираном Петром І. А ще є повість «Хаджи-Мурат» Л.Толстого, в якій позитивний герой очільник чеченського народу. Це теж правда. Однак треба взяти до уваги те, що зараз у нас війна з Московією. Війна не на життя, а на смерть, оскільки Путін і його кліка хочуть просто знищити нашу державу, навіть саму згадку про Україну. Не треба також забувати про те, що вбивають і гвалтують українців не Путін та члени його уряду, а пересічні російські солдати, які вивчали у школі і Пушкіна, і Лермонтова, і Купріна, котрий щось там писав про честь російських офіцерів. Навіть творчість такого великого гуманіста, як Лев Толстой, не виховала в них кращі моральні якості. Не варто забувати і про те, що більшість росіян підтримують політику свого кремлівського царя щодо війни в Україні. А відтак не можемо ми ані вивчати спадщину їхніх класиків у наших школах, ані залишати назви наших топонімів, пов'язаними з іменами їхніх митців, творчість яких ми колись любили, не вникаючи зазвичай в її сутність (під яким кутом зору подавали вчителі, так і сприймали). А от тепер не сприймається це нашим знедоленим і страшенно ображеним росіянами українським народом. Навіть важко уявити, як може згвалтована російськими нелюдами українська школярка декламувати «Я помню чудное мгновенье...». Навряд чи може вчитель вимагати від неї, її подруг, дітей тих, чії батьки загинули в цій страшній війні, такого «подвигу».

Овдійчук Лілія Миколаївна,

*кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач, професор кафедри української мови та
літератури історико-філологічного факультету
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка С. Дем'янука, м. Рівне
lilia_regi@ukr.net*

СУЧАСНА ПРОЗА ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЗЗСО

Ключові слова: літературна освіта, жанри і стилі сучасної прози для дітей, здобувачі середньої освіти 5-8 класів, духовність, емоційно-ціннісна сфера.

Духовність людини є точкою оперття в нинішньому світі, перенасиченому жорстокими викликами українсько-російської війни, пандеміями хвороб фізичних (тілесних) і духовних (наркоманія, алкоголізм, злочинність).

Духовні цінності тлумачаться науковцями «як універсум духовних надбань людини й людства (знань, ідеалів, норм, ідей та ін.), відносно цілісну систему морально-етичних, філософсько-світоглядних, релігійних, естетичних тощо універсалій і максим, які є суспільно та особистісно значущими, збагачують сенсами життєвий світ, стають умовою справді людського буття з різних аспектів людської життєдіяльності» [2]. Цей феномен осмислюється філософами, культурологами, педагогами і психологами.

Тому сучасна школа покликана формувати духовні цінності, які вбудовані в контекст літературної освіти. Духовному вихованню особистості, розвитку її духовної культури присвячено

дослідження І. Беха, К. Журби, Г. Мурніної, Е. Помиткіна. О. Гончар писав: «Духовність людини така ж тонка, як озоновий шар, що захищає планету. Тонка й тендітна, а забезпечує життя у всіх його видах. Коли проломлено шар духовності – гине людина; коли проломлено шар озоновий – приречена планета. Мабуть тільки віра, висока моральність – наука людяності – можуть прийти сучасному людству на допомогу». [1, с. 291]

Сучасна проза для дітей є одним із факторів, який здатний протистояти духовній деградації наскрізь інформатизованого, комп'ютеризованого, діджиталізованого покоління і сприяти активному розвитку духовної сфери особистості.

У кінці 90-их років ХХ та початку ХХІ ст., тобто період відновлення незалежності України, з'явилося багато нових імен і велика кількість текстів, адресованих дітям. Поряд із класиками (Всеволод Нестайко, Анатолій Дімаров, Анатолій Костецький, Володимир Рутківський, Ярослав Стельмах), які продовжували творити у царині дитячої літератури, постало ціле гроно письменницьких імен, чия творчість призначалася для підлітків, учнів 5-8 класів або здобувачів середньої освіти (як нині в освітній сфері прийнято називати школярів). Це Іван Андрусак, Валентин Бердт, Леся Воронина, Олександр Гаврош, Сергій Гридін, Олександр Дерманський, Оксана Думанська, Марина та Сергій Дяченки, Андрій Кокотюха, Оксана Кротюк, Оксана Луцєвська, Галина Малик, Зірка Мензатюк, Марина Павленко, Ігор Січовик, Наталка Сняданко та ін. Дитяча проза за жанрово-стильовими різновидами умовно може бути класифікована таким чином: казкова, фантастична, пригодницька, історична, біографічна, реалістична.

Проблеми сучасної літератури для дітей нині досліджують У. Гнідець, С. Іванюк, Т. Качак, В. Кизилова, Л. Круль,

Л. Лебедівна, Н. Марченко, І. Мацько, Л. Овдійчук, О. Папуша, Б. Салюк, О. Січкара, Л. Чередник.

Мета цієї розвідки – окреслити духовні орієнтири сучасних текстів для дітей.

Казковий жанр дає можливість авторові розкрити важливі проблеми сучасності, виявити творчу індивідуальність, долучити читача до естетики казки, запросити до роздумів і співпереживання. Казкові мотиви різноманітні, проте й для них характерне поєднання фантастичного і реального, чарівного і прагматичного, матеріального і духовного. Це стосується і персонажів: вигаданих та реальних.

Провідним жанром сучасної прози для дітей є *літературна казка* з модифікованими жанрами: казкова повість (Г. Пагутяк «Втеча звірів, або Новий бестіарій», В. Рутківський «Бухтик з тихого затону»), повість-казка (Ю. Винничук «Місце для дракона»), казкова хроніка (роман) (О. Росич «Розбійник Пинтя у Заклятому місті»), фантастична казка (Галина Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»), казка-драма (З. Мензатюк «Дочка Троянди»), «адресована казка» (О. Росич «Джованні Трапатоні» – казка для підлітків, їхніх батьків, дідусів та бабусь), збірки казок, поєднаних одним наратором або спільним місцетворенням чи «місцеперебуванням» (Д. Матіяш «Казки від П'ятинки», З. Мензатюк «Київські казки», М. Павленко «Казки із Ялосоветиної скрині»).

Протиборство Добра і Зла в казці завжди завершується перемогою Добра, – а це найважливіший духовний і моральний чинник, який формує світогляд, мораль, загалом впливає на емоційно-ціннісну сферу підлітків.

Історична проза для дітей представлена власне історичними творами: романами-трилогіями «Сині Води», «Джури козака

Швайки» В. Рутківського, діалогією «Іван Сірко – великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко.

Специфічними ознаками творів цього жанрового різновиду є органічний зв'язок із фольклорними творами: легендами, переказами, думами, історичними піснями. Спостерігається й поживлений інтерес до українського феномену характерництва. Цей своєрідний Орден сформував легендарну касту характерників, які мали незвичайні здібності і застосовували їх в бою, в побуті, і в лікарській справі. «Ще однією важливою ознакою історичних творів для дітей є їхня особлива проекція на читача: не тільки запросити до споглядання подій у минулому, а викликати особистісне ставлення, певні почуття, спонукати до оцінки зображуваного та усвідомити зв'язок між давноминулим і сьогоденням. Безсумнівно й те, що згадані тексти «відповідають духові зображуваної епохи». [37, с.37]

Висока духовність, притаманна героям цих літературних текстів, формує у молодого покоління почуття любові до рідної землі, гордості за волелюбний український народ, а також розуміння і відчуття національної самоідентифікації.

Популярними серед читачів-підлітків є *пригодницькі, пригодницько-детективні та пригодницько-фантастично-детективні, фантастичні твори та фентезі*. У цьому жанрі активно працюють Л. Воронина, А. Кокотюха, Галина Малик, З. Мензатюк, Сергій Оксенік, М. Павленко, Г. Пагутяк, М. та С. Дяченки.

Основа сюжетів цих творів – розкриття таємниць, злочинів, подорожі світами, неймовірні пригоди. Головні герої – сучасні діти-підлітки, наділені характерними рисами: допитливістю, непосидючістю, спостережливістю. Вони керуються шляхетними мотивами: хочуть допомогти усім, хто в біді, кому загрожує велика

небезпека (як собі уявляють персонажі), ну й, безперечно, амбітними – бажання зробити героїчний вчинок, прославитися.

Особливостями сюжету і композиції є підпорядкування авторській ідеї: простежити, як відбувається процес дорослішання персонажів, усвідомлення й утвердження себе у світі однолітків і дорослих. А найважливіше – показати, як герої перемагають свої вади, слабкості, страхи. Це своєрідний квест – подорож, власне дорога як мандри у часопросторі з шляхетною метою: допомогти іншим й одночасно – це дорога до себе (шлях у собі) внутрішньо змінених.

Хронотоп у цих творах поєднує реальний і фантастичний час і простір. Адже у кожному з творів дія відбувається тут і зараз, у наш час, і це впізнавано за елементами побуту, соціуму. Головні герої живуть звичними реаліями вдома, у школі, займаються улюбленими справами, спілкуються з друзями, батьками, по-різному проводять вільний час. Однак вони потрапляють у ситуації, коли пригоди неминучі. Цьому передують зав'язка – несподівана зустріч, таємнича подія, загадка, яку треба розкрити, бо від цього залежить чиясь доля, навіть життя.

У жанрі *реалістичної прози* написані твори В. Бердта, С. Гридіна, О. Думанської, О. Луцевської, О. Яблонської. Усі твори: «Мій друг Юрко Циркуль та інші» В. Бердта, «Не такий» С. Гридіна, «Дівчинка з передмістя» О. Думанської, «Друзі за листуванням», «Найкращі друзі», «Інша країна» О. Луцевської, «Як я руйнувала імперію», «Дике літо в Криму» З. Мензатюк, за винятком «Золотої серединки» О. Яблонської, – це повісті. Реалії життя дитини у світі дорослих, дорослішання, пошук себе, адаптація в соціумі, формування духовних і моральних цінностей – така тематика реалістичної прози. У творах діють реальні персонажі у реальній дійсності, проблеми актуальні, цілком

реальні, не завжди вирішувані. Творам реалістичного характеру притаманна певна авторська позиція щодо зображуваного, яка виявляється насамперед у змісті, семантиці, поетиці. Автори зосереджують увагу на зовнішніх і внутрішніх виявах поведінки персонажів, на факторах, які зумовлюють логіку вчинків. Основним рушієм є різні конфлікти: між батьками і дітьми, однолітками, однокласниками. Найчастіше ці конфлікти морально-етичні, рідше – соціальні, соціально-побутові. Час і місце дії не названі конкретно, проте реальність створюється за допомогою певного тла, на якому відбуваються події: інтер'єри, побут, школа, табори відпочинку, місця для розваг школярів тощо. Важливим елементом художності у творах є мова персонажів. Образ, тип сучасного школяра у літературних творах як «мовної особистості» дуже неоднорідний. Одні послуговуються майже бездоганною українською мовою, інші не надають цьому значення або й хизуються своєю «сучасною» сленговою мовою, суржилом. Ще один типаж персонажів – це такі, хто знаходиться посередині, бо незнання мови їх непокоїть, тому й намагаються ставати кращими.

Потенціал художніх творів різних жанрів, тематики, стилів у формуванні духовного світу школяра, його емоційно-ціннісної сфери насправді невичерпний. Тому словесникам варто активно звертатися до цієї скарбниці і прилучати до читання своїх учнів на уроках і в позаурочний час, вивчаючи текстуально або на уроках позакласного читання.

«Процес духовного розвитку особистості, активізації її духовного «Я» невід'ємно пов'язаний з упорядкуванням ідеалів, цінностей та смислів. Досягнення гармонії в ціннісно-смісловій сфері особистості є важливим результатом процесу духовного розвитку, який не позбавлений криз і протиріч. Зокрема, різноспрямованість ідеалів, цінностей і смислів спричиняє

внутрішньо особистісний конфлікт – духовний дисонанс, який визначено як негативний спонукальний стан, зумовлений дією декількох суперечливих ціннісно-сміслових установок особистості, що формувалися одночасно або на різних вікових етапах життя. На відміну від когнітивного, духовний дисонанс детермінується дією трьох складових – ідеалів, цінностей та смислів, які не завжди усвідомлюються особистістю. Потреба в подоланні духовного дисонансу спонукає особистість до активного духовного саморозвитку, упорядкування цінностей, віднаходження конструктивних життєвих смислів, реконструювання образу «Я». [4, с.13]

Для реалізації такого духовного саморозвитку, досягнення гармонії в ціннісно-смісловій сфері сучасного здобувача загальної середньої освіти, безперечно, література є одним із найпотужніших чинників.

Література

1. Гончар О. Щоденники: У 3-х т. Київ: Веселка, 2004. Т. 3. С. 228.
2. Наконечна О. П. Духовні цінності. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>
3. Овдійчук Л. М. Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей. *Українська література у загальноосвітній школі*. 2015. №1. С.35-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2015_1_11
4. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді [Текст] : автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2009. 42 с. <http://surl.li/nvoqf>

Павленко Діана Ігорівна,
студентка II курсу магістратури
філологічного факультету
Національного університету
«Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка,
dianapavlenko2000@gmail.com

Науковий керівник:
Сазонова Олена Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

МІСЦЕ КНИГИ «МЕСОПОТАМІЯ» У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Ключові слова: Сергій Жадан, «Месопотамія», сучасна українська література, позакласне читання, старша школа.

Одним із популярних серед молоді сучасних письменників є Сергій Жадан, який зараз активно займається і волонтерською діяльністю. Художній доробок автора – явище оригінальне і визначне. Починав свою літературну кар'єру він із написання віршів, проте з початку ХХ століття автор став чергувати видання своїх поетичних і прозових збірок. За схвальними відгуками читацької аудиторії та літературознавців, і те й інше йому вдається писати досить майстерно.

Поява книги «Месопотамія», друкуванням якої займалося харківське видавництво «Клуб сімейного дозвілля», відбулася у 2014 році. Передували «Месопотамії» такі прозові праці автора, як: романи «Депеш Мод» (2004), «Anarchy in the UKR» (2005), «Ворошиловград» (2010), збірки оповідань «Гімн демократичної

ХІ ВОЛОШЕНСЬКІ ЧИТАЧІНЬДІ. «ШКІДЛИВА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ТРАДИЦІЯ І НОВАТОРСТВО»
молоді»(2006), «Біг Мак та інші історії» (2011) тощо.

Твір «Месопотамія» користується попитом серед читачів та вкотре підтвердив оригінальність ідеостилю автора. У 2015 році за «Месопотамію» письменник став володарем премій «Angelus» та Президента України «Українська книжка року». Читачі, критики та літературознавці здебільшого схвально відгукуються про працю С. Жадана. Зокрема, літературна критикиня О. Щур наголошувала: «У підсумку маємо добре зроблену книгу. До неї важко причепитися з формального боку: вона справді гарно написана, а переплетення людських долів відбувається логічно і гармонійно, відповідно до законів хорошої літератури» [5].

Події твору розгортаються у місті Харків, де навчався і проживає тепер письменник. Причиною вибору саме цього міста є особливе ставлення самого Сергія Жадана до нього, про що каже автор в одному з інтерв'ю: «Все ж таки була мета повернути більше уваги до цього міста, тому що Харкова у літературі, на жаль, не так багато. Мені його, скажімо, бракує. Тому хотілося зробити таку дуже міську книгу, дуже урбаністичну і, власне, взяти за основу саме харківські ландшафти» [3].

Під час презентації «Месопотамії» у різних містах Сергій Жадан каже про те, що вона є це найбільш особистою, приватною його книгою, оскільки про Харків він ще ніколи так лірично не писав. У ній дуже мало якихось зовнішніх, політичних, соціальних речей, а натомість дуже багато речей, які для нас є надзвичайно важливими, але які ми не завжди готові розказати.

Збірка «Месопотамія» наскрізь просякнута любов'ю та жагою до життя. І хоча вона структурно складається з двох частин, але ми можемо стверджувати, що вони становлять собою одне ціле. Іноді читачі навіть вказують на те, що складно визначити, чи вірші є доповненням до оповідань, чи навпаки. Саме це і

увиразнює збірку з-поміж інших творів Сергія Жадана. Вона «зроблена спеціально з такими внутрішніми пастками, через які її дуже легко можна прочитати як збірку любовних історій з банальним сюжетом» [4]. Для того аби зрозуміти підтекст твору, необхідно до цього лише «прочитати якийсь десяток-другий книжок» [4], оскільки там все лежить на поверхні.

Як відомо, заголовки є важливим елементом праць, оскільки їхнє потлумачення допомагає краще проаналізувати ідейний зміст твору. Зазвичай, Сергій Жадан обирає для своїх творів невластиві українській мові лексеми. Аналізований твір не став винятком. Книга має назву «Месопотамія», що позначає територію між двома річками, Тигром і Єфратом, де, по суті, почалася історія людства. Автор аргументує назву тим, що майже всі події відбуваються між двома вулицями: Пушкінською і Шевченка. А ще тим, що місто Харків знаходиться між двома річками – Лопанню і Харковом. Ми також можемо провести асоціації, що це «межиріччя» для кожної людини – постійний вибір між двома «річками». Під цими «річками» перебуває розуміння добра і зла, кохання і ненависті, дії та пасивності тощо.

Критична рецепція одностайна, що між усіма прозовими творами Сергія Жадана є подібність. Проте з кожним разом письменник усе більше удосконалює свою майстерність, «відточуючи» індивідуальні літературні прийоми, які так подобаються читачам. Літературна критикиня О. Щур відреагувала на появу «Месопотамії» такими словами: «Укотре Сергій Жадан написав хорошу книжку. Вона схожа на попередні своїм специфічним смаком і запахом.<...>Вірний читач, із тих, хто любить, щоб книжка ніколи не закінчувалася, знайде тут повторення улюблених прийомів.<...>Вдалі порівняння, ліричні відступи, що вивертають людям душу, калейдоскопічні зміни

незліченних персонажів-маргіналів, ностальгія на руїнах минулого і надання безнадійному приреченому світові вищого сенсу уже тим, що про нього хтось захотів написати...» [5].

Книголюби читають художню літературу не тільки, аби насолодитися сюжетом, а й заради цікавих образів. Останні в «Месопотамії» є досить неоднозначними та своєрідними, і водночас такими «своїми» для читачів. Особливість персонажів твору полягає в тому, що «вони всі більш-менш з одного кола – недавні спортсмени, захоплюються джазом і рок-н-ролом» [1; с. 61]. І якщо порівнювати їх із героями інших творів автора, то можна помітити певну схожість, типовість. В одному з інтерв'ю Сергій Жадан підтверджує це: «Зазвичай герої моїх книжок подібні за психотипом. Вони намагаються щось знайти, розв'язати низку проблем. <...> у їхньому серці є певна гризота, яку вони намагаються якось подолати, є той вогонь, який вони прагнуть або розпалити ще більше, або загасити» [4].

Автор передмови до «Месопотамії» В. Неборак характеризує цей твір як розповідь про одне середовище, де персонажі подорожують з однієї історії в іншу, а потім – у вірші. Також літературознавець зазначає, що цей текст можна вдало екранізувати, а вірші – покласти на пісні. Але при цьому засобами кіно складно буде передати розкішні порівняння й метафори, які використовує Сергій Жадан [2].

Читачі та літературні критики також звертають увагу на високий рівень афористичності мови у творі «Месопотамія». Текст уже «розбирають» на цитати читачі: хтось підписує фото у фейсбуці, хтось поширює у вигляді історій в інстаграмі, хтось використовує як епіграф до власних творів тощо. Хоч Сергій Жадан і говорить, що ця книга надзвичайно харківська, але він пише про те, що є актуальним і для тих, хто живе поза межами

Харкова. Тому книги Сергія Жадана і мають таку популярність не тільки серед українців, а й за кордоном.

На наш погляд, І. Дзюба дуже влучно охарактеризував «Месопотамію» Сергія Жадана, вказавши, що в ній «є якийсь ореол небуденності над сірими буднями слобожанської Месопотамії – з її спорожнілими заводами й замуленими річками, з її яблуневими садами й пивними барами, з вокзалами й базарами, з таємничими науковими лабораторіями, з водосховищами й підземними ходами старих фортифікацій, з легендами про відьом, які вподобали це місто, й постлегендарними відьомськими практиками пересічних месопотамчанок, з темними порослими травою подвір'ями й синім небом над ними, – мабуть, ніхто ще так докладно не описав «зовнішність» цієї занепакої Месопотамії, торкаючись і невловного в ній, і життєвої снаги її потовкущої людності»[1; с. 66]

Із усього вищенаведеного можемо зробити висновок, що «Месопотамія» посідає особливе місце у творчості Сергія Жадана. По-перше, бачимо цікаве поєднання як прозових оповідань, так і поезії, що становлять собою єдине ціле. По-друге, автор у творі описує життя мешканців міста, у якому проживає і сам. По-третє, є найбільш інтимною книгою письменника. Зважаючи на цікавість, оригінальність та актуальність «Месопотамії», її можна запропонувати до вивчення на уроках позакласного читання у 10-х чи 11-х класах.

Література

1. Дзюба, І. М. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ: Либідь, 2017. 112 с.
2. Неборак В. Щемка залежність від очікувань і розставань. *Жадан С. Месопотамія: збірка оповідань і віршів*. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2014. С. 5–6.

3. Сергій Жадан: Боротьба триває, ніхто не розслабляється, ніхто нікуди не йде. URL: <https://kontrakty.ua/article/77263>

4. Терен Т. Сергій Жадан: Ніколи не ставився до літератури, як до альпінізму чи спорту. URL: <https://starylev.com.ua/news/sergiy-zhadan-nikoly-ne-stavyvsya-do-literatury-yak-do-alpinizmu-chy-sportu>

5. Щур О. Фірмові любов та сум від Жадана. URL: <http://litakcent.com/2014/02/13/firmovi-ljubov-tasum-vid-zhadana/>

Павленко Марина Степанівна,

член Національної спілки письменників України,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української літератури,

українознавства та методик їх навчання

Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини,

mpavlenko7@gmail.com

ТВОРИ СУЧАСНИХ АВТОРІВ У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ: ПОГЛЯД З БОКУ ПИСЬМЕННИКА

Ключові слова: школа, сучасна література, письменник, художня вартість, актуальність, гуманістична ідейність, зв'язок з життям, захопливий сюжет.

Так склалось, що письменницький доробок авторки цієї розвідки має досить давній і тривалий досвід потрапляння на сторінки шкільних підручників, читанок і хрестоматій. Вперше це сталося 1992 року – в читанці для 3 класу «Біла хата», впорядкованій Д.С.Чередниченком, був розміщений чотирирядковий вірш «Через місточок – павутинка, мов місточок...» [5, с. 194].

З 2015 року до шкільної програми 7 класів України ввійшла повість «Русалонька з 7-В або Прокляття роду Кулаківських» [4]. З 2016 – для вивчення у початкових класах запропоновано казку «Півтора бажання» [2, с. 114-119]. І нарешті, з 2023 року – для вивчення у 6 класах України – оповідання «Янголи для Павлуся Тичини» [5, с. 201-212], взяте з книги «Про Павла Тичину...» [1].

Це якщо не рахувати, що час від часу успісках творів, рекомендованих для читання, з'являлись чи то повість-казка для початкових та середніх класів «Домовичок з палітрою», повість

для того ж віку «Миколчині історії», повість для середніх класів «Моя класнюча дівчинка» та – для підлітків же – інші повісті-частини циклу «Русалонька з 7-В...».

Цікаво, що в більшості випадків перемовини стосовно введення вище названих творів у шкільну програму велись або з видавництвом, якому належать авторські права, або й узагалі не велись. Таким чином, авторка дізнавалась про публікацію в останню чергу. У зв'язку з чим варто зазначити, що цей процес потребує вдосконалення і все-таки врахування думки (і праці) самого письменника також.

А от питання «Що хотів сказати автор?», яке так часто задається дітям у школі, за таких умов, навпаки, набуває ще більшої абсурдності. Бо тоді щонайменше чемно й логічно було б звертатись з ним не до школяра, а до «живого» письменника й запитувати: «Агов, то що ви хотіли сказати?». Тобто пора взагалі поступово переформулювати це питання й апелювати не до автора, а до самих юних читачів: «А що ТИ бачиш в цьому творі? Що ТИ хочеш сказати про прочитане?» тощо. Це, до речі, стосується всіх творів, а не лише сучасних.

Натомість на факті, що автор – звичайна людина і живе в нашому часі, зацентувати варто, адже це допомагає учням відчувати, що література – це не щось мертве й закам'яніле, вона ось тут, серед нас: жива, динамічна і близька. Такий акцент допоможе й «покійних» класиків вивчати як живих людей (і прикладом, як можна бачити їх «живими», є книга художніх життєписів Павла Тичини, Василя Симоненка, Надії Суровцової, Василя Стуса й Ірини Жиленко «Райдуга в решеті» [3]).

Такий підхід загалом сприятиме наближення сучасних дітей до книги й прищеплення їм любові до читання.

Крім того, важливою умовою введення сучасної літератури в шкільну програму є гуманістична ідейність, актуальність, суголосність інтересам нинішньої молоді, цікавий захопливий сюжет, врахування вікових особливостей, психологічних моментів (особливо якщо йдеться про якісь надто делікатні чи дражливі теми).

І, безперечно, яким би актуальним та цікавим не був твір, він має насамперед бути художньо вартісним і довершеним.

Одним словом, шлях твору до шкільного підручника – процес дуже нелегкий і має враховувати багато складових. Хочеться вірити, що тісна доброзичлива співпраця упорядників та авторів допоможе досягти якнайкращих результатів у цій благородній важливій справі.

Література

1. Павленко Марина. Про Павла Тичину, Надію Суровцову, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленко. К.: Грані-Т (Серія «Життя видатних дітей»), 2009. 120 с.

2. Павленко Марина. Півтора бажання: Казка. // Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання у 1, 2 класах серії «Шкільна бібліотека» / Укладач Тетяна Стус. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. С.114-119.: URL:

https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pochatkova/hrestomatiya_ukr-lit-1-2klass.pdf/

3. Павленко Марина. Райдуга в решеті: Про дитинство П.Тичини, Н.Суровцової, В.Симоненка, В.Стуса, І.Жиленко. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 368с.

4. Павленко Марина. Русалонька із 7-В проти Русалоньки з Білокрилівського лісу. Вінниця: «Теза», 2011. 284с.

5. Павленко Марина. «Через місточок...» // Біла хата: читанка для третього класу. / Упорядник та редактор Д.Чередниченко. К.: Освіта, 1992. С.192.

6. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Яценко Т.О., Пахаренко В.І., Слижук О.А. Київ: ВД «Освіта», 2023. 256 с.:
іл. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/731975>

Пахаренко Василь Іванович,
*доктор філологічних наук, професор кафедри
української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету
імені Б. Хмельницького*
paharenko.2011@ukr.net

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ НОВОЇ ШКІЛЬНОЇ ПРОГРАМИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 8 -9 КЛАСІВ

Ключові слова: літературна освіта, модельна навчальна програма, читацька потреба, дидактична проблема, зміст програми.

Підготовка нових навчальних програм передбачає і збереження, творче використання кращих надбань попередників, але обов'язково і нові ідеї.

Попередня програма, зі змінами чинна досі для 7-11 класів, передбачала поділ шкільної літературної освіти на дві частини: основна школа (5 – 9 класи) і старша школа (10 – 12 класи). В основній школі укладачі запропонували тематичний підхід, у старшій – історико-хронологічний. Але чомусь передбачили його не з 10, а з 9 класу. Ще спричинило явну проблему для авторів підручників та вчителів: як подавати літературу у 9 класі – оглядово (як у молодших) чи системно (як у старших)? [1].

Готуючи нову програму для 7-9 класі, ми усунули цю суперечність. У 7 класі передбачене продовження вивчення художніх творів за тематично-жанровим принципом (як і в 5-6-му). У 8–9 розпочинаємо перехід до хронологічно-стильового принципу. Наголошу: це тільки пропедевтика, скерована на те, щоб сформувані в учнів загальні початкові уявлення про

український літературний процес від давнини до сьогодення. Докладне, системне вивчення цього процесу має відбуватись уже в 10 – 12 класах. У цьому зв'язку мені видається логічним віднести 7 клас до блоку 5 – 6 – підготовчого, а вже 8 – 9 – до базового. Власне, змістовно, дидактично ми так і зробили.

За такої логіки укладання програми дуже важливо зберегти послідовність і взаємоузгодженість курсів літератури у 8–9 і 10–12 класах. Скажімо, у 8–9 передбачене лише оглядове знайомство з мистецькими напрямами та течіями, і то лише найбільш помітними. Так само твори для вивчення запропоновані нескладні й невеликі, доступні й цікаві підліткам саме цього віку. Усе це зроблено з надією, що в старшій школі за принципом наступності цей підхід буде продовжено, поглиблено і розширено.

Ще одна дидактична проблема, з якою ми зіткнулися, – як представляти давню літературу, значною мірою ужитково-повчальну, так, щоб вона викликала інтерес у сучасних підлітків і була їм доступною. Для цього в програмі задіяно кілька прийомів.

Число текстів для вивчення зведено до мінімуму.

Щоб поглибити інтерес, естетичний ефект сприймання, вони поєднані з творами сучасної літератури, у яких віддзеркалена відповідна доба. Скажімо, прадавні часи представляє огляд прадавньої мітології та оповідання Івана Білика «Дарунки скіфів» і вірш Дмитра Кременя «А де ж те скіфське золото?». З руською добою учні познайомляться завдяки «Повчанню дітям» Володимира Мономаха й оповідання Раїси Іванченко «Ярославни».

У програмі кожен добу репрезентує не лише письменство, а й фольклор відповідного часу. Скажімо, вивчення руської літератури розпочинатиметься зі «Старини про Іллю Муромця та Соловія», вивчення літератури козацької доби – з народних дум та

історичних пісень. А потім уже запропоновані твори Семена Климівського та Івана Величковського.

Нарешті, укладаючи програму за хронологічно-стильовим принципом, важливо було водночас не залишити поза увагою підліткову літературу, цікаву для 15-16-літніх. Адже у старшій школі ці твори уже не будуть такими актуальними. Тому цій тематиці присвячене майже все друге півріччя 9 класу. «Панораму сучасної поезії» пропонуємо розглядати 10 уроків, а «Сучасну молодіжну прозу» – 17. Тут представлена й постмодерністська лірика, всуціль молодіжна за тональністю, і сучасна поезія з війни.

Переконаний: захопливими, животрепетними для дев'ятикласників стануть і прозові твори. Наприклад, повість Оксани Думанської «Школярка з передмістя» – про проблеми дорослішання підлітків, шкільне життя, родинні цінності. Повість Степана Процюка «Варвари» про прагнення підлітків ставати патріотами й вільними людьми навіть в умовах тоталітарного радянського режиму. Широка жанрова палітра запропонованої для 9 класу підліткової літератури. Це й шкільна, і психологічна повісті, міське фентезі, роман-тревелог, воєнна повість-притча.

Отже, нова програма розгортає досить широку панораму рідної літератури від найдавніших часів до сьогодення з акцентами на проблемах, мотивах, образах, привабливих та актуальних для сучасних восьми- й дев'ятикласників.

Сподіваюся, цей дидактичний матеріал стане для колег-учителів надійною підосновою для успішного втілення головного завдання літературної освіти: «... вироблення в учнів/учениць усталеної потреби читання високохудожніх надбань класичної і сучасної української літератури» [2].

Література

1. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ-Ірпінь: Перун, 2005. С. 7-8.

2. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахуренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А.) URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20srednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf>

Расевич Любов Петрівна,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри історії української

літератури та компаративістики

Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка,

rasevych.liubov@kpnpu.edu.ua

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ З ІСТОРІЄЮ УКРАЇНИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 9-МУ КЛАСІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, українська література, історія України, національна свідомість, національна ідентичність, урок літератури, 9-ий клас.

Інтеграційні тенденції в сучасному соціумі актуалізують питання ширшого залучення міжпредметних зв'язків до навчання шкільних предметів, зокрема української літератури. Це відповідає діалектичному способу пізнання, яке реалізується з огляду на всезагальний зв'язок і в розвиток усіх речей і явищ у світі. Вивчення української літератури з актуалізацією історичних контекстів особливо органічний. Обидва предмети почасти категоризують як належні до гуманітарної галузі знань, хоча в руслі останніх класифікацій усе ж історію зараховують до соціальних наук, що має сенс. Проте історико-філологічні факультети досі діють у давно визнаній інтердисциплінарній єдності при низці сучасних університетів України. Усе це засвідчує доречність вивчення літератури та історії із застосуванням широкої мережі міжпредметних зв'язків. Ця теза не потребує додаткових доведень, оскільки віддавна стала аксіоматичною в

методиці навчання української літератури, що засвідчують праці іменитих українських науковців у галузі методики навчання української літератури: Таміли Яценко [3], Ганни Токмань [2] та ін.

Однак теза про мету міжпредметних зв'язків на уроках української літератури має бути поглиблена в руслі теперішніх націєтворчих процесів. Фундаментальна праця про «Національна свідомість і літературна космополітика: постколоніальна література в глобальний момент» належить Вейсіну Гую [5]. Взаємозв'язки між літературою та нацією активно вивчаються науковцями, які досліджують соціологію формування постколоніальних націй як культурний дискурс, а не природний розвиток. Замість того, щоб розглядати літературу як витік із уже наявного національного характеру, вони зосереджуються на наративних і дискурсивних вимірах культури, зокрема й літератури, у світлі динамічного впливу з боку національної держави. Література як культурний дискурс більше не є ізоморфною щодо нації, а стає частиною колективного життєвого досвіду людей, а тому не має спеціально визначеної місії наставляти (повчати) та корпоратизувати (від оригінально англ. *corporatize* – перетворювати на незалежну інституцію, у нашому разі – незалежну сутність) національні утворення, осередки. Замість того, щоб артикулювати та демонструвати особливий характер нації через емоційну мову та наративну структуру, література як культурний дискурс інформує та реформує націю. Отже, у глобалізованому світі з його раніше показовими антинаціональними тенденціями ще на початку XXI століття було стверджено, що нації вижили. Активізувались національні антиглобалістські ракурси наукових наративів. Опираючись на естетичну теорію та негативне діалектичне

мислення критика Франкфуртської школи Теодора Адорно, західні автори стверджують що постколоніальна літературна форма та стиль (а до потколоніальних належить також українська нація та, відповідно, література як найжиттєствердніші в усьому цивілізованому світі сучасності) заперечують гомогенізувальний та виключний імпульс унітарної національної ідентичності. Тобто націоналізм не стирає різноманіття всередині нації, не збіднює й не обмежує, однак творить потужний світоглядний вектор. Тобто навпаки, нації є критичними констеляціями, серед іншого, культурних сил, що утворюють суспільну формацію. Отже, усі некрологи нації виявились передчасними. Після становлення постколоніальної літератури та її постколоніальних досліджень як окремих сфер письменництва й наукових студій літературні тексти та їхні автори наприкінці двадцятого та початку двадцять першого століть виявляють критичну національну свідомість, притаманну їхнім індивідуальним соціокультурним контекстам: у глобальний момент ця національна свідомість динамічно залучена як до локально національних культурних континуумів, так і до транснаціональних культурних потоків.

Тема постколоніалізму й культурного простору України активно мусується впродовж останнього десятиліття-двох (наприклад, літературознавцями М. Павлишиним, М. Шкандрієм О. Січенком, Т. Гундоровою та ін.). Ще раніше колоніалізм як проблема української національної свідомості зазвучав лейтмотивом у текстах сучасних українських митців слова (О. Забужко, Ю. Андруховича, О. Ірванця, Л. Костенко та ін.). Однак видається, що методика навчання української літератури, як і загалом українська педагогіка, за багатьма критеріями просто самовідмежовується від питання, яке насправді дуже на часі. Ба більше, це питання виживаності нації, яка геополітично перебуває

в ситуації сусіднього імперського тиску й прямої загарбницької експансії. Інтеграція постколоніальних світоглядних ідей до української системи освіти вкрай потрібне, що засвідчує й теперішня екзистенційна російсько-українська війна: оскільки колоніалізм за три десятиліття незалежності не подолано у свідомості українців, українську ідентичність доводиться відстоювати в смертельному протистоянні.

Однак термін «національна ідентичність» лише разово, побіжно звучить у Концепції НУШ – фактично, головному програмовому документі в напрямі реформування українського освітнього простору. А саме під час тлумачення компетентності «обізнаність та самовираження у сфері культури», що передбачає «глибоке розуміння власної національної ідентичності», але лише (увага!) «як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження *інших*» [1]. Що це, як не нехтування своїм – унікально національним, самобутнім – на угоду толерування в числі тих неокреслених «*інших*» чужих, зокрема й ворожих російських, цінностей – замість того, аби на перше місце ставити національне й розвивати його як ядрну сему в усіх освітніх документах.

Попри гостру потребу фундаментальних перебудов у сфері освіти в бік наповнення її національної ідеєю робота над формуванням національної свідомості має початись уже негайно, тобто в парадигмі наявних нормативних документів, що визначають систему навчання української літератури. Предметом цієї статті (як початкової в запланованому циклі розвідок щодо методики формування національної свідомості учнів на уроках літератури) стала саме програма 9-го класу, оскільки це переломний етап у навчанні української літератури, яка саме з 9-го класу будується за історико-хронологічним принципом (а не

тематичним, котрий домінує в 5–9 класах). Це початок системного вивчення української літератури з обов'язковим урахуванням історико-літературного контексту. У чинній програмі за редакцією Р. Мовчан та ін. міжпредметні зв'язки з історією України заявлено достатньо широко. Зокрема, під час вивчення:

1) українських народних балад «Ой летіла стріла», «Ой на горі вогонь горить» – контекст козацької доби. Серед ключових компетентностей тут – осмислення духовного зв'язку з історичним минулим рідного народу; висловлення суджень про історичні події, реальне й фантастичне в баладах;

2) української середньовічної літератури XI–XV ст. – контекст історії українського середньовіччя;

3) пам'яток оригінальної літератури, зокрема «Слова о полку Ігоревім» – контекст походу новгород-сіверського князя Ігоря проти половців 1185 року; літературного процесу кінця XVIII ст. – першої половини XIX ст., зокрема творчості – контекст доби козаччини; тут учень повинен уміти на рівні предметних компетентностей розповідати про історію відкриття пам'ятки «Слово о полку Ігоревім», історичну основу поеми, а на рівні емоційно-ціннісного ставлення – проявляти повагу до історичного минулого народу та усвідомлювати повагу до історичного минулого народу як вічну загальнолюдську цінність;

4) творчості Івана Котляревського, зокрема «Енеїди» – контекст історії України у XVIII ст.; на рівні ключових компетентностей учні мають пояснювати алюзію на події історії України;

4) повісті Миколи Гоголя «Тарас Бульба» – контекст козацької доби; на рівні предметних компетентностей учні повинні знати культурно-історичні обставини, що впливали на мовний вибір митця, знаходити зв'язок сюжету з історією України;

5) творчості Тараса Шевченка, зокрема поем «Кавказ», «Сон» – історична постать гетьмана Павло Полуботок; поем «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки» – тут ідеться про інтегральний вектор розуміння вісі неперервності історичного часу; на підсумковому уроці про Т. Шевченка, який присвячується світовій величі українського поета, передбачено тему Шевченка та історико-культурного поступу;

6) роману «Чорна рада» Пантелеймона Куліша – історичні події в Ніжині 1663 р. та літопис Самовидця; у межах формування ключових компетентностей учні мають дискутувати про зв'язок історичного минулого з сучасністю.

Отже, окрім прямих вказівок на теми, де ракурс міжпредметних зв'язків із історією України формально представлений у програмі, «присутність» історії України оприявлено в ключових і предметних компетенціях та емоційно-цілісному ставленні. Завдання вчителя української літератури в такому разі полягає в тім, щоб через заявлені твори формувати національну свідомість учнів, сприяти вихованню в них національної ідентичності. Важливо наголошувати на літературі як формі рефлексії історичного матеріалу (у метаісторичному ключі), формі осмислення й ствердження за її допомогою незнищенності української нації та її оригінальної самобутності в словесній творчості.

Література

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 01.11.2023)

2. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі на екзистенціально-діалогічних засадах : автореф.

дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02; наук. кер. В. Г. Дончик ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 42 с.

3. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ–початок ХХІ століття): монографія. Київ : Педагогічна думка, 2016. 360 с.

4. Carnoy M. The demise of the nation-state? *Theoria*. 2001. Vol. 48(97). P. 69–81.

5. Gui W. National Consciousness and Literary Cosmopolitics: Postcolonial Literature in a Global Moment. Columbus : The Ohio State University Press, 2013.

Резніченко Тетяна Володимирівна,
*старший учитель, учитель української
мови та літератури Посад-Покровської
опорної гімназії Чорнобаївської сільської ради
Херсонського району Херсонської області*
reznichenkotv5@gmail.com

УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ – УРОКИ ДЛЯ ЖИТТЯ

Ключові слова: життєва компетентність, читацька компетентність, урок, вчитель, книга, культура читання.

Виховання нової генерації покладається на школу: вчитель має сформувати особистість, здатну застосовувати набуті знання як досвід, критично мислити, творчо вирішувати проблеми, самостійно вчитися, самореалізовуватися, нести відповідальність за прийняті рішення. Сучасний випускник школи – це патріот України, носій української культури, досконало володіє державною мовою, спілкується нею, виявляє усвідомлене бажання до самоосвіти, орієнтується в інформаційному просторі, використовує досягнення науково-технічного прогресу, дотримується здорового способу життя, активний, відповідальний у громадському та особистому житті [2].

Структуру компетентнісної педагогіки можна уявити своєрідним будинком, фундаментом якого є загальнонавчальні, а дахом – життєві компетентності. Якщо фундамент надійний, то міцність даху не підлягає сумнівам. Важливо бути професіоналом своєї справи.

Вчити, спираючись на життєвий досвід учнів, застосовуючи набуті знання у практичній діяльності, розкриваючи практичну

значущість знань, поєднуючи вивчені основи наук із різними видами діяльності.

Навчання йде від читання: «Щоб загальний розвиток дітей стояв на високому рівні...навчіть дитину насамперед добре читати...». Без уміння швидко, свідомо, виразно читати й сприймати прочитане «не може бути й мови про успішне навчання» [1, с. 443].

В умовах широкого доступу до медіа-ресурсів художня книга для сучасних учнів поступово втрачає своє призначення вчити, розвивати, вдосконалювати. Як наслідок стає більш актуальною проблема формування у підростаючого покоління мотивації до читання, культури читання, розвитку усталеної потреби у систематичному читанні.

Проблема формування читацьких компетентностей – одна з головних в освітньому процесі: від уміння добре читати залежить розумовий розвиток школяра [4, с. 443].

Сьогодні читання пронизує кожен аспект нашого життя. Воно є основою знань, освіти, пізнання, професії та повсякденної діяльності людини.

В. Сухомлинський зазначав, що «Про знання можна говорити лише тоді, коли вони стають чинником духовного життя, захоплюють думку, інтерес. Активність, життєвість знань – це вирішальна умова того, щоб вони повсякчас розвивалися, поглиблювалися. Знання лише й тоді живуть, коли розвиваються й поглиблюються» [4, с. 452].

Уміння читати – це не лише оволодіння технікою читання та здібність, сформована в ранньому віці. Читання – це основа навчання, навички, які найнеобхідніші упродовж усього життя; необхідність та здатність учня усвідомлювати прочитане, готовність до вибору читання тієї інформації, яка відповідає

вирішенню пізнавальних завдань; ті уміння, навички, компетентності особистості, які розвиваються та вдосконалюються протягом життя; специфічна форма комунікативно-пізнавальної діяльності особистості, яка сприяє засвоєнню інформації з тексту, збагачує інтелект учня-читача, і є тим чинником, що спонукає до самоосвіти та саморозвитку [5, с. 100].

Рівень читацької компетентності як пріоритетний компонент загальноосвітньої підготовки учня залежить від того, наскільки є ефективним читання. Ефективне читання формує високий рівень читацької компетентності.

Важливість формування в учнів умінь вдумливого продуктивного читання є необхідною умовою успішного шкільного навчання з різних предметів, що й зумовлює розуміння читацької компетентності як ключової для всіх шкільних навчальних дисциплін та відповідно предметної мовно-літературної галузі освіти.

Новітні технології все більше проникають у життя людей, з одного боку вони приносять користь, з іншого – викликають побоювання, занепокоєння. Ця хвиля зачепила і дітей, їх поглинуло віртуальне середовища, якому притаманна кліповість та фрагментарність, короткі повідомлення, особисте життя в «селфі», «тік-ток» тощо. Змінюються пріоритети, цінності, життєві орієнтири.

Читацька культура – це достатня сукупність знань, умінь читача, які дозволяють повноцінно та самостійно засвоювати інформацію, оперувати нею. Сформовані читацькі вміння – це вміння читати, сприймати, здобувати інформацію з різноманітних джерел, це здатність учнів розуміти прочитаний текст, аналізувати його за змістом, критично оцінювати інформацію, висловлювати власну думку, формулювати гіпотези, висновки, долучатися до

надбань світової культури, розширювати особисті культурно-пізнавальні інтереси [1].

Читання розвиває словниковий запас, аналітичні здібності, критичне мислення, логіку, дозволяє ширше бачити світ і не стати залежними від сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій.

В. Сухомлинський зауважував: «Читати, не відірвавшись ні на мить погляду від книжки, – це ще не читання». Читання має бути осмисленим, свідомим. Діти пробігають очима текст, незнайомі слова. Учень, який в процесі читання нічого не може сприйняти, по суті не вміє одночасно читати й думати, а це якраз і не можна назвати свідомим читанням» [4, с. 477].

Учитель має виховати у дітей непримиренність до незнайомих слів при читанні тексту, навчити дружити з тлумачним словником. Формування у дітей відчуття душі слова – це шлях до пізнання, до оволодіння мовленнєвим багатством.

На уроках української літератури, зважаючи на сьогоденні реалії, слід змістити акценти з тих епізодів у художніх творах, які передають жорстокість, агресію. Такі моменти прослідковуються у зображенні батальних сцен (наприклад, бій козаків, тухольців з монголо-татарами у повістях І. Франка «Захар Беркут», А. Чайковського «За сестрою»). На уроці доречніше подати картини бою козаків з монголо-татарами завуальовано, загально, окресливши масштабність та геройство, патріотизм, мужність персонажів, без посилення на текст, бо зображене в тексті повісті може спровокувати у дітей стрес.

Цитати, крилаті вислови, афоризми привертають увагу дітей, викликають інтерес, дехто занотовує, навіть вчить напам'ять. Тому для вчителя української мови та літератури висловлювання українських та світових митців художнього слова, всесвітньо відомих людей Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки,

І. Франка, Л. Костенко, Сократа, Сенеки, Матері Терези, Білла Гейтса – безмежний простір для використання на уроках як ілюстративного матеріалу, висновків, аргументів, прикладів.

Для створення емоційності уроку є доречним використання висловлювань видатних людей, зважаючи на вік дітей, їхній життєвий досвід, психоемоційний стан.

Сьогодні не може бути навчання ефективним без формування інформаційної компетентності. Важливо стимулювати роботу учнів із різними джерелами інформації: підручником, таблицями, додатковою літературою, Інтернет-ресурсом, привчаючи дітей до інформаційної гігієни.

Можливості уроків української літератури у формуванні психосоціальних навичок учнів досить великі, якщо не сказати безмежні. Наприклад, у творах: Ліни Костенко «Крила» (всі мають «крила», але «крила» у кожного свої, «крилатість» проявляється індивідуально); Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти людина» (часом наперекір і всупереч треба прагнути до відкриттів, до нового, і починати треба з себе, відкривши себе заново, людина здатна оволодіти тим, що змінить світ, її саму); Ірини Жиленко «Гном у буфеті», «Жар-птиця», «Підкова» (створені образи надихають на відверті роздуми про дружбу, доброту, красу, про щастя і про шляхи до нього, про те, що реально може врятувати світ).

Робота на платформі «Google classroom» забезпечує ефективне проведення уроків, перевірку та контроль знань, взаємодію учасників освітнього процесу, здобуття інформації, обмін нею. Платформа є зручною, безпечною, доступною в користуванні.

На уроках української літератури добре спрацьовують ілюстративні матеріали, які можна представляти в презентаціях,

створених малюнках, опорних схемах тощо. Презентації – зручна та ефективна форма дистанційного навчання. Основними перевагами використання навчальних презентацій в освітньому процесі є підвищена інтерактивність та ефективність сприйняття. До наповнення презентацій потрібен особливий підхід. Створений матеріал, від естетичного вигляду до змісту кожного слайда, повинен бути доступним, логічним, стимулювати мотивацію до навчання, легко запам'ятовуватися і швидко сприйматися.

Проведення уроків з позакласного читання формує читацькі смаки, долучає до кращих зразків художніх творів відомих українських та світових письменників, розвиває критичне мислення, формує життєві компетентності. В оновлених навчальних програмах з української літератури для 10-11 класів (2016) вказується, що мета таких уроків – «задовольнити індивідуальні читацькі інтереси, потреби, зацікавити читанням, удосконалити читацькі вміння і навички, зокрема самостійної організації і здійснення читацької діяльності, сформувати індивідуальну освітню програму» [3].

Під час навчання все має відбуватися в системі: спираючись на відоме, подавати нове, здійснюючи міжпредметні зв'язки, поглиблювати та удосконалювати уже відоме, рухатися треба не хаотично, а цілеспрямовано.

Література

1. Калман В. Г. Формування читацьких навичок і умінь. URL: <https://naurok.com.ua/mayster---klas-formuvannya-chitackih-umin-i-navichok-76679.html>
2. Навчальні програми для 6-9 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

3. Навчальні програми для 10-11 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Київ, 1988. 304 с.

5. Яценко Т. О. Development of readership competence of students in the conditions of the information society (application of variational forms of organization of literary studies). *Книга в академічному дискурсі: філологічний, методичний та мистецтвознавчий аспекти*: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науко-практичної інтернет-конференції. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 99-104.

Сазонова Олена Володимирівна,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*

olena-olena.09@ukr.net

Трубіна Карина Сергіївна

*студентка магістратури філологічного факультету,
спеціальності 014. 01 Середня освіта
(Українська мова та література. Англійська мова)*

Національного університету

*«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
*truekarry@gmail.com**

ПРОБЛЕМА ДОЛІ ТА СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ В. СТУСА

Ключові слова: проблема долі та свободи, особистість, шістдесятництво, світогляд, стоїцизм, лірика.

Найчастіше людині доводиться обирати – як вчинити, чию сторону прийняти, яким шляхом піти. Для митців 60-х років ХХ ст. вибір був, на перший погляд, не стільки екзистенційним, як моральним, але, по суті, їх життєва та світоглядна позиції унеможливлювали такий вибір. Детермінована максималістська позиція чітко окреслювала їхню поведінку, а тому й долю. В. Стус, як найяскравіший представник шістдесятників, підтверджує цю тезу. Свобода і доля для нього були нерозривно пов'язані. Тому сублімація автобіографічних моментів для поета була зрозумілою. Більшість його ліричних творів підтверджують цю думку. Без свободи людина-шістдесятник не уявляла життя.

Український літературознавець Леонід Плющ висловив таку думку про В. Стуса: «Вибір: поет чи борець – знято вірністю поета собі, творенням своєї долі незалежно від обставин життя» [2]. Творення своєї долі незалежно від обставин – головна мета життя поета-шістдесятника. Михайло Хейфец, який був поруч із Василем у важкі часи життя письменника, згадував: «Ближче познайомившись зі Стусом, я зрозумів, що він гордий і гоноровитий, як китайський імператор» [8, с. 12]. В. Стус ніколи не скаржився на свою долю, проте завжди самотужки боровся за свободу, Хейфец порівнює поета з китайським імператором, підкреслює гордий і мужній характер борця.

Український письменник Богдан Рубчак порівнює Василя Стуса із Тарасом Шевченком: «Стусове «я», як Шевченкове, колосальне. Поетове «я» – динамо цієї передособистої енергії, і не пояснити його ніякою літературною теорією» [3, с. 57]. Власне «я» В. Стуса – це струмінь енергії, сила якого не закінчується, не переривається важкими обставинами, не змінює свою інтенсивність. Ані витівки долі, ані позбавлення волі не можуть зупинити ту енергію, яку має поет.

Сергій Солдатов, голова Демократичного руху Естонії, який відбув численні роки у радянських в'язницях і таборах, згадує про Стуса: «Дружба з ним залишила в моїй душі глибокий слід на все життя, вона допомогла набути душевну рівновагу й зносити тяжкі умови неволі» [4, с. 123]. Поет-шістдесятник не лише сам умів терпіти умови неволі, а й допомагав друзям зносити тяжкі обставини, підтримував, знаходив відповіді на запитання, які турбували побратимів.

Варто звернути увагу і на дослідження Юрія Бедрика, сучасного українського поета, який займався дослідженням проблеми сприймання Василя Семеновича: «... як історію

сприймання ми змушені розуміти дуже часто історію хиб і перекручень у сприйманні, адже саме вони і взяли найактивнішу участь у формуванні масових уявлень про Стуса в Україні» [1]. Завжди не варто забувати про те, що існує як істина, так і омана. Ми маємо вірити не масовим уявленням, а шукати ту істину, яка закладена у біографії письменника, а також у його поезії.

Людині важко бути в тих умовах, коли від неї нічого не залежить, є можливість втратити контроль над собою, зневіритися, але В. Стус є для нас прикладом робити протилежне – боротися, допомагати, вірити, прагнути тієї свободи, яка здається неможливою. Для В. Стуса свобода – це право говорити про демократичні права в державі, яка декларує себе вільною. Поезія «На однакові квадрати поділили білий світ...» [7, с. 15] має саркастичний характер, письменник критикує владу, звертаючись до неї так: «демократіє покори і свободо німувань»:

На однакові квадрати поділили білий світ
Рівне право всім страждати і один терпіти гніт.
Зле і кату, зле і жертві, а щасливого нема.
Всім судилося померти за замками сімома.
Отаке ти, людське горе, отака ти, чорна хлань,
Демократіє покори і свободо німувань [7, с. 15] .

Ще одним яскравим прикладом поезії, у якій В. Стус підкреслює своє становище у суспільстві, є вірш «Отак живу: як мавпа серед мавп» [5, с.15], де письменник порівнює себе з рабом, що б'ється об камінь:

Отак живу: як мавпа серед мавп.
Чолом прогрішним із тавром зажури
Все б'юся об тверді камінні мури,
Як їхній раб, як раб, як нищий раб [5, с.15] .

Перебуваючи у лікарні для в'язнів ім. Гааза, після непобачення у Києві з дружиною, В. Стус написав поезію «Потрібен янгол помсти. Мій захисник...» [6, с. 33]:

... Тож не барись. Поквапся, помсти янголе,
Допоки гнів мій горній гороїжиться,
Допоки ув очах червоне марево
Переді мною безумом повзе [6, с. 33].

Письменник вводить термін «горній гнів». Наскільки міцною і сильною є гора, настільки і сильний гнів людини, над якою знущається влада, нехтуючи її свободою. «Червоне марево», що «ув очах» поета – це лють на всі страждання й біль, яким немає меж.

Отже, щодо життєтворчості Василя Стуса, більшість науковців переконана, що стоїцизм у житті позначився на тематиці на мотивах лірики. Усі наведені вище дослідники дотримуються позиції, що Василь Семенович – це незламний духом патріот, людина, яку неможливо знищити у будь-яких обставинах, чия душа – вічна, чії ідеї прагнення свободи – нескорені. Дослідники ставлять поета як приклад для наслідування, як взірець, коли слово і діло єдині. Поезії В. Стуса сповнені слів про свободу особистості, вони дають нам зрозуміти, хто є вільна людина, які вона має права та чого прагне. Василь Семенович Стус – людина різноманітна, водночас як чуттева, так і твердо незламна. Це борець за свободу, справедливість, за свою країну та її майбутнє. Особливості Стусового «я» простежуються у кожному вірші, його творчість охоплює автобіографічні мотиви, пов'язані з тяжкою долею митця і таким чином перед нами постають поезії, які хочеться перечитувати. Поет-шістдесятник, чії ідейно-естетичні та морально-філософські переконання, громадянська та політична позиція втілилися в ліричних поезіях, зафіксували нове світоглядне

бачення, де немає місця ідеальній картинці соціалістичного суспільства, де натомість є насильство над людиною та ненависть до ідеологічних суперників. В. Стус намагався відродити перерваний історичний досвід романтиків, тому в ліриці є пристрасні поривання до загальнолюдських чеснот, козачих та християнських ідеалів. Відтак поет актуалізував розмовну інтонацію лірики (монолог, бесіду), ввів численні риторичні фігури (запитання, звертання, еліпсис, інверсія), завдяки чому вірш водночас і полемічний, й інтимний.

Література

1. Бедрик Ю. Василь Стус: проблема сприймання.
URL: <https://shag.com.ua/yurij-bedrik-vasile-stus-problema-sprijmannya.html>
2. Плющ Л. Вбивство Поета Василя Стуса.
URL: <http://exlibris.org.ua/stus/r21.html>
3. Рубчак Б. Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса. *Сучасність*. 1983. №10. С. 52-83.
4. Солдатов С. Пам'яті Василя Стуса. *Сучасність*. 1986. №5. С. 122-125.
5. Стус В. Зимові дерева. URL: <https://stus.center/p/zbirka-zimovi-dereva-103701>
6. Стус В. Палімпсести. URL: <https://uabook.com.ua/book/palimpsesty>
7. Стус В. Час творчості. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Stus_Vasyl/Chas_tvorchosti
8. Хейфец М. В українській поезії тепер більшого нема... *Сучасність*. 1981. №7-8. С. 8-76.

Слижук Олеся Алімівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

відділу навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

olesja_2014@ukr.net

ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 5-7 КЛАСАХ НУШ: ТЕМАТИЧНИЙ ПІДХІД

Ключові слова: сучасна українська література, читацька грамотність, підходи до вивчення художнього твору, Нова українська школа, учні-читачі.

Проблема оновлення змісту літературної освіти постійно перебуває в полі зору літературознавців та педагогів. Формування змісту літературної освіти на всіх етапах розвитку методики навчання літератури спиралося на питання канонічності / неканонічності творів для вивчення в школі. Найбільше суперечностей в усі періоди розвитку методики навчання літератури викликало вивчення творів, сучасних для певної епохи, визначення критеріїв, за якими вони можуть вивчатися в школі на різних освітніх ступенях. Ці питання літературної освіти є актуальними й нині, оскільки відбувається реформування освітньої системи України загалом й навчання мовно-літературної галузі зокрема, пов'язане з вимогами Державного стандарту базової середньої освіти (2020).

Питання оновлення змісту літературної освіти розглянуто в працях Л. Березівської, Ю. Бондаренка, Н. Волошиної, Н. Гоголь, Т. Яценко та ін. Н. Гоголь зазначає, що «перебування дітей і молоді на початку ХХІ ст. в полікультурному просторі вимагає від них сприйняття культурної різноманітності, засвоєння естетичного

досвіду поколінь, формування ціннісного ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки» [2, с. 282] і наголошує на важливості культурологічного підходу в літературній освіті початку ХХ ст., тобто вивчення кращих зразків літератури в контексті світової культури.

На думку Ю. Бондаренка, «У шкільних програмах українська література має бути представлена найбільш видатними творами, які стали знаковими в розвитку вітчизняної літератури». Учений висуває як один із головних у структуруванні змісту літературної освіти принцип феноменальності, що визначає відбір текстів за критеріями «змістової глибини, естетичної виразності й неповторності, які перетворюють літературне явище на видатне в історії національної культури» [1, с. 8]. Однак він зазначає, що, обираючи художні твори для формування змісту шкільного курсу літератури, слід враховувати вікові психологічні особливості учнів. Саме орієнтація на сучасного учня-читача й зумовила уведення у зміст шкільних програм з української літератури творів сучасних письменників, які орієнтовані на читачів-підлітків. Критеріями відбору художніх творів для вивчення підлітками, крім високої художньо-естетичної цінності й прихованого дидактизму, є адресованість відповідній віковій категорії, актуальність тематики й проблематики та відповідність інтересам юних читачів.

Н. Й. Волошина зазначала, що «художня література несе в собі потужний заряд емоцій, збагачує ними духовний світ учнів, розвиває образне сприймання, пам'ять, уяву, естетичний смак, розумові здібності, художнє мислення, збільшує потребу творчої праці, підвищує культуру мовлення» [4, с. 49]. Тому важливими є й підходи до вивчення художніх творів у школі, які сприяють усвідомленню учнями змісту і форми літературних текстів,

ціннісних орієнтирів і контекстуальних зв'язків зі світовою культурою, знаннями про світобудову й власне місце у ній.

У концепції Нової української школи передбачено впровадження компетентнісного підходу. «Компетентності дозволяють усунути суперечності між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих завдань» [5, с. 13]. Як допоміжні для його реалізації розроблено й апробовано у пілотних класах діяльнісний і тематичний підходи. Тематичний підхід у початковій школі реалізувався у проведенні тематичних днів і тижнів. У більшості пілотних закладів він продовжує впроваджуватися у вигляді тематичних днів або тематичних бесід, які інтегрують інформацію з різних галузей та сприяють формуванню ключових компетентностей.

Тематичний підхід є одним із основних і в структуруванні змісту модельних навчальних програм з української літератури для 5-7 класів. Авторським колективом інституту педагогіки підготовлено програми для 5-6 і 7-9 класів [3; 6].

Програму для 5-6 класів побудовано за тематично-жанровим принципом із дотриманням хронологічної послідовності щодо презентації письменницьких персоналій у межах кожного тематичного розділу. Навчальний матеріал у 5 класі згруповано в таких тематичних розділах: «Вступ», «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Народні та літературні казки», «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», «Україна і я»; «Рідна природа», «Світ дитинства», «У пошуках пригод і чудес». А в 6 класі виокремлено такі тематичні розділи: «Вступ», «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Мудрість байки», «Ліричні послання Україні», «Різдвяні дива», «Романтика пригод і

фантастики», «Поетичне бачення світу», «Дитинство видатних українців», «Гумор і сатира».

«Навчання української літератури в 7–9 класах спрямовано на вироблення в учнів/учениць усталеної потреби читання високохудожніх надбань класичної та сучасної української літератури, здатності до осмисленого сприйняття зображеного у творах, уміння висловлювати власну критичну думку про прочитане та застосовувати здобуті предметні знання й читацькі вміння для практичного розв’язання проблем» [6, с. 1].

Курс української літератури для 7 класу побудовано як логічно обґрунтоване продовження вивчення художніх творів за тематично-жанровим принципом. Опрацювання навчального матеріалу із його поступовим ускладненням на основі ідейно-тематичних і жанрових зв’язків зумовлене віковими особливостями художнього сприймання семикласниками/семикласницями. Рекомендований зміст модельної навчальної програми для 7 класу включає художні твори про історичне минуле України, українську ідентичність, на воєнну тематику, про формування характеру та життєві випробування особистості. Також представлено твори, що викликають жвавий читацький і пізнавальний інтерес у семикласників/семикласниць. Їх цікавлять детективні, пригодницькі та фантастичні твори, а також твори про розкриття підліткових тем, зокрема взаємин із ровесниками й людьми старшого покоління, пригоди, фантастика, перше кохання тощо. Такі тексти також запропоновано модельною навчальною програмою.

У 7 класі вивчення української літератури представлено такими тематичними розділами: «Вступ», «Пісенна лірика», «Історичне минуле України», «Ми – українці!», «Характер і доля людини», «Краса людських взаємин», «Літературний детектив»,

«Пригоди і гумор», «Фантастичні пригоди та фентезі», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

На основі тематичного підходу у програмах передбачено вивчення української літератури у контексті тематично близьких творів інших видів мистецтва, які увиразнюють формування в учнів предметної читацької та ключових компетентностей.

Література

3. Бондаренко Ю. Загальна модель шкільного навчання української літератури: монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 392 с.

4. Гоголь Н. Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія : за наук. ред. д-ра пед. наук Т. О. Яценко. Суми : ФОП Цьома С. П., 2021. 482 с.

5. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти; за наук. ред. Т. О. Яценко. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 62 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/729538/>

6. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.

7. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Н. М Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

8. Яценко Т.О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І.А. *Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної освіти». Київ: ІМЗО, 2023. 151 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/736211/>*

Ткаченко Вікторія Іванівна,

кандидат педагогічних наук,

викладач української мови,

української та зарубіжної літератури,

Миколаївського юридичного фахового

коледжу Національного університету

«Одеська юридична академія»

mia2010mia2015@gmail.com

ВИХОВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ключові слова: виховання, духовні цінності, література, сучасна зарубіжна література.

Сучасна освіта спрямована на виховання духовних та загальнолюдських цінностей. Розвиток духовних цінностей здобувачів освіти відбувається на кожному уроці та позакласному заході. Проте, уроки літератури допомагають глибше зануритися у красу слова, дослідити особливості різних культур світу, поринути у різні епохи та сформувані загальнолюдські якості (чесність, порядність, любов, гуманізм тощо). Відтак, формування духовних цінностей є основою освітнього процесу: «Мета педагогічного впливу полягає у прилученні дитини до тих цінностей, що мають універсальне значення...» [3, с. 25].

Вивчення сучасної зарубіжної літератури допомагає формувати в учнів читацьку компетентність, розвивати естетичні смаки, виховувати людяність та толерантне ставлення до інших людей та культур. У Навчальній програмі з зарубіжної літератури (2022) виділяється емоційно-ціннісна лінія яка «забезпечує розкриття гуманістичного потенціалу та естетичної цінності творів художньої літератури. Ця змістова лінія спрямована на

формування духовно-емоційного світу учнів, їхніх етичних позицій, світоглядних уявлень і переконань, а також на розвиток інтересу учнів до художньої літератури, розширення кола їхнього читання, орієнтування у світі класичної і сучасної літератури (зокрема в бібліотечних фондах, інтернет-ресурсах) із метою пошуку необхідної книги, розвитку вмінь і навичок читацької діяльності» [1, с. 12]. Таким чином курс шкільної зарубіжної літератури забезпечує опанування учнями не лише знань з предмета, але й розвиток творчих здібностей та духовних цінностей.

Література є засобом пізнання себе та навколишнього світу. Вивчаючи художні твори читач досліджує творчий й життєвий досвід письменників; різні погляди на життя, суспільство, культуру; поринає у вигадані світи, стає свідком історичних подій та сьогодення.

Уроки зарубіжної літератури дозволяють якомога глибше дослідити питання духовних цінностей та їх формування у здобувачів освіти. Вчитель створює доброзичливу атмосферу для аналізу твору, допомагає сформуванню власні погляди спираючись на приклади з літератури.

Формування духовних цінностей спирається на історико-культурний контекст творів. Під час прочитання та аналізу творів учні досліджують описаний історичний проміжок часу, особливості тогочасного суспільства, традиції, проводять паралелі з сучасністю. Наприклад, опрацьовуючи твір Маркуса Зузака «Крадійка книжок» учні поринають у Німеччину часів Другої світової війни, досліджують проблеми голокосту, нищівної ідеології фашизму і нацизму; роздумують над сенсом життя та ролі слова і книги в житті людини та суспільства. Увага учнів акцентується на ідеях добра, людяності, взаємодопомоги,

порятунку культурної спадщини та людських життів, перестороги від жахів війни та тих небезпек, страждань, що вона несе кожній людині. Також учні розмірковують над силою книги як символу збереження духовності людства.

Під час вивчення твору Ніла Геймана «Кораліна» старшокласники дискутують над питаннями стосунків батьків і дітей, морального вибору. У процесі обговорення відбувається обмін думками стосовно природи понять «добра» і «зла», «хоробрості» та «страху», того як вони зображені у творі; розглядають проблему виховання й наводять приклади подібних ситуацій з власного життя; формулюють поради для батьків та дітей аби уникнути проблем, що описані у творі. Важливим елементом дискусії є висновки учнів стосовно сприйняття твору у різному віці: якби «Кораліну» читали у середній школі, то погодилися б з почуттями та думками головної героїні; а вже у старших класах - спочатку аналізують події та вчинки, а потім надають їм характеристику та оцінку й не погоджуються з думками Кораліни. Старшокласники звертають увагу на усвідомленні відповідальності за власний вибір, почуттів єдності родини, вдячності, співчуття, милосердя, вміння розуміти ближнього та необхідності допомагати один одному.

Аналізуючи твір Майкла Гріна «Провина зірок» учні розглядають проблеми життя і смерті (з позиції хвороби), батьків і дітей, обговорюють проблему боротьби за життя, дискутують на тему «сприйняття хворих дітей у суспільстві». Також досліджують, актуальну для підлітків, проблему труднощів першого кохання. Учні зосереджують увагу на проявах милосердя, доброзичливості, взаємоповаги, умінні вірити у власні сили, цінувати те, що маєш.

Також, під час опрацювання художніх творів вчитель повинен звертати увагу старшокласників на цілісну картину

створену автором, на ті духовні, емоційні та етичні цінності, що зображені у тексті. Ці деталі допоможуть зробити цілісний аналіз, визначити моральні конфлікти, детально дослідити проблематику й провести паралелі зі знайомими ситуаціями, зробити висновки та правильно сформулювати власну думку.

Твори сучасної зарубіжної літератури є «ближчими» до учнів через те, що написані сучасниками, певною мірою відбивають знайомий уклад життя, події, культуру та проблеми сьогодення, які знайомі кожному, захоплюють психологізмом, поглиблено сприймають почуття й переживання головних героїв, їх внутрішній світ, символічні образи, художні образи, мову твору. Аналізуючи вчинки героїв творів старшокласники ставлять себе на їх місце, водночас визначаючи позитивні та негативні дії, думки, почуття, стани й формують власні світоглядні позиції. Читач має змогу провести паралелі з власним життям, пригадати схожі події та пригоди яким був свідком або учасником, пояснити які було зроблено висновки, чому навчився.

Посилити вплив художнього твору допомагають супутні види мистецтва: перегляд театральних вистав, екранізацій творів; підбір картин, малюнків, музичних творів. Адже як зазначає Д. Наливайко, література «поєднує в собі весь комплекс функцій мистецтва у потенційно повному вияві. З цим пов'язана її здатність охоплювати всі сфери й аспекти буття, виражальна універсальність її мови...» [3, с. 12].

Окрім того, письменники для підвищення уваги до власної творчості дають інтерв'ю, спілкуються з читачами на книжкових виставках та форумах, записи яких можна знайти в інтернеті. Також сучасні письменники є досить активними у соціальних мережах, що дозволяє бути ближчими до читачів. Деякі автори складають списки пісень для своїх творів або створюють підбірки

фото та малюнків головних героїв, місцевості, де відбуваються події тощо. Все це знаходить позитивний відгук у читачів, створює ефект наближеності до автора та героїв творів.

Отже, вивчення сучасної зарубіжної літератури позитивно впливає на формування духовних цінностей здобувачів освіти. Огляд проблем та ситуацій близьких до учнів спонукає замислюватися над ними, розуміти авторський задум й стимулює читацький інтерес. Для досягнення мети формування духовних цінностей необхідно підбирати актуальні твори, які є цікавими, що хвилюють старшокласників, щоб кожен учень мав змогу поставити себе на місце героїв твору і зробити висновки.

Література

1. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Зарубіжна література 10 – 11 класи. Рівень стандарту (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). 2022. 56 с.

2. Наливайко Д. С. Взаємозв'язки і взаємодії літератури й інших мистецтв в аспекті компаративістики. *Літературний дискурс: генезис, реценція, інтерпретація (літературознавчий, культурологічний і методичний аспекти)*. Зб. мат. міжн. конф. К., 2003. С. 3–25.

3. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні. *Шлях освіти*. 1991. № 1. 24–25.

Ткаченко Лариса Вікторівна

вчитель початкових класів

вищої категорії

старший вчитель

Миколаївської гімназії №7

Миколаївської міської ради

Миколаївської області

mia2010@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Ключові слова: інтерактивне навчання, інтерактивні методи, літературне читання, молодші школярі.

Вивчення літератури в початковій школі сприяє формуванню читацької компетентності молодших школярів, передбачає використання як традиційних та і новітніх методів та прийомів навчання. Актуальним стає використання інтерактивних методів навчання. Вони дозволяють стимулювати активність учнів на уроках, підтримувати мотивацію на високому рівні, розвивати дослідницькі вміння і навички під час вивчення художніх творів.

Педагогічний словник дає таке визначення: інтерактивне навчання (від лат. Interaction – взаємодія) – навчання, побудоване на взаємодії учнів з навчальним оточенням, навчальним середовищем, що служить сферою засвоєння знань [1, с. 48].

Завданнями інтерактивних форм навчання Н. Павленко визначає наступні:

- пробудження в учнів інтересу;
- ефективне засвоєння навчального матеріалу;
- самостійний пошук учнями шляхів і варіантів вирішення поставленого навчального завдання (вибір одного із

запропонованих варіантів або знаходження власного варіанту й обґрунтування рішення);

– встановлення впливу між членами групи, навчання працювати в команді, проявляти терпимість до будь-якої точки зору, поважати право кожного на свободу слова;

– формування в учнів думки і стосунків;

– формування життєвих і професійних навичок;

– вихід на рівень усвідомленої компетентності [3, с. 82].

Інтерактивне навчання передбачає використання різних форм роботи: парна, групова, колективна, коли учні можуть вільно й активно взаємодіяти один з одним. Відтак змінюється й роль учителя. Педагог готує матеріали для уроку, спрямовує та координує діяльність молодших школярів, контролює виконання запланованих завдань. Спільне виконання завдань допомагає створити позитивну, творчу, доброзичливу атмосферу навчання, молодшим школярам проявляти свої здібності, обмінюватися знаннями та досвідом, допомагати та підтримувати один одного.

Інтерактивний метод – це система правил організації взаємодії учнів між собою і з учителем у формі навчальних, ділових, рольових ігор, дискусій, при яких відбувається формування універсальних навчальних дій [2, с. 37]. Отже, використання інтерактивних методів на уроках літературного читання позитивно впливає на мотивацію молодших школярів до навчання та допомагає продуктивно опрацювати художні твори.

Роботу з прислів'ями та приказками можна організувати різними способами:

– після прочитання твору й визначення основної думки твору, учні повинні пригадати які прислів'я та приказки можуть бути дотичними;

– вчитель підбирає кілька прислів'їв та приказок, а учні повинні пояснити що вони позначають: 1) яка тема заняття; 2) чи стосуються вони опрацьованого художнього твору, чи ні.

– продовжить прислів'я (приказки).

– перемішати слова у прислів'ях та приказках. Учні повинні скласти їх та пояснити їх значення та як вони стосуються теми уроку.

– випереджальне завдання: підібрати прислів'я та приказки до прочитаного тексту.

Літературний квест. Після прочитання твору для детального опрацювання змісту тексту доцільно провести літературний квест. Учні діляться на команди, обирають «капітана», розподіляють між собою завдання, вчаться працювати у групах. Завдання можуть бути наступними:

– бліцопитування за текстом твору;

– за картинками визначте художній твір або персонаж твору, скажіть, який предмет є зайвим;

– складіть поезію або уривок твору за поданим ключем. Нижче подаються пронумеровані рядки твору, які перемішані між собою. Також можна цитати зробити у вигляді пазлів, та перемішати їх. Учні повинні скласти пазли з цитат;

– встановіть відповідність між малюнком та твором;

– встановіть відповідність між цитатами та героями творів;

– правда чи ні. Учні повинні визначити чи були у творі такі герої, події, цитати тощо;

– розгадайте кросворд;

– намалюйте малюнок до твору;

– розгадати ребуси тощо.

Для стимулювання інтересу здобувачів освіти доцільно для кожної команди розробити свій порядок проходження завдань

(маршрутний лист). Якщо це квест наприкінці вивченої теми чи в кінці року, то можна розробити для кожної команди тексти завдань по окремому твору.

Читання по ролях. Звичайні методи прочитання тексту (ланцюжком, хором, мовчки) є дієвими, проте учні сприймають їх як звичайний вид роботи та не проявляють достатнього інтересу та ініціативи. Відтак актуальним є читання по ролях. Його можна проводити без підготовки під час читання тексту. Інший варіант - розділити ролі між учнями, щоб вони до наступного уроку потренувалися читати свої репліки з правильною інтонацією, наголосами, паузами.

Такий тип читання стимулює здобувачів освіти уважно слідкувати за текстом, прагнути правильно прочитати свої репліки, використовувати свої мовленнєві та читацькі навички у різних ролях: як автор, головний герой, другорядний герой, казковий персонаж тощо.

Інсценізація. Продемонструвати свої акторські здібності учні мають можливість під час інсценізації твору або його уривку. Навіть в умовах дистанційного навчання учні можуть підготувати костюми, реквізит, вивчити свої ролі. Таким чином молодші школярі не лише прочитають твір, але й матимуть змогу потренувати пам'ять під час вивчення своїх реплік, розвивати уяву та глибше зануритися у події твору.

Одним з ефективних інтерактивних методів є написання власного твору. Це може бути невеличка казка або вірш. У процесі написання твору учні використовують свої вміння, знання та навички отримані не тільки на уроках літературного читання, але й української мови (правильність написання слів, пунктуація, стилістичне оформлення, римування, милозвучність), задіюють уяву та власний досвід, можуть навести приклад з життя.

Варіантом цього завдання є написання продовження прочитаного твору. Виконуючи це завдання учні тренують свою увагу дотримуючись сюжету та деталей опрацьованого твору.

Отже, використання інтерактивних методів навчання позитивно впливає на стимулювання процесу вивчення літератури в початковій школі, підвищує пізнавальну діяльність молодших школярів; розвиває навички спілкування, співпраці, самостійної та командної роботи; вчить проявляти лідерські якості та брати на себе відповідальність за процес виконання завдань.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 2007. 376 с.
2. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2007. 576 с.
3. Павленко Н. О. Інтерактивні педагогічні технології у професійній діяльності вчителя початкових класів. Полтава, 2017. 235 с.

Токмань Ганна Леонідівна

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української і зарубіжної літератури
та методики навчання Університету
Григорія Сковороди в Переяславі
hanna_tokman@ukr.net*

ПРОЧИТАННЯ МІЛІТАРНОГО МОТИВУ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 10-11 КЛАСАХ

Ключові слова: мілітарний мотив, лірика, урок української літератури, покоління, екзистенційний вибір.

Мілітарний мотив у літературі – це стійкий формально-змістовий компонент художнього твору, що пов'язаний з війною і діяльністю військових. У змісті твору це мотив збройної боротьби, війни, повстання. У художній формі – образи вояків, картини бою, засоби психологічного зображення, особливості мови та віршування. Микола Корпанюк у монографії «Перунова звитяга нації» (2012) писав: «В сукупності збережені пам'ятки мілітарної, героїко-патріотичної тематики створили фольклорну та книжно-літературну історії нашого народу, монументально відобразивши той епічний час, коли для українця власне буття усвідомлювалося обов'язком захищати родину, край, Батьківщину, а відповідати за них було честю й сенсом життя» [1, с. 5]. Мета нашої розвідки – визначити особливості вивчення мілітарних мотивів у ліричному творі.

Учні засвоюють специфіку лірики. Лірика виражає думки і почуття. У центрі твору перебуває «Я» ліричного героя. Сюжет відсутній, відбувається перебіг почуттів і думок. Тексту притаманні образність, асоціативність, метафоричність. Мова

твору монологічна або діалогізована, емоційна, ритмічна, мелодійна. Усі ці ознаки ліричного твору проявляються і в мілітарних мотивах, їх особливостями є: загостреність сприймання світу, натуралістичність картин, межовість психічних станів, експресивність мовлення, присутність смерті у роздумах, дисонанси замість милозвучності у звучанні, особлива аксіологічність – цінність самопожертви. Образ ліричного героя – це образ вояка або близької йому людини, хронотоп – війна, переломлена через внутрішній світ особистості.

Визначаємо два основних типи віршів з мілітарним мотивом, призначених для вивчення в школі: 1) пряме зображення війни; 2) метафоричне зображення збройної боротьби для увиразнення духовних, психологічних процесів. Розглянемо приклади віршів кожного з названих типів.

На жаль, програма для 10-11 класів (рівнів як Стандарту, так і профільного) не передбачає текстуального вивчення віршів з мілітарним мотивом у його прямому значенні. У програмі для базової школи такі твори є: історичні пісні, гімни, вірші Тараса Шевченка, Миколи Вороного, Олександра Олеса... Вважаємо, що ситуацію слід терміново виправляти: лірика проникає в душу, викликає моментальний відгук, емоційний і розмисловий, – тобто допомагає знайти місце у світі, щиро, осмислено, гідно. А сьогодні світ України – це війна, і треба допомогти молоді впоратися з її мужнім сприйняттям. Тож учитель може скористатися уроками сучасної літератури, щоб долучити учнів до поезії з мілітарним мотивом у його прямому значенні – правди війни.

Радимо познайомити учнів з поетом-сучасником Павлом Вишебабою. Павло Олександрович Вишебаба народився 28 березня 1986 року у місті Краматорську Донецької області, закінчив факультет журналістики Маріупольського державного

університету, він український еко-активіст, музикант, письменник. З перших днів широкомасштабного вторгнення рф добровольцем воює в ЗСУ у складі 68 окремої єгерської бригади.

Пропонуємо для прочитання й інтерпретації високохудожній вірш Павла Вишебаби «Моє покоління» (2022). У ньому спостережено продовження розмислової поезії Євгена Плужника, плужниківський дольник, відлуння військового чину в поезії Євгена Маланюка, моральне пряmostояння Василя Стуса. І неповторну індивідуальність – стиль Павла Вишебаби.

Ліричний герой вірша оприявлений у назві – «Моє покоління», із тексту читач розуміє, що йдеться не про демографічну категорію, а про найкращих українців – воїнів, захисників, учасників російсько-української війни 2014-... років. Вірш починається образом історії, який малюється за допомогою антитези і мілітарної метафори. «Моє покоління пише сльозами й вогнем сторінку». Весь наступний текст містить самохарактеристику покоління воїнів-захисників Батьківщини. Поет відкидає документальну фіксацію перебігу війни («До біса маневрів список») і подає її екзистенційну сутність. Те, що єдність внутрішнього, сутнісного в людині і його зовнішніх проявів, відбувається перед лицем смерті, гранично увиразнює кожну характеристику, аж до парадоксальності. Тож провідними виражальними засобами мови є антитеза і алогізм.

Мілітарний хронотоп і модерний танець контемпорарі у виконанні бійців максимально знакують нескореність українців, їхню зневагу до ворога, силу життя, що на їхньому боці, адже вороги несуть смерть Україні.

Мілітарний мотив поруч з мужністю часто виражає емоцію страждання, жалю по полеглих. «Моє покоління плаче так, щоб ніхто не бачив», – пише Павло Вишебаба, поєднуючи мужність і

біль. А далі створює сюрреалістичний образ: «Якщо би всю сіль з копалин, жбурнути в страждання світу,/ То більшість би розчинилась у наших ранах без сліду». Фразеологізм «сипати сіль на рану» подано в буквальному значенні, сюрреалістичний образ вражає читача огромом болю, який випав на долю України.

Мілітарний мотив своєрідно віддзеркалює риси менталітету – те, що вічне в душі нації. Такі властивості української душі, як емоційність, співучість, індивідуалізм (мій Бог) на війні проявляються несподівано, потужно, яскраво. «Якщо Бог і є, він носить форму мого покоління». Спільність долі й недолі, українська пісня у московському полоні, Бог у формі ЗСУ, лють така ж сильна, як і кохання – ознаки нашої нації на війні.

Образ війни змальовано у символічному образі чорної тіні, що впала на всю Україну. «Коли чорна тінь повстала від Маріка до Говерли <...>». Найточніше мілітарний мотив оприявлено в рядку: «Ми билися як востаннє, найкращі із нас померли». Рядок вражає афористичністю, наче викарбуваний на камені, його можна вважати моновіршем, у ньому весь героїзм і весь трагізм війни.

Останні рядки твору звернено до читача з майбутнього, до іншого, наступного покоління. «Якщо, як і ми, уголос, ти весело й непохитно / Читаєш це українською, значить ми бились гідно». Ідея єдності поколінь, непохитних, відданих Україні, готових гідно битися з ворогом завершує вірш. Перемога – це свобода наступних поколінь жити весело, стояти на своїх національних принципах, розмовляти своєю українською мовою, читати свою патріотичну рідну літературу, вшановувати героїв.

Щодо програмової в 10-11 класах лірики, то найближчою до мілітарних мотивів є творчість Євгена Маланюка. Радимо перед вивченням передбаченого програмою твору «Напис на книзі віршів» прочитати учням «Ми за життя горіли в пеклі». Перегук

віршів Є. Маланюка і П. Вишебаби безперечний – це перегук крізь століття поколінь воїнів-патріотів. У цьому вірші Євгена Маланюка мілітарний мотив присутній у прямому значенні, а у «Написі на книзі віршів» – у переносному.

У метафоричному значенні мілітарний мотив вивчаємо у вірші Лесі Українки «Слово, чому ти не твердая криця». Звернімо увагу на зброю і готовність її застосувати проти ворога: *твердая криця, бій, «гострий безжалісний меч, Той, що здійма вражі голови з плеч»*, бажання пробити клинком враже серце, дати воїнам *меч на катів*. Мілітарно зображено мету боротьби, яку поетка вела словом: «Брязне клинок об залізо кайданів, Піде луна по твердинях тиранів». Мета – визволення України з колоніальної неволі і від тиранії як владної системи. Вона хоче, щоб боротьба була масовою, захоплено-мрійливо малює сукупний образ месників дужих, які *кинуться одважно до бою*.

Є цікавий аспект мілітарного мотиву в ліриці – його демонстративне заперечення, виведення в підтекст. Цей феномен спостерігаємо у вірші Павла Вишебаби «Доньці».

Отже, вивчення ліричних творів, котрі містять мілітарні мотиви, є гостро необхідним для формування такого аспекту громадянської компетентності, як готовність збройно захищати Батьківщину від агресора. Такі твори поділяються на тексти із зображенням війн, повстань і тексти, де мілітарний мотив є метафоричним – як паралель до боротьби духовної, словом, думкою. Прочитання віршів має як історичний, так і екзистенційний сенс: учні пізнають мілітарну історію українців, занурюються у внутрішній світ героїв-воjakів, роблять екзистенційний вибір – вибирають національну самоідентичність і рішучість її відстоювати перед лицем ворога, хоробро і, якщо треба, саможертвно. Краса і сила образів, виражальних засобів,

алюзії, ритміка й фоніка віршів перебувають у колі уваги інтерпретатора, адже українська мова є часточкою того, за що воювали і воюють наші захисники.

Література

1. Корпанюк М. Перунова звитяга нації. Переяслав-Хмельницький : ФОП О. М. Лукашевич, 2012. 404 с.

Тригуб Ірина Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук,
учитель-методист,
директорка Пристоличного центру
професійного розвитку педагогічних працівників
Бориспільського р-ну Київської обл.
irtryhub@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ ЛІТЕРАТУР (УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ) У 6 КЛАСІ НУШ

Ключові слова: Нова українська школа, інтегрований курс літератур(, (українська та зарубіжна), ключові компетентності, модельна навчальна програма, підручник.

Для реалізації інтегрованого підходу в шкільній літературній освіті на засадах компетентнісного підходу та відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти в Інституті педагогіки НАПН України розроблено зміст і підготовлено навчально-методичне забезпечення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5–6 класів [2].

Чинна модельна навчальна програма для 5–6 класів побудована за тематично-жанровим принципом із дотриманням хронологічної послідовності щодо письменницьких персоналій у межах тематичного розділу.

На засадах інтегрованого та компетентнісного підходів створено підручник «Література (українська та зарубіжна).6 клас» (автори – Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук; гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ МОН України № 254 від 8 березня 2023 р.), що

успішно пройшов апробацію в пілотних закладах загальної середньої освіти Нової української школи [1].

Реалізація компетентнісно орієнтованої моделі шкільного навчання літератури передбачає формування *ключової компетентності учнів щодо вільного володіння державною мовою*. Невичерпний потенціал для формування цієї компетентності мають самі високохудожні тексти, рекомендовані для текстуального вивчення. Також передбачено рубрику «Мовна скарбничка», змістове наповнення якої спрямоване на розвиток компетентних учнів-мовців, уміння усно і письмово висловлювати свої думки й почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти. У 6 класі під час текстуального опрацювання праукраїнських міфів для їх осмисленого розуміння та збагачення словникового запасу важливо пояснити учням значення архаїзмів (покуть, коровай, лик, клуня, трапеза). У процесі вивчення поезії М. Ткача «Моя Україна» акцентовано увагу шестикласників/шестикласниць на понятті «звертання» і запропоновано пояснити їх сутність та знаки пунктуації у тексті вірша.

У 6 класі формування в учнів *ключової компетентності «Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами»* передбачено зокрема в рубриці «Читай і досліджуй!» тематичного розділу «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні»: «Якщо ти вивчаєш англійську мову, то прочитай англomовну переробку тексту пісні «Щедрик», зіскануй QR-код і довідайся про історію її створення. Які образи, символи Різдва згадано в цій версії? Що споріднює цю пісню-переробку з українським оригіналом?»

Навчальний матеріал підручника сприяє формуванню *ключової математичної компетентності*, що визначається як здатність застосовувати математичні знання та методи для

розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті. Зосереджено увагу на важливості в учнів уміння трансформувати словесну інформацію в графічну, розуміти схематичні зображення та відтворювати їх у текстові повідомлення. Наприклад, продуктивному засвоєнню навчальної теми про українські календарно-обрядові пісні сприяють схеми про основні ознаки фольклору та річне коло основних обрядів і календарно-обрядових пісень.

Ключова компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій передбачає формування наукового світогляду учнів. Науково-фантастичний твір сучасної української письменниці Неди Неждани «Зоряна мандрівка» посилює дидактичні можливості для розвитку цієї ключової компетентності.

Вихованню у школярів любові до природи, розуміння необхідності охороняти її сприяють художні твори, текстуальне опрацювання яких орієнтує на формування *ключової екологічної компетентності*. Під час вивчення байки М. Годованця «Голуб і Лелека» у рубриці «Читай і досліджуй!» запропоновано завдання пошукового характеру: «Дізнайся, які перелітні птахи проводять літо у твоїй місцевості. Пригадай, що ти знаєш про це з уроків курсу «Пізнаємо природу» або «Довкілля». Відшукай додаткову інформацію в бібліотеці або в рекомендованих учителем інтернет-джерелах. Результати дослідження презентуй на уроці».

На уроках вивчення гумористичної пригодницької повісті М. МакДоналд «Джуді Муді й НЕнудне літо» формуванню ключової екологічної компетентності сприятимуть завдання рубрики «Читай і досліджуй!»: «Об'єднайтеся з однокласниками та однокласницями в команди та дослідіть природу та клімат островів Борнео, куди подорожувала Еймі; Балі, де побувала тітка Опал. Щодо джерел дослідження проконсультуйтеся з

учителем/учителькою курсу «Пізнаємо природу» або ж «Довкілля». Зіскануй QR-код та дізнайся цікаві факти про острови Борнео та Балі».

Впевнено і відповідально використовувати цифрові технології в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності – це вміння, формування яких акумульовано в *ключовій інформаційно-комунікаційній компетентності*. У підручнику для глибокого засвоєння навчального матеріалу передбачено застосування цифрових сервісів. Наприклад, у процесі вивчення повісті Лесі Ворониної «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку № 9» вказано на можливість цифрового ресурсу «Mind Map» і рекомендовано за його допомогою укласти карту пригод головного героя твору. Сканування означених у підручнику QR-кодів для доступу до необхідної навчальної інформації є одним із прийомів формування ключової інформаційно-комунікаційної компетентності. Як-от у процесі вивчення твору Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі» запропоновано таке завдання: «Зіскануй QR-код і переглянь «Різдвяну історію». Поділися своїми враженнями».

У контексті викликів інформаційного суспільства особливої значущості набуває *ключова компетентність «навчання впродовж життя»*. У процесі вивчення байок Езопа в рубриці «Мовна скарбничка» повідомляється: «Езоп відомий не лише як мудрий байкар, а також як автор численних крилатих фраз. Найвідоміші з них, безперечно, знаєш і ти: «Друг пізнається в біді», «Одна ластівка весни не приносить». Поясни зміст цих висловів, що стали прислів'ями».

У рубриці «Читай і досліджуй!» до казки Б. Магіяш «Єва і білосніжна квітка лілії» подано тлумачення імені «Лілія» і

запропоновано учням підготувати інформацію про значення власного імені.

Виховання любові до України, рідного краю, пошанування історичних постатей – борців за національну незалежність – в основі визначень *ключових громадянської та соціальної компетентностей*. Їх формуванню сприяють художні твори програмових тематичних розділів «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні», а також навчальний матеріал і методичний апарат до них. Наприклад, вивчення Державного Гімну України (автор тексту – П. Чубинський) і гімну (славня) кримських татар «Я поклявся...» авторства Н. Челебіджіхана супроводжується цікавою та водночас доступною для сприйняття шестикласників/шестикласниць розповіддю про авторів цих творів як патріотів і громадян, про історію створення та утвердження гімнів, їх значущість у сьогоденні.

Підручник має виразну *культурологічну спрямованість*. На її формування орієнтує наскрізна рубрика «У колі мистецтв». Пізнавальна і доступна для учнів навчальна інформація про національні та зарубіжні культурні надбання (репродукції художніх полотен, фото скульптурних, архітектурних пам'яток, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) допомагає глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературних творів, формуванню умінь проводити мистецькі паралелі в процесі їх вивчення. Під час вивчення поезії І. Жиленко для візуалізації віршів новорічно-різдвяної тематики рекомендовано розгляд картин відомих художників – українського митця ХХ ст. М. Глуценка та французького майстра ХІХ ст. К. Моне. Рубрика «Поміркуй!» уміщує такі питання: «Чи доводилося тобі раніше бачити картини українського художника

М. Глуценка та французького майстра К. Моне? Які кольори використовують митці, зображуючи сніг? Подумай, чому саме такі. Що спільного між поезією І. Жиленко та живописом художників?».

Отже, модельна навчальна програма та підручник інтегрованого курсу літератур для 6 класу, як у змістовому, так і в методичному аспектах орієнтовані формування ключових компетентностей учнів.

Література

1. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А. Література (українська і зарубіжна): підруч. для 6 кл. закл. заг. серед. освіти: у 2-х част. Київ: ВД «Освіта», 2023. Ч.І. 240 с.;Ч. ІІ. 240 с.

2. Яценко Т.О, Тригуб І. А. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи : модельна навчальна програма. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 62 с.

Цінько Світлана Василівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент, директор Комунальної установи

«Центр професійного розвитку педагогічних працівників»

Глухівської міської ради Сумської області,

учитель української мови і літератури

Глухівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2

Глухівської міської ради Сумської області,

svitlana.ts.14@gmail.com

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІОГРАМИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ключові слова: креативність, професіограма, професіоналізм, освіта, освітній процес, урок української літератури, здібності, уміння, навички, НУШ, предметні компетентності, ключові компетентності.

Креативність має важливе значення для формування професіограми вчителя-словесника, зокрема, його здатності до використання інновацій в освітньому процесі, до адаптації традиційних методів до нових умов, до новітньої організації освітньо-виховного процесу тощо.

У чинних освітніх документах (Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція Нової української школи, Концепція розвитку педагогічної освіти) наголошується на необхідності й важливості оновлення фахової підготовки педагогів, складниками якої є не лише професійні знання й уміння, а й здатність використовувати сучасні педагогічні технології, творчо розв'язувати педагогічні задачі будь-якого рівня складності, знаходити оригінальні, нестандартні рішення проблемних педагогічних ситуацій тощо.

Дослідженням креативності в різних аспектах займались: О. М. Куцевол (креативно-інноваційна стратегія методики вивчення української літератури) [3]; І. А. Зязюн (інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти) [2]; Г. Ф. Пономарьова, Л. О. Петриченко, І. В. Полякова (технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів) [7]; Н. В. Саприкіна (креативність як складова професійної майстерності вчителя української мови та літератури) [5]; Сисоева С. О. (творчий розвиток фахівців в умовах магістратури) [6]; О. В. Хаустова (поняття «професійно-творчий розвиток учителя» в системі споріднених понять) [9] та інші.

Г. Ф. Пономарьова, Л. О. Петриченко, І. В. Полякова, А. А. Харківська визначають креативні здібності як сукупність «індивідуальних якостей особистості, які сприяють здійсненню успішної творчої діяльності, спрямовуючи всі зусилля особистості на оптимізацію педагогічного процесу, знаходження необмеженої кількості шляхів розв'язання проблеми, можливості вийти за межі стандартної ситуації в освітньому процесі закладу освіти» [7, с. 28].

Питань професіограми педагога торкались: О. Приходько (професіограма вчителя української мови й літератури в контексті Нової української школи) [4]; В. В. Тимошенко (шляхи оптимізації процесу розвитку професіоналізму вчителя в умовах особистісно орієнтованої системи освіти) [8]; К. О. Щедролоєва (професіограма вчителя музики і художньої культури) [10] та інші.

Оксана Приходько окреслила професіограму сучасного вчителя української мови та літератури у форматі НУШ такими параметрами (до складу яких входять і креативність та інноваційність професійної діяльності): «орієнтація в базових поняттях НУШ під час викладання навчального предмета

(наскрізні лінії, ключові компетентності, ставлення тощо); оперування поняттями, що репрезентують і сучасні тенденції освіти загалом, і актуальні методики й технології у викладанні предмета зокрема (навчальний проект, ментальна карта, інклюзивна освіта, STEAM-освіта, медіаграмотність тощо); уміння змоделювати урок, що передбачає реалізацію наскрізних змістових ліній і ключових компетентностей, використання ІКТ, інноваційність, текстоцентризм (і для уроку мови, і для уроку літератури), дитиноцентризм; поєднання сучасного європейського і національного педагогічного досвідів; компетентісна самозорієнтованість, оскільки лише компетентний учитель, який сам володіє ключовими життєвими компетентностями, може сформувати ці компетентності в учнів; високий рівень володіння інформаційно-комунікаційними технологіями (створення мультимедійної презентації, уміння знаходити, обробляти і використовувати цифрову інформацію, працювати в різних комп'ютерних програмах і сервісах, користуватися соцмережами для організації навчальної комунікації з учнями та ученицями тощо); здатність до інтеграції, оскільки інтеграція в освіті – це організація процесу пізнання, за якою учні зможуть використовувати компетентності, сформовані в школі, в реальних життєвих ситуаціях; здатність до змін, професійна гнучкість, уміння вчитися впродовж життя; креативність та інноваційність професійної діяльності [4, с. 21].

Основними складниками креативності у структурі професіограми вчителя-словесника можна зазначити такі: «мотивація до прояву креативності, спеціальні мовно-літературознавчі, психолого-педагогічні знання, загальна ерудиція, педагогічна інтуїція, високорозвинений інтелект, високий рівень

загальної культури, професійне володіння різноманітними методами навчання і виховання» [5].

Хаустова О. В. наголошує, що творчий розвиток учителя слід розуміти «в кількох контекстах – у процесуальному (як розвиток, що здійснюється із застосуванням творчих методів, прийомів та активізує творчість суб'єкта), в результативному (як розвиток творчої особистості, її творчих якостей, мотивів, здібностей, умінь, потенціалів тощо)» [9, с. 181].

Отже, креативність є важливим складником професіограми сучасного вчителя як здатність до накопичення, адаптації й застосування у педагогічній діяльності творчих потенціалів особистості.

Література

1. Башманівська Л. А. Від традиційної методики – до креативно-інноваційної стратегії. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 126-130.
2. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І.А. Зязюна. Київ: ВПОЛ, 2000. С. 11–57.
3. Куцевол О. М. Методика вивчення української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : навч. посіб. К. : Освіта України, 2009. 464 с.
4. Приходько О. Професіограма вчителя української мови й літератури в контексті Нової української школи. *Дивослово*. 2019. № 2. С. 15-21.
5. Саприкіна Н. В. Креативність як складова професійної майстерності вчителя української мови та літератури. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14602/Saprykina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури : монографія : 2019 р., № 67, Т. 2. 183 Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС». 2014. 404 с.

7. Технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів : монографія / Г. Ф. Пономарьова, Л. О. Петриченко, І. В. Полякова, А. А. Харківська; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : Видавець О. А. Мірошніченко, 2019. 272 с.

8. Тимошенко В. В. Шляхи оптимізації процесу розвитку професіоналізму вчителя в умовах особистісно орієнтованої системи освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2017. Випуск 1 (40). С. 284–286.

9. Хаустова О. В. Поняття «професійно-творчий розвиток учителя» в системі споріднених понять. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 67. Т. 2. С. 179-183.

10. Щедролосєва К. О. Професіограма вчителя музики і художньої культури. URL:

<https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4200/3699>

Чижевський Борис Григорович,

кандидат педагогічних наук,

провідний науковий співробітник

відділу економіки та управління

загальною середньою освітою

Інституту педагогіки НАПН України;

Заслужений працівник освіти України

chyzhevskiy.bg@gmail.com

ВСЕУКРАЇНСЬКА ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКА ВІЙСЬКОВО-СПОРТИВНА ГРА “СОКІЛ” (“ДЖУРА”) – СТРАТЕГІЧНА ПЛАТФОРМА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВ

Ключові слова: Конституція України, Закони України, Укази Президента України, духовність, моральність, принципи, виховання, Кодекс лицарської честі.

Уся трудова, освітня, наукова, організаторська діяльність Н.Й Волошиної пронизана любов’ю до Вітчизни-України та присвячена навчанню і вивченню української мови і літератури, історії, традицій, духовно-моральних цінностей українського народу й вихованню в дітей та учнів якостей шанування, оберігання, захисту та прославлення українського Слова і Духу.

Процеси демократизації суспільства та сфери освіти, необхідність виховання духовно-морально багатого, інтелектуально, фізично, психологічно та всебічно здорового, гармонійно-розвиненого, досконалого, стійкого, твердого, незламного, непродажного, непідкупного громадянина України вимагають від політиків, законодавців, державних службовців, організаторів освіти, науковців і учителів пошуку, розробки та реалізації нових, якісних, системних шляхів вдосконалення

навчання, вивчення, виховання та самовиховання підростаючої творчої обдарованої особистості.

На саме такий підхід нас орієнтують та спрямовують Конституція України [1], закони України “Про освіту” [2], “Про повну загальну середню освіту” [3], укази Президента України, нормативно-правові акти, сучасні наукові напрацювання та концепція, доробок та надбання педагогічних працівників та сучасна демократична державно-суспільна платформа управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії.

Пріоритетним під час визначення ролі та участі суспільних організацій у державно-суспільному(громадському) управлінні закладів загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії є виконання Постанови Кабінету Міністрів України “Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання” від 17 жовтня 2018 року № 845 [8]. Вищезазначеною Постановою затверджено “Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру “Сокіл” (“Джура”).

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра “Сокіл” (“Джура”) є системною формою національно-патріотичного виховання дітей та молоді, важливим засобом громадянської освіти, формування національно-патріотичної свідомості відповідно до ціннісних орієнтирів та індикаторів ефективності «Стратегії національно-патріотичного виховання», затвердженої Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286 [4].

Гра проводиться з метою виховання громадян-патріотів, захисників державної незалежності та територіальної цілісності України як високоморальних особистостей, які плекають українські традиції, духовні цінності, володіють відповідними

знаннями, вміннями та навичками, здатні реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства.

Мета цієї гри реалізовується шляхом створення та розвитку національно-патріотичних осередків самовиховання дітей та молоді у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та позашкільної освіти, громадських об'єднаннях і молодіжних центрах, центрах національно-патріотичного виховання у тісній співпраці з громадськістю, зокрема студентським та учнівським самоврядуванням.

Постановою [8] затверджено основні завдання гри:

1) виховання дітей та молоді в дусі відданості принципам державної незалежності і соборності Україні та Українському народу через плекання національних військово-патріотичних історичних традицій та створення умов для дієвого плекання українських суспільно-державницьких цінностей: національної самосвідомості, ідентичності, самобутності, волі, соборності та гідності Українського народу; здобуття молоддю первинних загальновійськових і спеціальних компетентностей, у тому числі за окремими напрямками: “Джура-Оборонець”, “Джура-Десантник”, “Джура-Прикордонник”, “Джура-Гвардієць”, “Джура-Поліцейський” тощо, необхідних для відстоювання державної незалежності та територіальної цілісності України, захисту державного кордону, підтримання безпеки та правопорядку в країні;

2) організація змістовного дозвілля; запровадження найкращих практик та методик самовиховання як однієї з ключових форм самоврядування молоді;

3) активізація процесу формування та закріплення навичок активного громадянства, основ самоврядування в учнівських та студентських колективах;

4) популяризація серед учнівської та студентської молоді здорового способу життя, активного відпочинку та життя в природі; розвиток навичок мандрівництва (туризму), орієнтування та таборування;

5) зміцнення міжрегіональних зв'язків та дружби дітей та молоді, навичок успішної взаємодії з однолітками з інших регіонів України, молоддю діаспори (закордонних українців);

6) заохочення дітей та молоді до вивчення історії боротьби за державну незалежність та територіальну цілісність України, формування шанобливого ставлення до жертв комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні через дослідження архівів тощо;

7) забезпечення прозорості та створення позитивного іміджу процесу національно-патріотичного виховання в осередках самовиховання дітей та молоді гри через інформування про їх діяльність в засобах масової інформації та в Інтернеті, через освітні веб-сайти та на сторінках у соціальних мережах;

8) сприяння поширенню застосування дітьми та молоддю української мови, проводячи нею всі заходи включно з міжособистісним спілкуванням учасників у межах гри.

Постановою [8] також затверджено Кодекс лицарської честі учасника гри: 1) підготовлений і безкорисливий; 2) чесний; 3) дисциплінований; 4) активний і підприємливий; 5) відважний; 6) витривалий; 7) врівноважений; 8) точний; 9) здоровий; 10) обережний.

Зазначено також, що формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді здійснюється на

прикладом героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, українських січових стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні, мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні 2004, 2013-2014 років, учасників антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил в Донецькій та Луганській областях, із активним залученням до цього процесу громадянського суспільства.

Постановою [8] також передбачено, що виховний метод гри втілюється через:

1) самоосвітній просвітницький курс - самовиховання в малих групах - роях згідно із системою ступенів, яка затверджується Головним штабом гри (далі - Головний штаб) (планом особистісного розвитку для кожної вікової групи, який включає основні елементи національно-патріотичного виховання), зростання особистості, яке передбачає допомогу кожному учаснику гри в його усвідомленій та активній участі у власному розвитку;

2) самоврядування в первинних осередках гри - куренях (дружинах, заставах, чотах) - за методикою пластової (скаутської) гурткової системи, тобто через взаємодію роїв у рамках куреня, під керівництвом ради ройових та опікою виховника: розподіляючи відповідальність між собою, учасники гри ухвалюють рішення, організують, здійснюють та оцінюють свою діяльність;

3) участь в освітніх наметових таборуваннях, які проводяться щороку на чотирьох рівнях (на рівні первинних осередків - куренів (у закладах освіти), на районному (міському, об'єднаної територіальної громади, обласному та всеукраїнському рівні);

4) участь у національних та місцевих змаганнях і заходах національно-патріотичного, військово-патріотичного або громадянського характеру, які проводять заклади освіти, громадські об'єднання, інші організації, установи; масових заходах у рамках Гри (збори, злети, фестивалі, семінари, акції, експедиції, конкурси тощо).

У зв'язку з цим актуальності набуває проблема виховання у юних громадян патріотизму як почуття належності до країни, українського народу, гордості за державу, відповідальності за її долю. Питання патріотичного виховання особливо актуалізувалися сьогодні, під час повномасштабної війни, воєнного стану та післявоєнного відродження і відбудови.

Патріотизм – це безумовне за походженням і високосмислове за духовно-моральною мірою почуття-цінність. Метою патріотичного виховання на сучасному етапі є становлення творчої обдарованої особистості-патріота, готової самовіддано будувати та розвивати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національний захист, сприяти соціальному миру та єдності, солідарності і консолідації у суспільстві.

Саме ці завдання покликана вирішувати українська педагогіка, у тому числі й українська народна педагогіка [11] та козацька педагогіка [6; 7; 10].

Література

1. Конституція України (прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року).

2. Закон України “Про освіту” (від 5 вересня 2017 року № 2145 – VIII).

3. Закон України “Про повну загальну середню освіту” (від 16 січня 2020 року № 463 – IX).

4. Указ Президента України Стратегії національно-патріотичного виховання (від 18 травня 2019 р. № 286).

5. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання” (від 17 жовтня 2018 року № 845).

6. Берека В.Є. Ідеї козацької педагогіки: сучасний педагогічний дискурс: навчально-методичний посібник / В.Є Берека, Н.М. Орловська. Кам’янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2019. 572 с.

7. Берека В.Є., Шоробура І.М. Козаком я мрію бути. Навчально-методичний посібник. Кам’янець-Подільський: Абетка, 2004. 396 с.

8. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.

9. Вернадський В.І. Вибрані праці / Переклад М.І. Кратка. Київ: Наукова думка, 2005. 300 с.

10. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник / Укладачі: В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам’янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2017. 544 с.

11. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 232 с.

Чорна Крістіна Дмитрівна

студентка II курсу магістратури

філологічного факультету

Національного університету

«Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка,

kristina250880@gmail.com

Науковий керівник:

Сазонова Олена Володимирівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови і літератури

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

olena-olena.09@ukr.net

ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ УМОВНОСТІ, ФАНТАСТИКИ, ІРРЕАЛЬНОГО У ТВОРАХ І. ФРАНКА

Ключові слова: модернізм, ірреальність, сюрреалізм, символізм.

Творам останнього періоду творчості І. Франка притаманні засоби фантастики та ірреального, що є характерними елементами одного з напрямів модернізму – сюрреалізму.

Сюрреалізм (з франц. «надреалізм») — авангардистська течія в літературі та мистецтві, що виникла у 20ті рр. ХХ ст. Представники сюрреалізму наголошували на важливості у творчій діяльності підсвідомого та несвідомого, реалізуючи ці начала через прийом автоматичного письма, яке стало визначальним у творчій практиці сюрреалістів, через правила випадковості, сновидіння, ілюзії, тощо [3, Т. 2, с. 452].

Іван Франко, як і кожна творча особистість, також був наділений неабиякою фантазією та уявою. Вони й ставали джерелами підсвідомих інстинктивних імпульсів, що знаходили своє сублімоване втілення у творах. Ці імпульси підсилювалися у період загострення хвороби письменника, коли межа між свідомістю та підсвідомістю зникала. Гарячковий стан психіки, ілюзії, візії, галюцинації - все те, що з сюрреалістів вважалося «джерелами задоволення, якими зовсім не варто нехтувати», - для Франка було фатумом, «невідступною зморою», джерелом нестерпного фізичного та душевного болю. Франко мимоволі жив у світі ірреальних образів [1, с. 50].

У творах І. Франка елементи сюрреалізму гармонійно переплітаються з елементами інших літературних напрямів.

Для сюрреалізму характерною рисою є нагромадження образів, швидка зміна подій та ситуації, які складно зрозуміти. Всі ці риси наявні в новелі І. Франка «Син Остапа» – хронологічно останньому його творі. Новела була надрукована у травневому числі «Літературно-наукового вісника» за 1908 р., тобто з'явилася з-під пера І. Франка напередодні загострення його психічної недуги. [4, с. 1]

Абсурдність поведінки Остапа та останні рядки новели свідчать про те, що основою новели є мотиви сюрреалізму. Крім того, у творі також наявні й інші риси сюрреалізму: відсутність сюжету, натомість використання фрагментарних описів, точне відтворення поведінки героя. І. Франко у новелі зосереджує свою увагу на психологічних розладах Остапа та його необґрунтованих вчинках.

Новела «Неначе сон» починається з невеличкого прологу в якому письменник повідомляє читачів, що описана ним історія –

це лише його «сонна уява». Ірреальною у новелі постає ситуація коли у темній коморі починає кипіти холодне молоко.

На думку І. Денисюка, «сюрреалізм Франкової новели спирався на сюрреалізм народної казки, на її фантастику, умовність і символіку» [2, с. 321].

Дві новели І. Франка «Син Остапа» та «Неначе сон» схожі між собою, бо в обох творах зображено тему сну та його фантастичності. Проте, більш яскраво мотиви сюрреалізму відтворено у новелі «Син Остапа».

У новелі «Терен у носі» І. Франко, крім рис символізму, репрезентує й сюрреалістичні мотиви. Образ загадкового утопленика, якого зустрічає Микола є галюцинацією, маренням героя. Цей образ невимушено відтворюється у підсвідомості Миколи. Можна спостерігати поєднання реального та ірреального світів. Незвична подія, що трапляється з Миколою, рятуює його від помилок, але нажаль він зрозуміє це тільки перед смертю.

Схожі мотиви з підсвідомістю героя описано у наступному творі І. Франка «Як Юра Шикманюк брів Черемош». Герой новели Юра у момент, коли збирається вбити шинкаря Мошку, втрачає контроль над своїм розумом і тепер він у владі двох демонів – білого та чорного. Ці демони є модерністськими образами, адже насправді вони існують лише у підсвідомості героя – є своєрідними галюцинаціями.

Сюрреалістичними «Терен у носі» та «Як Юра Шикманюк брів Черемош» робить проблема амбівалентності, яку письменник порушує у цих творах.

Наступним твором І. Франка де спостерігаємо риси сюрреалізму є – «Великий шум (1907)». Рух сюжету цієї повісті визначається двома онтологічними станами: розбурханістю,

невпорядкованістю, хаосом і спокоєм, гармонією, майже ідилічністю [5, с.82]. У пана Суботи, персонажа повісті, наявні галюцинації, марення та погані сни. Ірреальним зображенням цих марень, письменник хотів показати наскільки у героя був важкий психічний стан.

Творча спадщина письменника яскраво відобразила розвиток літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. У своїх творах ірреального та фантастичного характеру І. Франко творчо застосував елементи сновидінь, марень, ілюзії, прийом «потoku свідомості», сюжетного хаосу, фрагментарності. Гуцульський світ письменника у його творах завжди постає магічним та фантастичним.

Література

1. Голод Р. Елементи сюрреалізму в художній творчості Івана Франка. *Мандрівець*. 2005. № 5. С. 50-53.
2. Денисюк І. Казковий чудесний покажчик у новелі Франка «Неначе сон». *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 1999. Вип. 27. С. 104-111.
3. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007.
4. Легкий М. «Син Остапа»: до генези тексту. *Українське літературознавство: зб. наук. пр.* 2006. Вип. 68. С. 98-105.
5. Легкий М. «Великий шум» Івана Франка: до поетики модернізму. *Українське літературознавство : зб. наук. пр.* 2003. Вип. 66. С. 78–93.

Шевчун Тетяна Євгенівна,
*заступник директора
з навчально-виховної роботи,
учитель зарубіжної літератури
Ніжинської гімназії № 5*
tatyanashevchun@gmail.com

«КРАДІЙКА КНИЖОК» М. ЗУЗАКА: КНИЖКА ЯК СИМВОЛ ДУХОВНОСТІ, НЕЗЛАМНОСТІ, ЛЮДЯНОСТІ

Ключові слова: книжка, дитинство, добро, духовність, людяність, війна, жорстокий світ.

Роман австралійського письменника М. Зузака «Крадійка книжок» перекладено тридцятьма мовами світу, з таким же успіхом і екранізовано під назвою «Книжковий злодій». Ця книжка очолює безліч престижних рейтингів, але найкращою оцінкою є те, що її із захопленням читають учні. Стиль письменника, тематична палітра, емоційність слова й змісту – це складники феномену твору. Дуже тішить, що саме цей роман увели до шкільної програми зарубіжної літератури 11 класу.

Роман про Другу світову війну тісно перегукується із сьогоднішніми подіями в Україні. Дев'ятирічна Лізель, головна героїня твору, на жаль, досить рано пізнала згубний вплив нацизму, зрозуміла не з підручників жах фашистської системи. Українські діти теж бачать страхіття війни з вікон знищених осель, замість мультфільмів дивляться новини, а колискові здебільшого звучать під звуки сирен.

Роман «Крадійка книжок» вчить не просто «виживати» в умовах війни, а навчас залишатися Людиною. Цей твір про дружбу і любов, про виховання і становлення, про добро і зло, про

моральність і бездуховність, про патріотизм і зраду, про культуру й національну ідентичність.

У романі все на межі неочікуваності, контрасту добра й жорстокого світу. І в центрі цього макросвіту – книжка, слово. Вона є символом збереження духовності, сили духу, віри в краще.

Отож книга є ніби персонажем твору, через неї розкриваємо широкий спектр актуальних проблем. Без сумніву, вражає недитяча тематика найпершої книжки, яку читає головна героїня, – «Посібник гробаря»: «А от у дівчинки виникло несподіване бажання прочитати книжку, і вона навіть не намагалася зрозуміти, звідки воно взялося. З одного боку, вона хотіла пересвідчитися, що її братика поховали правильно. Хоч би якою була причина, Лізель так нестерпно хотілось її почитати, як тільки може кортіти десятилітній дитині» [2, с. 52]. Заслуговує на увагу глибоке й шанобливе ставлення до книг: «Одне з найпрекрасніших місць, яке Лізель коли-небудь бачила. <...> Тильною стороною долоні Лізель провела по першій полиці, прислухаючись до шереху нігтів, що ковзали корінцями книжок. Прозвучало, ніби якийсь інструмент або мелодія лунких кроків. Вона провела двома руками. Вона пробігла полиці. Одна за одною. І сміялась. Її голос розплескувався, клекотав у горлі, і коли вона врешті зупинилась посеред кімнати, то ще довгенько переводила погляд з полиць на свої пальці і знову на полиці. Скількох книжок вона торкнулася? Скільки з них вона відчула? Вона підійшла до стелажів і знову пробігла рукою корінцями, цього разу набагато повільніше, внутрішньою стороною долоні, так, що її м'яка шкіра відчувала невеликий хребет кожної книжки. Люстра кидала донизу яскраві смуги світла, і дівчинці здавалося, що це якась магія, щось неймовірне. Декілька разів Лізель ледь не витягла книжку з полиці, але врешті не насмілювалася їх тривожити. Все було занадто

бездоганно» [2, с. 104]. На жаль, мало сучасних дітей з таким пієтетом ставляться до книжок. Тому роман М. Зузака ще й про культ читання: «Першу з них, «Собака на ім'я Фауст», написав Маттеус Оттлеберг. Загалом Лізель прочитала її тринадцять разів. <...> Друга книжка називалася «Маяк», а написала її жінка, Інгрід Ріппінштайн. Ця книжка була трохи довшою, тому Лізель змогла прочитати її лише дев'ять разів, і щоразу її старання приносили свої плоди – вона читала все краще і краще» [2, с. 70]. У романі постійно відчутний контраст, як і тут: контраст між дитячим прагненням бути освіченою людиною й реальністю жорстокого світу. А наприкінці ця прірва протиріч збільшується. З одного боку – тяжкі спогади: «Бачила, як помер її братик – одне око розплющене, друге ще досі дримає. <...> Молодий чоловік висів на мотузці зі снігів Сталінграда. Вона бачила, як у металевій коробці помер ворожий пілот. Бачила, як єврей, який двічі дарував їй найпрекрасніші сторінки у її житті, йшов до концтабору. А в центрі її видіння був фіорер, він викрикував слова і роздавав їх людям» [2, с. 392]. З іншого боку – вимріяний книжковий художній світ, тому особливо болісно бачити його руйнацію чи невідповідність: «Незабаром від книжки не залишилося нічого, окрім клаптиків обірваних слів, розкиданих під ногами і навколо неї. Слова. Навіщо їм взагалі існувати? Якби не вони, усього цього б не сталося. Без твоїх слів фіорер нічого не вартий. Без них не було б кульгавих в'язнів, не було б потреби втішати і вигадувати всілякі словесні хитрощі, щоб нам від них ставало краще» [2, с. 393].

Читач бачить зростання Лізель через кількість і якість прочитаних дівчиною книжок: недарма кожна глава, крім останньої, названа так, як і вкрадена книжка. Чим більше дорослішала головна героїня, тим гостріше вона сприймала

тогочасні події й саме життя: «Крадійка книжок подивилася на важку і болючу ношу, яку тримала в руці. Книжка. Слова» [2, с. 402–403].

До контрастів між макросвітом і мікросвітом головної героїні автор додає акцентів, описуючи фінальну сцену з акордеоном: «Нас розбомбили, подумала дівчинка, й обернулася до чоловіка, що йшов біля неї.

– Це акордеон мого тата. – Знову. – Це акордеон мого тата.

– Не хвилюйтеся, дівчинко, все добре, нам треба ще трохи відійти.

Та вона не пішла.

Лізель простежила, куди чоловік несе акордеона, і рушила за ним. Червоне небо досі посипало їх красивим попелом, а дівчинка зупинила рослявого солдата і сказала:

– Я заберу його, якщо ви не проти, – він належить моєму татові. – Лізель обережно забрала його з рук чоловіка і понесла. Якраз у ту мить вона побачила перше тіло.

Футляр з акордеоном випав з її рук. Звук, ніби від вибуху.

На землі розпласталася пані Гольцапфель» [2, с. 403]. «Тато – акордеоніст – і Небесна вулиця. Одне не може існувати без іншого, тому що для Лізель обоє були домом» [2, с. 406].

Саме акордеон є тією художньою деталлю, яка проводить місточок між духовним світом і людяністю, незламністю, внутрішньою наповненістю: «Тато мав сріблясті, але не мертві очі. Тато був акордеоном! Але його міхи спорожніли» [2, с. 405]. А увагу до очей, які є віддзеркаленням людського ставлення до світу, простежуємо у творі постійно (ось і початок роману: «Лізель помітила, які в її прийомного тата незвичні очі. Вони були зроблені з доброти і срібла. М'якого срібла, що плавиться» [2, с. 28]).

У жорстокому світі, бачивши на власні очі приниження одних іншими, зокрема представниками арійської раси, головна героїня не затверділа душею, а навпаки – змушує інших задуматися над такими поняттями, як війна, потворство, смерть, життя, виховання, людяність, дружба, взаємопідтримка, любов. І всі моральні чесноти проведено через СЛОВО, яке є не просто звуками чи літерами в книжці, а є провідниками, фундаментом, з якого складається людське буття. Для одних слова є втіленням війни, страшних злочинів, а для інших – це слова любові: «Я хотів запитати її, як та сама річ може бути водночас такою огидною і такою прекрасною, а слова та історії про те – такими нестерпними і такими величними» [2, с. 411]. На щастя, перемагає сила «величних» слів.

Роман М. Зузака дуже потрібний сучасному читачеві. Він – про цінності; духовність, незламність, людяність. В умовах війни дуже важко не втратити ці якості. «Крадійка книжок» – про несумісні поняття: дитинство й війну. А діти в таких життєвих ситуаціях є особливо травматичними. Вони найбільш вразливі, незахищені – фізично й морально. Втрата дому й членів родини, розлука з рідними – для багатьох це не сюжет із книжки, а суворая реальність, тому роман М. Зузака варто аналізувати на уроках зарубіжної літератури з особливою толерантністю.

Література

1. Абраїмова Т. М. Зузак. «Крадійка книжок». URL: <http://surl.li/ngilg>
2. Зузак М. Крадійка книжок : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2016. 416 с.
3. Соколовська Л. «Крадійка книжок» М. Зузака. URL: <http://surl.li/eellx>

Шовкопляс Галина Євгенівна,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка*
h.shovkopljas@kubg.edu.ua

ВИКЛАДАННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА: ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ БІОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ

*Ключові слова: текст твору, «сенсаційна біографія»,
життєвий і творчий шлях письменника, єдність життєвого і
творчого шляху письменника, біографічний матеріал.*

Викладання біографічних відомостей про письменника становить достатньо складну проблему як для укладача програми, так і для автора підручника. Укладач програми або автор підручника не омине цієї проблеми навіть тоді, коли не пов'язує складну й своєрідну поетику творів певного письменника з його не менш складним життєвим шляхом, бо все одно при вивченні творчості митця досліднику доведеться торкнутися фактів його біографії.

Кожному досліднику може загрожувати небезпека опинитися в ситуації відомого багатостраждального мандрівника, який потрапив між Сциллою і Харибдою, де Сцилла є небезпекою загрузнути у недостовірних фактах, неперевірених деталях і сумнівних спогадах про життя письменника, тоді ж як Харибда погрожує обмеженням дослідження лише текстом твору, коли письменник розкривається лише у тексті твору і лише твір розкриває сутність творчості митця. Крім того, на жаль, є серед дослідників свідомі прихильники так званих «сенсаційних

біографій», які сконструйовані з пікантних подробиць без жодного доказу останніх.

Серед дослідників наявні дві принципові позиції щодо біографічних відомостей про письменника, а саме: уся творчість пояснюється життєвим досвідом, достатньо зануритися у життєві негаразди митця, одразу стають зрозумілими всі його твори. Друга позиція також принципова – життя митця окремо, а творчість окремо.

Останню позицію можна зрозуміти: біографічний матеріал – предмет складний і делікатний. Якщо його можна уникнути, то втечемо від нього. Але як втечеш? Звичайно, можна звести творчість Джеймса Джойса тільки до впливів філософії Фоми Аквінського, як це зробив Умберто Еко в своїй праці «Поетики Джойса», але дату славетного Bloomsday – дня першого побачення Джойса і його майбутньої дружини Нори Барнакль – ви не зможете не назвати у своєму лекційному занятті чи розділі навчального підручника із зарубіжної літератури двадцятого століття, присвяченому творчості Джеймса Джойса, бо 16 червня 1904 року – день, коли відбуваються події великого роману Джойса «Улісс». Цей червневий день є ланкою, що поєднує дві лінії – життєвий шлях і творчий шлях Джойса. Отже день 16 червня 1904 року присутній і в житті, і в творчості метра модернізму Джеймса Джойса.

Дослідження життєвого і творчого шляху письменника – важлива ланка в системі викладання літератури. Насамперед це пояснюється тим, що життя та діяльність визначного майстра слова є найкращим коментарем до його творів. Існує ціла низка причин, з яких вивчення літератури неможливе без розгляду життєвого та творчого шляху митця. Перш за все тому, що біографія – це ключ до творчості, на що часто вказували й самі

письменники. Усі дослідники одностайно наполягають на головному: життєвий шлях письменника повинен вивчатися в єдності з його творчим шляхом.

Водночас життєпис письменника – це і можливість збагнути його епоху, час життя, адже більшість митців були ще й активними громадськими діячами. Вивчення біографії письменника має і культурологічну цінність. За словами дослідників, належне ознайомлення з життєвим шляхом письменників — це й своєрідна енциклопедія нашої культури. Проте чи не найбільший потенціал має біографія як засіб морального та світоглядного виховання студента чи школяра. Таку думку висловлює більшість фахівців з методики викладання літератури.

Біографії видатних митців слова є надзвичайно цінним матеріалом для роздумів на світоглядні і морально-етичні теми. Вони певною мірою є школою громадянина з чіткою програмою людинознавчого і народознавчого спрямування. Проте слід обережно використовувати життєписи з виховною метою, щоб у студента чи школяра не сформувався узагальнений стереотип, що складається з трьох компонентів «страждав – боровся – загинув».

Традиційно джерелами вивчення біографії письменника вважаються: те, що написано самим письменником, біографія якого вивчається; те, що написано його сучасниками; те, що написано науковцями, що досліджували життєвий і творчий шлях письменника; те, що написано іншими письменниками про того письменника, біографія якого вивчається.

Л. Ф. Мірошниченко особливо зупиняється на епістолярній спадщині письменника: «Листи класиків літератури часто не поступаються довершеним творам мистецтва. Це скарбниця думок, почуттів чи таємниць письменника...» [1, с. 367].

Окремим рядком слід поставити книги жанру романізованої біографії, серед яких найбільш відомим автором є без сумніву Андре Моруа, створювач романізованих біографій Бальзака, Гете, Байрона, Гюго, Дюма, Жорж Санд та багатьох інших. Зараз полиці книгарень стогнуть від величезних накладів більш свіжого твору цього жанру – романа Фредеріка Бегбедера «Уна і Селінджер», виданого в 2015 році. Причому сам Бегбедер називає свою нову книгу «літературою факту» і розповідає історію платонічної любові таємничого відлюдника Селінджера і юної доньки драматурга Юджина О'Ніла Уни.

Стереотипність канонічних біографій письменників у підручниках, енциклопедіях, довідниках, залакованість «життєвого і творчого шляху» класиків позбавляють матеріал глибини і змісту, надають поверховості. Використання біографічних стереотипів стає застиглою формою, а з іншого боку – підґрунтям для створення пародій. Ці схеми – суцільна агіографія: не життя, а життє, коли біографія письменника будується з ретушуванням «темних плям» у житті митця.

Саме як реакція на «письменницькі ікони» радянської української літератури з'являються «Хрестоматії доктора Падлючча», де сам автор доктор Падлючча, він же письменник Михайло Бриних, порушуючи табу й ламаючи стереотипи радянських біографій, розповідає дуже своєрідною суржикоподібною мовою про те, про що ще вчора розповідати було заборонено: «До першого тому хрестоматії доктора Падлючча, присвяченого шидебрам української літератури, попали ті автори, які попали – давно і прочно. Попали в ретельно каталогізовану безвість, ув освітянські тумани, в глибокий морок, де не видно ані титли. Ся книжка предоставить тобі всі необхідні спецсрєцтва, шоби добути луччі перли нашого письменства.

Класика уміє ждати, але не випробовуй її терпець намарно. Бо ж папороть уже зацвіла і позолоть вилущуєця тіки ради тебе, а десь у піднебессі громихає благовіст: хвате читати всяке барахло — на тобі абонімент у божественний рибгосп української літератури» [2, с. 3]. Простіше кажучи, «Сад божественних пісень» Григорія Сковороди перетворюється у доктора Падлючча на «божественний рибгосп» радянської української літератури.

Використання матеріалів мемуарів і спогадів про письменника додають до письменницької біографії дорогоцінні деталі, той самий «сирий» життєвий матеріал, що освіжає і поглиблює образ митця. У спогадах українського радянського прозаїка Олександра Сизоненка «Не вбиваймо своїх пророків» з невимовною насолодою читаємо спогади про реальні події, які пов'язані з життям українських радянських письменників, біографії яких суворо цензурувалися за радянських часів і будувалися за тією ж схемою «залаковування» життєвого шляху і «ретушування темних плям», тобто приховування певних фактів біографії митця. Тому навіть невеличкий, але такий людяний та елегантний за емоційним забарвленням епізод, як «Рильський переходить бульвар Шевченка», тішить і надає чарівності безпосереднього погляду на Рильського з позиції молодшого сучасника і шанувальника творчості поета: «Сивий, як голуб, Максим Тадейович повільно переходить проїжджу частину, трохи подавшись уперед і заклавши руки за спину. Він у ніжній кремово-блакитній вишиванці, в яскраво-жовтих модельних черевиках. Капелюх тримає в руці, і вітер бавиться його легким, мов серпанок, поріділим волоссям. Асфальт на серпневому сонці розм'як, потемнів, маслянисто блищить, вилискує. У ньому, немов у першому льодку, відбиваються високі тополі, машини і будівлі. Постаць Рильського віддзеркалюється теж, висвітлюючи асфальт.

«Запам'ятаймо цю хвилину , - шепоче Василь. – Отак би, голубе, сиділи по своїх провінційних закапелках і ніколи б не побачили, як Рильський переходить бульвар Шевченка» [3, с. 54].

Але не все так приємно та пафосно: «сирий матеріал» спогадів має окрему небезпеку для студіювання біографії певного митця. Ім'я цій небезпеці – суб'єктивний погляд автора спогадів. Фактор «суб'єктивного погляду» спрацьовує настільки потужно, що важко розібратися, чому оцінку отримуємо саме таку, а не іншу, і наскільки отримані нами факти та оцінки відповідають реальним подіям.

Тому матеріали мемуарів-спогадів, хоч і містять дорогоцінні для дослідника факти, які можуть докорінно змінити усталений погляд, стати основою абсолютно нової інтерпретації життєвого і творчого шляху письменника, але потребують глибокого аналізу ситуації, часу, оточення, про які згадує той чи інший сучасник митця, чия біографія викладена у спогадах. Дослідник мусить оцінювати і особистість автора спогадів. Щоб зрозуміти позицію мемуариста, слід враховувати його людські якості, а саме: порядність, незаангажованість, здатність до об'єктивного викладення подій і навіть вік мемуариста відносно подій, що він описує.

Велике значення має обізнаність дослідника біографії і у такій майже невловимій категорії, як дух або «атмосфера» часу, коли треба брати до уваги не тільки історичні, соціальні або політичні фактори, але й особливості людських симпатій-антипатій, тонкощі тогочасної ментальності і навіть просторову модель спогадів. Тільки за умов такої обізнаності та навіть інтуїтивного розуміння подій, сміливий та вправний дослідник здатен «перетравити» важкий («сирий») матеріал спогадів – мемуарів , які можливо додадуть лише одну свіжу і цікаву рису до

біографії митця, а можливо докорінно змінять цю біографію і загалом погляд на життєвий і творчий шлях письменника.

Література

1. Мірошниченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури у середніх навчальних закладах. Підручник. Київ: Вища школа. 2007. 415 с.

2. Бриних М. Шидеври української літератури. Хрестоматія доктора Падлючча. Том перший. Київ : Лаурис, 2013. 270 с.

3. Сизоненко О. Не вбиваймо своїх пророків. Життя видатних людей. Київ: Дніпро, 2003. 895с.

Шуляр Василь Іванович,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії й методики
мовно-літературної та художньо-естетичної
освіти, директор Миколаївського
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти,
vshuliar@ukr.net

**Гладишев Володимир
Володимирович,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії й методики
мовно-літературної та художньо-естетичної освіти
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
volodymyr.hladyshev@moippo.mk.ua

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ СУЧАСНИМИ ШКОЛЯРАМИ

*Ключові слова: Дмитро Кремень, методичне забезпечення,
поет, лірика.*

Постановою Верховної Ради України [3] у 2023 році передбачено відзначення на державному рівні 70-ї річниці від дня народження видатного українського поета, лауреата Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Дмитра Дмитровича Кременя.

Рішенням ученої ради Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти 2023 рік проголошено на Миколаївщині роком Дмитра Кременя. Відповідно заплановано й проведено низку заходів щодо вшанування видатного земляка,

уродження Закарпаття, який спромігся природно поєднати у своїй творчості Захід і Південь нашої країни.

Серед найбільш помітних заходів, що мали резонанс на всеукраїнському рівні, необхідно виділити спецвипуск науково-методичного, інформаційно-освітнього журналу «Вересень», присвяченого особистості Дмитра Кременя, філософсько-естетичному осмисленню його творчості, методичним підходам до вивчення творів видатного поета в школі [1]. На сторінках видання надруковані матеріали миколаївських і закарпатських науковців, методистів, учителів, шанувальників поезії видатного земляка, опубліковано раніше невідомий вірш Дмитра Кременя з історією його створення [1, с. 146–155].

Питання про методичне забезпечення вивчення творів Д. Кременя в школі завжди було важливим напрямом наукової діяльності викладачів і методистів нашого інституту, а також учителів міста й області. Творчість Дмитра Кременя посідає значне місце у програмі курсу «Література рідного краю» для педагогів Миколаївщини, але до ювілею поета створено окрему творчу групу вчителів української та зарубіжної літератур, що досліджувала тему «Література рідного краю в постатях: Дмитро Кремень». Програма творчої групи була зорієнтована на відбиття творчих пошуків педагогів із вивчення найбільш актуальних для учнів творів поета [2, с. 18–19], вироблення сучасних підходів. За результатами роботи видано науково-методичний посібник [2].

Учителями літератури на основі дослідження творчої спадщини Дмитра Кременя здійснено конструювання методичних моделей уроків / занять літератури рідного краю, запропоновано освітні ситуації, які містять зміст, види та результати читацької діяльності, що узгоджуються з метою й завданнями, а також компетентностями, наскрізними вміннями [2, с. 22].

Підтвердженням цінності та результативності діяльності творчої групи є подані в посібнику моделі компетентнісно-діяльнісних літературних занять за творчістю Дмитра Кременя [2, с. 29–117], які є здобутком цілеспрямованого дослідження теми в межах реалізації навчально-виховних можливостей компетентнісного підходу до вивчення літератури взагалі та творчості поета-земляка зокрема.

Розроблено хрестоматію поетичних текстів Дмитра Кременя [2, с. 127–150], що надає вчителю можливість звертатися до найбільш корисних для шкільного вивчення творів поета й допомагає глибокому засвоєнню його спадщини.

Системність підходу науковців інституту щодо введення до закладів освіти творів Дмитра Кременя підтверджується тим, що В. Шуляр створив практико-орієнтовані монографії, присвячені вивченню лірики поета в початковій [6] та старшій школі [5]. Видання орієнтують педагога на всебічне врахування вікового, особистісного, літературного розвитку учнів, а підбір творів і методичне забезпечення їхнього вивчення спрямовано на формування позитивного ставлення як до поезії в цілому, так і до віршів Дмитра Кременя зокрема.

Монографія, що розглядає питання вивчення лірики поета в початковій школі, спирається на міцне методико-психологічне підґрунтя, оскільки автор визначає особливості соціокультурної рецепції творчого доробку видатного українського поета, розглядає можливості візуалізації як важливого чинника підвищення ефективності шкільної освіти (зокрема в початковій школі), а також подає моделі компетентнісно-діяльнісних занять за творчістю Дмитра Кременя для учнів початкових класів.

Розроблено систему вивчення творчості Дмитра Кременя, що максимально повно враховує специфіку діяльності учнів

початкової школи, реалізує їхній особистісний потенціал відповідно до опанування літературних творів, через візуалізацію забезпечує стійкий інтерес школярів до літератури як мистецтва слова в поєднанні з іншими видами мистецтва.

Апробація системи вивчення творчості Дмитра Кременя в початковій школі вчителями-практиками довела ефективність створених автором моделей компетентісно-діяльнісних занять, забезпечення можливості творчої реалізації вчителем їхнього освітньо-виховного потенціалу.

Запропоноване в монографії вивчення лірики Дмитра Кременя у старшій школі враховує специфіку літературної освіти та ґрунтується на теоретико-методичних основах вивчення історіософської лірики, аналізі розвитку української історіософії, шляхів її становлення. Через виявлення специфіки вивчення історіософської лірики у старших класах автор визначає роль поезії Дмитра Кременя в системі літературної освіти старшокласників. На цих засадах вибудовуються навчальні моделі вивчення історіософської лірики письменника на уроках літератури рідного краю у старших класах.

Тематика уроків літератури рідного краю (за творчістю Дмитра Кременя) охоплює найбільш важливі моменти поетичної діяльності видатного поета [2, С. 79–80]. Приваблює те, що поезія Кременя розглядається в широкому мистецькому контексті: учні мають ознайомитися з тим, як пов'язані поетичне слово та музичне мистецтво, поетичне слово і творчість народного художника України Андрія Антонюка [2, с. 80]. Типи та форми уроків спрямовані на виявлення естетичної своєрідності літератури, музики, живопису й водночас забезпечують розуміння цілісності світу справжнього мистецтва, ролі мистецтва в духовному житті українців і Світу.

Зважаючи на вік старшокласників, їхній літературний розвиток, автор монографії особливу увагу приділяє формуванню предметних компетентностей. Цьому сприяє залучення до уроків літератури літературно-критичних статей, що надає можливість побачити поета «очима сучасників». Подана технологія вивчення учнями літературно-критичних статей забезпечує високий рівень розвитку критичного мислення, формування потреби мати власний погляд на літературні твори, уміння обґрунтовувати власну точку зору й обстоювати її.

В. І. Шулярюм систематизована доступна для старшокласників добірка статей за поетичним доробком Дмитра Кременя, надана методика використання їх, що значно підвищує рівень літературної освіти сучасних школярів. Як новацію потрібно розглядати запропоноване вивчення епістолярію поета. Особливого значення набуває листування Дмитра Кременя та видатного поета й громадського діяча Віталія Коротича. Корисною для вчителя є «новаційна класифікація уроків (занять) з літератури зі змінною нестандартною структурою» [2, с. 213–215], що стала результатом багаторічних досліджень автора монографії та отримала схвальні відгуки від учителів-практиків під час апробації в різних регіонах України.

Ураховуючи те, що твори Дмитра Кременя завдяки науковцям Інституту педагогіки НАПНУ з'явилися у шкільних програмах, подальше дослідження питання щодо методичного забезпечення вивчення творчості видатного поета сучасними школярами вбачаємо у створенні системи уроків у межах літературної освіти Нової української школи. Вважаємо цей напрям дослідження актуальним і перспективним, тому що творчість одного з найкращих поетів-патріотів нашої країни кінця ХХ – початку ХХІ століть заслуговує на те, щоб вона була гідно

представлена у школі, а українські школярі, вивчаючи її, залучалися до найкращих досягнень вітчизняної літератури.

Література

4. Вересень : науково-методичний, інформаційно-освітній журнал : спецвипуск. 2023. 158 с. DOI : <https://doi.org/10.54662/veresen.2023>

5. ... Посадив і не дерево – сад... : програмно-поетичний комплекс вивчення творчості Дмитра Кременя : науково-методичний посібник / Заг. ред., наук. керівн., автор комплексу В. І. Шуляр. Миколаїв : Центр редакційно-видавничої діяльності ОШПО, 2023. 192 с.

6. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат ювілеїв у 2022–2023 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-IX#Text>

7. Шуляр В. І. Вивчення лірики Дмитра Кременя в початковій школі : практико-орієнтована монографія. Миколаїв : Центр редакційно-видавничої діяльності ОШПО, 2023. 232 с.

8. Шуляр В. І. Вивчення творчості Дмитра Кременя у старшій школі : практико-орієнтована монографія. Миколаїв : Центр редакційно-видавничої діяльності ОШПО, 2023. 252 с.

9. Шуляр В. І. Моя вулиця : вивчення лірики Дмитра Кременя в початковій школі. Миколаїв : Центр редакційно-видавничої діяльності, 2023. 24 с.

Шуляр Василь Іванович,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії й методики
мовно-літературної та художньо-естетичної
освіти, директор Миколаївського
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти,
vshuliar@ukr.net

НІЛА ВОЛОШИНА: ІСТИННА, ПРОФЕСІЙНА, СПРАВЖНЯ

Ключові слова: Ніла Волошина, наукова спадщина, методика літератури, істинна, професійна, справжня.

ПЕРЕДМОВА

Під час чергової розмови Ніла Йосипівна повідала мені про одну зі своїх мрій: написати книгу спогадів про тих, з ким працювала, спілкувалася, зустрічалася, знала... І коли Інституту педагогіки НАПН України виповнювалося 80 років, з-під її пера з'явилася серія статей під загальною назвою «Спогади про незабутніх» [5]... Як я тішився цій появі! Вона давала можливість відстежити етапи розвитку методичної думки, уявити тих легендарних особистостей, з ким тобі не випало познайомитися з різних причин та обставин... А тепер ми вивчаємо її спадщину та пишемо свої спогади про незабутнього Вчителя і Вченого – Волошину Нілу Йосипівну.

ЕСЕЙ ОСОБИСТІСНИЙ

Осмислюючи життєвий і фаховий досвід людини й ученого, збагачуєш себе, даєш шанс самому собі піднятися на сходинку вище... А ще коли цю Людину знав упродовж багатьох років. Одна з таких зустрічей відбулася з Нілою Йосипівною на Миколаївщині під час другої Українсько-Канадської педагогічної конференції

(11–23 липня 1994 р., Одеса – Миколаїв – Херсон; 18–21 липня 1994 р., Миколаїв). Зустріч незабутня: я, сільський учитель, співголова секції з автором програми, численних підручників, ученим, самою ВОЛОШИНОЮ... Програму зберігаю донині. Почуттям щастя і гордості не було меж. Згодом ця зустріч переросла в тривалу дружбу та співпрацю. Можливо, для когось видаватиметься дивним таке поєднання: дружба й співпраця. Вік і стать, статус і досвід могли б стати на перепоні. Цього не відбулося. Пояснення очевидне: Н. Волошина розвивала Слово, плекала Таланти, помічаючи їх в Учителеві, трепетно й з благоволінням до нього ставилася...

До сьогодні бережу після тої зустрічі візитівку, яку власноруч заповнила Ніла Йосипівна. Який вишуканий, каліграфічний почерк! Він уже багато що може сказати про людину. Від офіційного тексту – благодатна енергетика: написано з любов'ю і щиро! А ще пам'ять тримає слова, сказані Нілою Йосипівною після мого виступу: «Василю Івановичу, Вам варто подумати про науку, для цього у Вас усе є. Це одразу помітно». І вручила візитівку. «Надумаєте – звертайтеся, оберемо тему й будемо працювати». І розпочалася співпраця, перериваючись на паузи. Але про це іншим разом.

Для мене Волошина – Людина, яка виявлялася серед багатьох патріотично й гуманістично забарвленою енергією. Нею ж щедро ділилася, віддавала по краплині кожному, хто щиро її сприймав, підтримував. І десь не дотримала почуття міри...

Любов до України, до Слова, до Літератури... То було для неї святим! Зберігала та примножувала українські традиції, з великими перешкодами закладала націокомпонент у державну програму, підручники й посібники, особливо в радянський період і період народження нової держави. Було дуже важко це

відстоювати, про що не раз чув від Ніли Йосипівни. Боляче переживала звинувачення чи закиди... від деяких опонентів... про її з колегами програмно-підручникотворчу діяльність.

Завжди прискіпливо вчитувалася в текст дисертації, статті й коректно робила правки, ставила позначки. Вона володіла словом. Одного разу дорогою до Інституту педагогіки сказала в черговий раз: «Василію Івановичу, Ви також уживаєте «посібник»...» (тут відчувався і орфоепічний, і громадянський натяк). Деталь, але вона запала і стала поштовхом до виписування слів, які складні в наголошуванні... А сказано було так тактовно, що й сьогодні такі зауваги, зроблені з любов'ю до співбесідника, згадуєш з приємним трепетом.

Вона розвивала в кожному з нас Дух і Розум. Перейнявши мудрість від мами, Марії Миколаївни, вірячи в Божі заповіді, витримуючи норми людського, сповідуючи прискіпливість і працелюбність до наукових пошуків, збагачувала нашу душу й розум. Як було приємно спостерігати за спілкуванням Матері й Доньки... Запала в пам'ять одна з таких зустрічей: «Нілочко, ти обов'язково допоможи цьому чоловікові з Миколаєва, він трудяга, я ж бачу...». А потім Ніла Йосипівна розповідала, що мама цікавилася, коли той чоловік із Миколаєва буде захищати дисертацію, бо хоче помолитися за нього...

І молилася... за Анатолія, Світлану, Олену, Василя і всіх дисертантів Ніли Йосипівни. Згадуючи в ці передріздвяні дні Марію Миколаївну та Нілу Йосипівну, на душі стає тепло й радісно, що мав нагоду бачитися, спілкуватися, черпати уроки мудрості...

...Інші зустрічі з тої чи іншої причини не відбулися. Але знайомство почалося з опрацювання їхніх праць. Так, у час учителювання, вивчав напрацювання Тетяни Федорівни та Федора

Федоровича Бугайків, Олександри Михайлівни Бандури й дивувався, як просто та глибоко представлено методику літератури. Кожна їхня теза підкріплена ґрунтовними прикладами, проблема висвітлена всебічно, заактуалізовано увагу читачів на найскладніших проблемах літературної освіти. Про них лишень чув від Ніли Йосипівни тактовні розповіді та схвальні відгуки, а зустрітися не випало. Шкода, що Їй не вдалося написати книгу з історії методики літератури в особах. Нині це реалізувати нам, Її учням, колегам, однодумцям!

ПІСЛЯМОВА

Для миколаївців (як і для всієї України) непересічна постать Ніли Йосипівни Волошиної не тільки відома, а для багатьох близька й рідна по духу, світосприйняттю, вірою в неминучість українського слова, фанатичною закоханістю в методичну справу в ім'я майбутнього – ЛЮДИНИ-ЧИТАЧА!

Маючи енциклопедичні знання та багатий науковий і життєвий досвід, була тим життєдайним джерелом, яке наснажувало нас до науки й творчої діяльності. Сьогодні ми вже можемо говорити, що вона – ЛІДЕР НАУКИ. Як творча особистість, патріот своєї справи за переконанням, може, не завжди була зручна і сприйнята всіма та поцінована за життя. Але це ЛЮДИНА зі своїм особливим мисленням, бажанням проникнути в сутність того, чим займалася, що творила. Близько 50 кандидатів і докторів ВОНА вивела в широкий науковий світ. Миколаївщині поталанило співпрацювати з Н. Й. Волошиною. Під її керівництвом захищено докторські й кандидатські дисертації.

Інноваційність помножена на багатий методичний досвід як риса професора Н. Й. Волошиної формувала в нас здатність жити й діяти в інноваційно насиченому просторі. На це сконцентровано було спільні дії науковців, методистів, практиків Миколаївщини.

Складність і проблематичність вирішення цього актуального завдання визначено ще у 2001 році, коли організовано Лабораторію інноватики в системі літературної освіти при кафедрі української літератури тоді Миколаївського державного педагогічного університету ім. В. О. Сухомлинського під патронатом завідувача лабораторії Інституту педагогіки НАПН України. З ініціативи Н. Й. Волошиної та її активної підтримки розпочато перспективні дослідження щодо технологізації літературної освіти, підготовки компетентного фахівця, формування націозорієнтованого учня-читача, який щиро й до самозабуття буде вірний українському слову. Миколаївцями спільно з Н. Й. Волошиною проведено низку наукових конференцій, методичних семінарів, вона була частим гостем у словесників-практиків міста та області. За першої ж нагоди обов'язково відвідувала такі культурологічні місця Миколаївщини, як: Аркасівська садиба, Мигія, Ольвія, Гранітно-Степове Побужжя, концерти у філармонії, вистави місцевих театрів...

Науково-методичний доробок Н. Й. Волошиної – ваговитий. Її наукова спадщина відома від учня до науковця. Підручники, хрестоматії слугуватимуть ще не одному поколінню школярів. Численні методичні посібники для вчителів-словесників не припадатимуть пилом, надихатимуть їх на нові методичні знахідки. Науковими та літературознавчими розвідками з проблем естетичного формування читача, науковими основами методики викладання літератури як мистецтва слова, програмно-підручниковими засобами, які розроблені професором Волошиною, користуватимуться студенти й учені ще багато-багато років.

Усеохоплювальне око Ніли Йосипівни помічало найскладніші проблеми в літературній освіті, багатючий

учительський досвід допомагав надати вчасну й мудру пораду, а свіжість і самобутність методичного почерку яскраво прослідковуються в кожній публікації. Її активність життєвої позиції вражає і вражатиме будь-кого.

У своїй методичній майстерні була самозреченою, безперервно, день у день, із року в рік занурена в роботу... Знаю, що мала написати свою лебедину пісню-працю, але... Не матеріалізувавши її на папері, ВОНА в пам'яті нашій окреслила обриси гігантського духовного й методичного материка, ім'я якому – наукова школа професора Волошиної.

У Її спадщині – паростки духовного життя, методичний усесвіт – обсяговий, і віримо, що закладене Нею матиме великий ужинок, а з творчого діяння Ніли Йосипівни Волошиної вдячні послідовники вибудовуватимуть ідеал УЧИТЕЛЯ-УКРАЇНІСТА!

Література

1. Шуляр В. І. Ніла Йосипівна Волошина / *Миколаївський державний університет. Історичний нарис (1913–2003)* / Укладачі : Я. І. Журецький, І. С. Павлік, Л. В. Старовойт. – Київ : Златограф-дизайн, 2003. 256 с. С. 129–130.

2. Шуляр В. І. Проблеми літературної освіти у спадщині Тетяни та Федора Бугайків, Ніли Волошиної, Олександрів Бандури й сучасний урок. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 1. С. 2–5.

3. Шуляр В. І. Осмислюючи науковий доробок професора Ніли Волошиної... : збірник статей. Миколаїв : ОШПО, 2017. 88 с.

Щербина Олена Олександрівна,
заступник директора ЗЗСО Лиманського ліцею №3
Лиманської міської ради Донецької області
elenakl0871@gmail.com

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРНО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Ключові слова: здібності, технології, онлайн-сервіси, учні-читачі.

Сучасному суспільству необхідні люди, які мислять нешаблонно, які вміють шукати нові шляхи вирішення запропонованих завдань, знаходити вихід із проблемної ситуації. Завдання учителя полягає у тому, щоб вчасно побачити, розглянути здібності учня, розвинути їх, підтримати талановиту дитину.

В умовах реформування національної системи освіти місією Нової української школи є допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини. Тому одним з важливих напрямів діяльності закладів освіти має бути підтримка розвитку обдарованості учнів, впровадження в освітній процес цікавих форм і методів, створення відповідного освітнього середовища для розвитку природних здібностей учнів, виховання творчої соціально-активної особистості, бо дитині недостатньо дати знання, а ще необхідно навчитися користуватися ними [1].

Не дивлячись на воєнний час, я продовжую відстежувати успіхи тих дітей, які мають успіхи на уроках літературного читання. Роботу над розвитком творчих здібностей я розглядаю як можливість переходу на інший, більш якісний рівень освіти, як пошук, як практичну діяльність, як досвід, за допомогою якого учень здійснює в собі трансформацію, необхідну для

саморозвитку, самовдосконалення, внутрішнього зростання. Основні форми роботи з учнями, які я застосовую на уроках літературного читання: творчі майстерні; групові заняття з сильними та мотивованими учнями; заняття дослідницькою та проєктною діяльністю. Зосереджую увагу на цікавих прийомах актуалізації навчальної діяльності: складання ментальної карти, мнемонічної картки, хмари слів, нестандартний початок уроку тощо. Проводжу уроки різних типів: урок-гра, урок-казка, урок-подорож, урок-вікторина, урок-мандрівка, урок-квест. Використовую відомі техніки формувального оцінювання (сигнали рукою, вподобайки, шкала розуміння, «Оберіть емоцію»), які допомагають мотивувати учнів, формувати позитивну самооцінку, визначити рівень індивідуального поступу в навчанні, виміряти емоційну атмосферу класу. Під час уроку виступаю модератором навчальної діяльності учнів, надаючи інструкції щодо виконання різнопланових завдань з теми за вказаний час. В умовах дистанційного навчання застосовую новітні інформаційні технології, створюю власні презентації, відео. До прикладу, використовую всі потужності онлайн-інструменту графічного дизайну Canva, щоб робити там круті презентації, додавати цікаву візуалізацію. Структура уроку в поєднанні з відео, фото, постерами, колажами, тематичними мемами розпалюють інтерес учнів. Для генерування нестандартних, мотиваційних та цікавих завдань використовую сервіси Pro Profs (кресворд), Word Art (хмари слів), Kahoot (вікторини), онлайн – дошку Padlet, інтерактивну дошку Jamboard, QR коди, Mentimeter (для рефлексії), LearningApps, Wordwall (ігри зі словами, вправи на зіставлення, флеш-карти), Liveworksheets (інтерактивні аркуші).

Під час дистанційного навчання виникла потреба адаптувати та вигадувати вправи, які будуть найбільш ефективними в умовах

синхронного навчання. Раніше на уроках читання направляла учнів до аналізу тексту за допомогою питань, які були написані на пелюстках паперової квітки чи на «старовинному» папері. Зараз із цих запитань: розкажи найцікавіший чи найважливіший, на твою думку, епізод тексту; що ти хочеш запитати у головного героя твору; чого навчає цей твір; яка його тема; якби ти потрапив у цю історію, що хотів би змінити; знайди слова, які ти не розумієш; опиши свого улюбленого героя; склади продовження цієї історії, створила інтерактивну вправу «Випадкове колесо запитань до тексту» на платформі Wordwall. Діти по черзі крутять колесо, щоб побачити, яке запитання з'явиться наступним. Читаючи твір, учні шукають відповіді на ці запитання. Читання відбувається із зупинками та обговоренням прочитаного, а також із прогнозуванням подальшого розвитку сюжету. Сприйняття тексту на певному етапі уроку із заплющеними очима використовую для розвитку слухового сприйняття, уваги та пам'яті; перемикання емоційного стану дітей; для настрою дітей після активної діяльності. Вправу «Діалог (чи віртуальне інтерв'ю) з головним героєм» використовую для організації індивідуальної роботи, коли учень самостійно працює з текстом, виконуючи завдання. Іноді пропоную дітям по черзі читати уривок твору, замінюючи декілька слів (наприклад, назви тварин) певним рухом чи емоді. Таким чином мотиваційна та емоційна складова прослідковується.

Вправа «Дивуй» заснована на підвищенні мотивації дітей на початку уроку, коли намагаюся знайти такий кут зору, у якому буденне становиться дивним. Наприклад, на уроці позакласного читання, я тримаю в руках звичайний аркуш паперу та ставлю запитання: «Як ви вважаєте, що з нього можна зробити? А чи можна зробити з нього щастя? Давайте напишемо есе про щастя». Прийом «Подорожі в майбутнє» ефективний як спосіб розвитку

навичок передбачення, прогнозування. Вправа «Десять+десять». Аналізуючи значення слів, які зустрічаються у творі, пропоную взяти слово і написати ознак, які до нього підходять. Наприклад, штани – довгі, зелені, теплі, модні, красиві тощо. Із цим завданням діти впоралися легко. Після цього пропоную написати десять ознак, які цьому іменнику не підходять. Це не так просто, як здається на перший погляд.

Ці вправи та ігри сприяють розвитку гнучкості розуму, оригінальності мислення, творчої уяви, формуванню мовних умінь, розвитку пізнавальних інтересів, а також формують в учнів позитивну навчальну мотивацію.

Усім відомі театралізовані свята — особлива форма роботи з учнями, оскільки в них діти мають можливість не лише реалізувати акторські здібності, безпосередньо беручи участь у виставах, а й виявити творчі навички, розробляючи сценарії постановок, розвинути схильність до художнього читання та літературної творчості, виявити ерудицію та дослідницькі навички у літературних вікторинах. Переважна більшість учнів класу є внутрішньо переміщеними особами, половина дітей із багатодітних родин, тому виготовити дорогі костюми чи ляльки вони не спроможні, тому вони створили паперові пальчикові ляльки, які допомагають нам розігравати сценки.

Основний спосіб спілкування переважної більшості дітей у повсякденному житті – емоді. Чому б не залучити такий інструмент на своїх уроках? Таким чином надсилаю учням додаткові матеріали у Вайбері, які знадобляться при подальшому вивченні предмета літературне читання. Наприклад, даю завдання

у Вайбері вигадати невеличку пригоду зі смайликами: , . Пропоную «поспілкуватися» на уроках з героями літературних творів методами коротких повідомлень з відповідними смайлами-

емоціями. Також склали правила роботи у групах, використавши еמודзі. Гіфки використовую при вивченні нових слів, для розвитку зв'язного мовлення. Короткі анімації займають значно менше часу під час перегляду у порівнянні з відео, при цьому вони дозволяють передати більше інформації. Тому використовую гіфки на онлайн-уроках. Демонструю учням певну анімацію та пропоную дібрати слово, яке описує обране гіфку, або навпаки, пропоную вибрати саме ті гіфки, які влучно відтворюють значення певного слова. Пропоную декілька гіф-зображень, використовуючи кожне з яких у довільному порядку, вони мають створити короткий текст. Також використовую дизайн-іконки, стікери, гіфки для візуалізації матеріалу.

Соціальні мережі дозволяють налагодити зворотній зв'язок не тільки з батьками, а й учнями. Подобається дітям проводити стріми (прямі ефіри), звісно я застосовую стріми з навчальною метою. На уроці позакласного читання, знайомлячись із твором В. Нестайка «Космонавти з нашого будинку», ми проводили стрім із відкритого космосу, проводили космічний челендж. А домашнє завдання юним блогерам було таке: групі «Комета» - підготувати стрім для ТікТоку із Віртуального 3D туру Національним музеєм космонавтики ім. С. П. Корольова, групі «Ракета» - створити плейлист для YouTube каналу для дітей з теми «Цікаві факти про Всесвіт», групі «Ми – діти Землі» - пройти тестування та придумати свої запитання для Instagram Stories про Сонячну систему. Для своїх уроків я частенько знаходжу осучаснені фото й колажі українських письменників. Діти запам'ятовують про Тараса Шевченка більше цікавинок, якщо показую їм колаж, на якому він у сучасному одязі або у вигляді супер-героя. Або обговорюю з класом один із дописів за хештегом #ЛесяУкраїнка з Instagram. Спрацьовує і спільний аналіз із учнями коротких відео з ТікТок.

Дуже важливі у розвитку творчих здібностей молодших школярів: предметні олімпіади, різні конкурси та вікторини, словесні ігри, проекти різної тематики, рольові ігри, індивідуальні творчі завдання. Тому що учні мають можливість виявити не лише свої інтелектуальні здібності, а й уміння презентувати свою роботу, виступати перед аудиторією.

Обдаровані діти зазвичай вирізняються потенційними можливостями в досягненні вагомих результатів, мають високу пізнавальну та фізичну активність, розвинені інтелектуальні, творчі здібності й емоційно-вольову сферу. [2, с.23] Попри численні повітряні тривоги, обстріли, відключення світла, щоденна кропітка робота на освітньому фронті тривала. Більш того, мої учні знайшли в собі сили, бажання проявити власні здібності у конкурсах. Крім того, навіть підвищилася у цьому навчальному році активність дітей, їхня участь у різноманітних конкурсах та акціях. Аналіз результатів участі учнів у конкурсах засвідчив високу результативність на різних рівнях. На міжнародному рівні: «Якби ти нас, Тарасе, чув!», I місце; конкурс декламаторів поезій Т. Шевченка, I та II місце; «Змагаймося за нове життя», I місце. На всеукраїнському рівні: «ЯwriteR», I місце; «Різдвяна Україна», I місце; конкурс на написання есе «Війна за СВІЙ шлях», переможець; «Битва жанрів», I місце; «Новорічні дива», I місце; «Листи майбутній Україні»; «Мій Шевченко», III місце; «Творчі канікули».

Основне моє завдання – так побудувати навчальну та позаурочну діяльність з літературного читання, щоб будь-які індивідуальні особливості дітей, що містять у собі зерно випереджаючого розвитку в тій чи іншій сфері, не пройшли повз мою увагу, реалізувалися у творчій взаємодії з цими дітьми.

Література

1. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2017. – С. 2 – 6.
2. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпухіна, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.

Ягнич Мар'яна Євгеніївна,
*аспірантка кафедри української та зарубіжної
літератур і методик їх навчання
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
marianna2703marianna@gmail.com*

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ключові слова: інноваційний проєкт, проєктна діяльність, навчальний проєкт, інтерактивне навчання, творча діяльність.

У сучасному освітньому контексті важливо розвивати учнівські навички, такі як творчість та критичне мислення. Це набуває особливого значення на уроках української літератури, де необхідно виробити в школярів не лише знання про художні й поетичні твори, але й сприяти їх творчому розвитку та аналітичним здібностям.

Поетичні твори – це передусім твори мистецтва, пізнавальна сила яких й естетична насолода – в художніх образах, створених митцями. Ця специфіка вимагає і специфічних особливостей їх вивчення.

Процес сприймання поетичного твору є результатом складної внутрішньої діяльності особистості, у якій беруть участь пам'ять, чуття, свідомість, фантазія, спогади, розвиваючи чуттєву сферу того, хто сприймає слово. Літературний твір, торкаючись різних чуттєвих зон читача через уявлення та асоціації, діє на нервову систему, у результаті чого виникає певна емоційна реакція, яка називається естетичною, і яка ґрунтується на емоційному ставленні читача до прочитаного. Як мистецтво художнього слова,

література має величезні можливості відображення дійсності, безпосереднього вираження життя, думок, почуттів людини [2, с. 41].

Н. Грона зазначає, що проєкти стимулюють загальну активність учнів, сприяють створенню ефективного освітнього середовища й утвердження системного характеру навчання та самонавчання, активізують творчу діяльність учнів відповідно до їхніх інтересів для здобуття певних знань [1, с. 45-53].

Ми вважаємо, що при вивченні поетичного твору можна успішно застосовувати методи проєктної технології, де в результаті такої діяльності отримуємо певний освітній продукт: книжку, газету, лепбук, презентацію тощо.

Наведемо приклад такої інноваційної проєктної діяльності, здійсненої на уроці української літератури під час вивчення творчості Тараса Шевченка у 7-8 класі ліцензованої загальноосвітньої приватної школи IT Step School.

Мета проєкту: розвиток творчих, критичних та аналітичних здібностей учнів через створення сюжету для відеогри, що базуються на аналізі ліричного героя поетичних творів Тараса Шевченка.

Цей проєкт спрямований на досягнення наступних педагогічних цілей:

- *розуміння поезійної спадщини Т. Шевченка:* проєкт дозволяє учням глибше зануритися у світ ліричних творів великого українського поета, розкривати глибину його почуттів та думок.

- *розвиток аналітичних навичок:* учасники проєкту повинні аналізувати ліричного героя, розкриваючи його характер, почуття та внутрішні конфлікти. Це сприяє розвитку аналітичного та критичного мислення.

- *творчість та самовираження*: створення сюжету для відеогри є творчим процесом, який надає учням можливість висловлювати власні ідеї та враження щодо ліричного героя через власний творчий підхід.

- *застосування інноваційних технологій*: проєкт включає в себе використання різноманітних інструментів та програм для створення презентації своєї роботи, що сприяє розвитку комп'ютерної грамотності учнів.

- *колективна робота та комунікація*: учасники проєкту мають співпрацювати обмінюючись ідеями та враховуючи різноманітні погляди на творчий процес. Це допомагає розвивати навички командної роботи та комунікації.

- *стимулювання інтересу до української літератури*: проєкт спрямований на підвищення інтересу учнів до української літератури, використовуючи ігровий та технологічний підхід для залучення учнів до вивчення творчості Тараса Шевченка.

Ці педагогічні цілі взаємодіють, створюючи цілісний педагогічний підхід, спрямований на комплексний розвиток особистості учня через творчий аналіз літературних творів.

План виконання проєкту передбачає обговорення в класі ідей проєкту, розподілення учнів на групи, визначення завдань, обов'язків, визначення джерел інформації, визначення форми представлення результату, безпосередню роботу над проєктом, представлення результату та оцінювання.

В процесі роботи було виокремлено такі групи (див. табл.1)

Таблиця 1

Завдання для груп проєкту

Навчальні групи:	Завдання для груп
« <i>Сторітелери</i> »	Скласти і презентувати історію/сюжет для комп'ютерної

	гри. Яка легенда гри, з чого все розпочинається, шлях героя, мотивація, опис фінальної битви та чим все закінчується.
<i>«Декоратори»</i>	Описати та візуально відтворити локації комп'ютерної гри (опис пейзажів, екстер'єр/інтер'єр, що оточує героя).
<i>«Творці образу героя»</i>	Описати зовнішність, характер, стиль, суперсили, магичні атрибути головного героя відеогри.
<i>«Творці образу антагоніста»</i>	Описати зовнішність, характер, стиль, суперсили, магичні атрибути антагоніста відеогри.

Учні під час реалізації проекту мали можливість продемонструвати свої творчі здібності, навчилися приймати спільні рішення, колективно планувати роботу, відповідально виконувати доручену справу, аналізувати результати власної діяльності. У підсумку, школярі виконали всі поставлені перед ними завдання: створили презентацію сюжету для комп'ютерної відеогри за аналізом ліричного героя поетичних творів Тараса Шевченка (див. рис.1)

Рисунок 1. Презентація проєкту групи «Декораторів»

Отже, використання інноваційних проєктів, зокрема створення сюжету для відеогри на основі аналізу ліричного героя поетичних творів Тараса Шевченка, стає ефективним і перспективним методом розвитку творчих, критичних та аналітичних здібностей учнів. Отримані результати свідчать про те, що такий підхід сприяє глибшому розумінню поетичної спадщини митця, активному розвитку аналітичних навичок та творчого потенціалу учнів.

Застосування інноваційних технологій разом із вивченням української літератури розширює можливості навчання та активізує інтерес школярів до предмету. Такий педагогічний підхід, як інтеграція інновацій та літературного аналізу, стає ключовим елементом сучасного навчання, спрямованим на глибоке, творче і повноцінне формування особистості учня.

Література

1. Освітні технології: навчальний посібник / за ред. О. М. Пехоти, Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 255 с.
2. Поліщук І. Естетичне виховання учнів початкових класів на роках літературного читання. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 1. С. 41-42

Яценко Таміла Олексіївна,

доктор педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

головний науковий співробітник

відділу навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України,

tamilakod@ukr.net

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 5-6 КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: Нова українська школа, українська література, читацька компетентність, модельна навчальна програма, підручник.

Українська література як навчальний предмет має особливе значення в системі шкільної освіти. Її специфіка зумовлена сутністю художньої літератури як виду мистецтва, що моделює багатство та різноманіття людського буття в художніх образах. Розуміння образного втілення життєвих явищ, людських характерів, суспільних стосунків сприяє глибокому осягненню ідейно-художнього змісту вершинних творів класичної та сучасної української літератури, формуванню національної свідомості, духовно-моральних цінностей, розвитку естетичного смаку учнів.

У реаліях НУШ навчання української літератури в 5-6 класах орієнтовано на формування *компетентних учнів-читачів* здатних до осмисленого сприйняття зображеного у творах класичної та сучасної української літератури, уміння висловлювати власну думку про прочитане та застосовувати здобуті предметні знання й читацькі вміння для практичного розв'язання проблем.

На засадах компетентнісного підходу та відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020) підготовлено чинну модельну навчальну програму «Українська література» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (керівник авторського колективу – Т. О. Яценко).

Курс побудовано за *тематично-жанровим принципом* із дотриманням *хронологічної послідовності* щодо презентації письменницьких персоналій у межах кожного тематичного розділу.

Для *текстуального розгляду* в 5 класі рекомендовано твори фольклору та української класики: прислів'я, приказки, загадки, народні казки, літературні казки І. Франка, Лесі Українки, О. Іваненко, М. Вінграновського, легенди, перекази, літописні оповіді, вірші Т. Шевченка, Б. Лепкого, Олени Пчілки, оповідання І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, драматичний твір Олександра Олеся та твори *сучасних українських письменників*: казка В. Шевчука, поезія А. Качана, Г. Кирпи, Т. Майданович, уривки повістей Вс. Нестайка, З. Мензатюк, оповідання М. Морозенко, О. Сайко.

У 6 класі запропоновано різножанрові твори фольклору, класичної та сучасної української літератури. Із «золотого» фонду української класики передбачено для читання такі твори: міфи прадавньої України, народні календарно-обрядові пісні, байки Г. Сковороди, поезія П. Чубинського, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Вороного, І. Жиленко, М. Вінграновського, оповідання М. Коцюбинського, усмішки Остапа Вишні, уривки роману О. Іваненко. Також рекомендовано твори *сучасних українських письменників*: праукраїнські міфи в переказах Дари Корній, поезія М. Ткача, Д. Кременя, Л. Костенко, байки М. Годованця, усмішки та небилиці О. Виженка, уривки повістей

Лесі Ворониної, Б. Матіяш, О. Гавроша, Володимира Арсенева, Неди Неждани, І. Андрусяка, оповідання М. Павленко.

Наприкінці кожного семестру передбачено розділ *«Найцікавіше з літературних новинок»*. Біографічні відомості про письменників рекомендовано обмежити стислими довідками про основні факти життя і творчості, що можуть зацікавити учнів. Важливо показати письменника як людину, творчу особистість, акцентувати на активній громадянській позиції, патріотизмі українських письменників, національних і загальнолюдських ідеалах, утілених у їхніх творах. Водночас залучення біографічного контексту повинно сприяти глибокому розкриттю змісту художнього твору, а не відволікати школярів від сприйняття самодостатнього літературного явища.

Визначено мінімально необхідне коло *теоретико-літературних понять*, формування та поглиблення яких буде методично доцільним під час вивчення творів певного програмового розділу.

У процесі роботи над художніх творів рекомендовано використовувати твори *інших видів мистецтва* – живопису, музики, скульптури, кіно тощо, якщо вони мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваним твором літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Міжмистецька взаємодія сприятиме цілісному осмисленню учнями художніх творів..

До кожного тематичного розділу запропоновано *види організації навчальної діяльності* різного рівня складності: репродуктивні, пізнавально-пошукові та творчі. Ця рубрика має *рекомендаційний характер* і передбачає широке залучення методичного арсеналу та врахування педагогічного стилю конкретного вчителя. В умовах дистанційного навчання види організації навчальної діяльності можуть зазнавати суттєвих змін.

На основі чинної модельної навчальної програми розроблено *навчальні програми та календарно-тематичні планування для 5 та 6 класів.*

Відповідно до чинної модельної навчальної програми з української літератури підготовлено *підручники «Українська література. 5 клас» «Українська література. 6 клас»* (автори – Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук), що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». В основу їх концепції покладено ідеї *особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та культурологічного підходів.*

У підручниках дотримано *системність* щодо компетентнісно орієнтованих навчальних завдань для роботи учнів із текстом художнього твору, змістовності та доступності біографічних матеріалів про письменників/письменниць відповідно до особливостей вікового сприймання, наявності необхідного літературознавчого та мистецького матеріалу для глибокого осмислення ідейно-художньої цінності творів.

Дидактико-методичний потенціал підручників забезпечує можливість формування *предметної читацької компетентності* як інтегрованого результату навчальних досягнень учнів-читачів, пов'язаних із читацькою діяльністю. Структурними компонентами предметної читацької компетентності як дидактичної категорії є культурний, літературознавчий, інтерпретаційний, аксіологічний, творчо-мовленнєвий, що диференційовані в програмових рубриках означеної чинної модельної навчальної програми та змістовому наповненні підручників.

Формуванню *предметної читацької компетентності* учнів сприяють художні тексти, навчальний матеріал і методичний апарат підручників. Тобто, у змістовому та методичному аспектах сутнісні ознаки *предметної компетентності* для

п'ятикласників/шестикласників конкретизуються як початкове розуміння специфіки літератури як мистецтва, розвиток стійкого інтересу до читання творів української літератури, удосконалення навичок виразного читання, знання змісту художніх творів, обов'язкових для текстуального вивчення, та початкових відомостей про життя і творчість українських письменників, набуття елементарних умінь аналізу художніх творів, засвоєння основних понять із теорії літератури, розвиток усного й писемного мовлення учнів.

Зміст і структуру підручників розроблено з урахуванням *читацькоцентричного і текстоцентричного принципів*. *Читацькоцентричний принцип* реалізовано зокрема в рубриці «Читацький путівник», із якої розпочинається вивчення кожного нового програмового розділу. Її призначення рубрики – доступно означити читацькі орієнтири для опрацювання текстів.

Розвитку *предметної читацької компетентності* та реалізації *читацькоцентричного принципу* сприяє рубрика «Ти вже знаєш», змістове наповнення якої орієнтоване на актуалізацію здобутих предметних знань і вмінь. На відміну від усталених підходів у структурі підручників передбачено художній текст як першоелемент. Текстоцентричний принцип визначає таку організацію читацької діяльності учнів, що дає їм змогу самостійно сформулювати первинне читацьке враження про художній твір, а потім ознайомитися з біографічними відомостями про його автора чи іншим навчальним матеріалом. Такий підхід забезпечує формування *предметної читацької компетентності*. Рубрику «Поміркуй!», що вміщує компетентісно орієнтовані запитання і завдання (репродуктивні, частково-пошукові) на розуміння прочитаних епізодів і твору в цілому.

Достовірність фактів, освітньо-виховна значущість біографічного матеріалу, відповідність віковим особливостям сприймання і пізнавальним можливостям учнів визначають сутність рубрики «Літературознавчий клуб».

Для розвитку в учнів умінь дослідницької діяльності як сутнісної ознаки предметної читацької компетентності в підручниках передбачено рубрику «*Читай і досліджуй!*», де запропоновано компетентнісно орієнтовані завдання, творчі індивідуальні та групові проєкти.

До підручників підготовлено навчальні посібники «*Зошит моїх досягнень Українська література. 5 клас*» та «*Українська література. 6 клас. Зошит моїх досягнень*», в основу яких покладено технологію формувального оцінювання навчальних досягнень учнів. Подано різнорівневі запитання та завдання в тестовій формі, завдання пошуково-дослідницького характеру, творчі завдання для поточного оцінювання роботи над художніми творами та семестрові діагностувальні роботи, що сприятиме формуванню предметної і ключових компетентностей учнів.

Отже, у новому змісті шкільного курсу української літератури для 5–6 класів та його навчально-методичному забезпеченні реалізовано інноваційні підходів до організації освітнього процесу в реаліях Нової української школи.

Література

1. Модельна навчальна програма «Українська література» 5–6 класи для закладів загальної середньої освіти /автори: Яценко Т. О. та ін. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 64 с.

2. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: ВД «Освіта», 2022. 256 с.

3. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 6 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: ВД «Освіта», 2023. 256 с.

**ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА:
ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО**

ХІ ВОЛОШИНСЬКІ ЧИТАННЯ

Матеріали доповідей учасників
всеукраїнської науково-практичної конференції

Інститут педагогіки НАПН України

Обкладинка, верстка, дизайн:
Т. О. Яценко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук